

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

IRAK İŞGALİ SONRASI KERKÜK SORUNU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Gürkan PAMUKÇU**

**Danışman
Prof. Dr. Türel YILMAZ**

Ankara - 2010

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

IRAK İŞGALİ SONRASI KERKÜK SORUNU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Gürkan PAMUKÇU**

**Danışman
Prof. Dr. Türel YILMAZ**

Ankara - 2010

ONAY

Gürkan Pamukçu tarafından hazırlanan “Irak İşgali Sonrası Kerkük Sorunu” başlıklı bu çalışma, 14.06.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK

Prof. Dr. Türel YILMAZ

Doç. Dr. Hasan Ali KARASAR

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrıldığı 1918'den 1926'ya değin Türkiye ile İngiltere ve Irak, 1940'lardan 1975 yılına kadar yerel Kürt grupları ile Irak Hükümetleri, 2003 sonrasında ise çevresindeki tüm yerel ve bölgesel aktörler arasındaki ihtilafın merkezi olan Kerkük, böylesine uzun bir zaman dilimi içinde sorun alanı olarak kalmayı başarabilmiş ender bölgelerden birisi olmuştur. Pek çok araştırmacının iştahını kabartabilecek konu zenginliğine sahip olmasına karşın, Kerkük Sorunu, 1918-1926 süreci dışında akademik düzeyde yeteri kadar ele alınmamıştır. Özellikle 1975 yılına kadar, Bağdat ile Kürt gruplar arasındaki ihtilafın bir bölümünden ibaret sayılmış; ihtilafın sonuçlanmasındaki belirleyici rolü ise göz ardı edilmiştir. Sorunun, 2003 sonrası bambaşka bir şekle bürünmesi araştırmacıların ilgisini çekse de, gelişmelerin tazeliği ve sürecin devamı nedeniyle ortaya konulan akademik çalışmaların sayısı çok yetersizdir. Dolayısıyla bu çalışma, Kerkük sorununu tüm safhalarını ve bilhassa 2003 sonrası gelişmeleri ele alarak bir bütünlük oluşturmak, böylece salt Kerkük sorununa ilişkin akademik alandaki büyük boşluğa doğru küçük bir adım atabilmek amacıyla hazırlamıştır. Elbette devam eden sürecin akademik bir usulle ele alınması zordur. Yine de Kerkük konusunu çalışmak uğruna bu zorluk göze alınmış, dolayısıyla akademik usul ve yorumlarda hatalar da içerebilecek olan çalışmamız ortaya çıkmıştır.

Çalışma süresince, yüksek hoşgörüsünü ve sabrını eksik etmeyen Sayın Hocam Prof. Dr. Türel Yılmaz'a, bir süre çalıştığım Global Strateji Enstitüsü'nde Kerkük'le ilgiliengin bilgilerini benimle paylaşan danışmanlarım Sayın Habib Hürmüzlü ve Sayın Dr. Mustafa Ziya ile başta Sayın Özüm Uzun olmak üzere tüm uzman arkadaşlarıma, bir yıldır her an desteklerini hissettiren sevgili Duygu Kaya ve sevgili annem Fikriye Pamukçu'ya teşekkür ediyor, ancak hepsinin ötesinde, Kerkük'ü bana öğreten ve Kerkük'e duyduğu özlemle 27 Ocak 2005 günü aramızdan ayrılan sevgili babam, merhum Prof. Dr. Ekrem Pamukçu'nun aziz hatırası önünde saygı ve şükranla eğiliyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR DİZİNİ	v
HARİTA VE TABLO DİZİNİ	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KERKÜK

1.1. KERKÜK'ÜN KONUMU	5
1.2. KERKÜK'ÜN DEMOGRAFİK YAPISI	6
1.3. KERKÜK'TE EKONOMİ VE PETROL.....	10
1.4. KERKÜK'ÜN TARİHİ	14

İKİNCİ BÖLÜM

İNGİLİZ İŞGALİNDEN ABD İŞGALİNE: KERKÜK

2.1. I. DÜNYA SAVAŞI SONRASI MUSUL - KERKÜK SORUNU	18
2.1.1. Musul ve Kerkük'ün İşgali	18
2.1.2. Misak-ı Milli ve Kerkük	20
2.1.3. Lozan Konferansı Öncesinde Kerkük	22
2.1.4. Lozan Konferansı'nda Musul - Kerkük Sorunu	25
2.1.5. Milletler Cemiyeti Gündeminde Musul - Kerkük Sorunu	28
2.1.6. Musul ve Kerkük'ün Irak'a Bağlanması	32
2.2. KRALLIK DÖNEMİNDE KERKÜK	33
2.3. KERKÜK SORUNU (1958 - 1979)	40

2.2. SADDAM HÜSEYİN İKTİDARINDA KERKÜK	52
2.4.1. Kerkük'te Araplaştırma Politikaları	55
2.4.2. Körfez Savaşı ve Sonrasında Gelişmeler	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ABD'NİN IRAK OPERASYONU SONRASI KERKÜK SORUNU

3.1. TÜRKİYE'DE TEZKERE KRİZİ	72
3.2. IRAK'IN KOALİSYON GÜÇLERİNCE İŞGALİ	78
3.2.1. Kerkük'ün Kürt Milis Güçlerince İşgali	79
3.2.2. Geçici Yönetim Konseyi'nin Kuruluşu	83
3.2.3. Kerkük'te Etnik Gerilim	84
3.3. GEÇİŞ DÖNEMİ YÖNETİM YASASI VE KERKÜK.....	87
3.4. KERKÜK'TE YENİ YERLEŞİMLER	92
3.5. KERKÜK SORUNUNDA HUKUKİ VE SİYASİ GELİŞMELER	98
3.5.1. 30 Ocak 2005 Seçimleri	100
3.5.2. Irak Anayasası ve Kerkük.....	108
3.5.3. 15 Aralık 2005 Seçimleri.....	111
3.5.4. Kerkük'te Referandum Çıkmazı.....	115

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

2008 YILINDA KERKÜK SORUNU

4.1. 140. MADDE İHTİLAFI	126
4.2. IRAK'TA DEĞİŞEN DENGELER	127
4.3. KERKÜK'TE SİLAHLI GÜÇLER	129
4.4. KERKÜK SORUNUNA ÇÖZÜM BULMA GİRİŞİMLERİ	133
4.4.1. Türkiye'nin BKY Açılımı	134
4.4.2. Mistura'nın Planı	136
4.4.3. Yerel Seçimler Yasası'nda Kerkük ve 23. Madde Sorunu	138

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME	142
KAYNAKÇA	147
EKLER	161
ÖZET	171
ABSTRACT	173

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AFP	: Agence France Presse
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AP	: Associated Press
BKY	: Bölgesel Kürt Yönetimi
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CIA	: Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
GDYY	: (Irak Devleti) Geçiş Dönemi Yönetim Yasası
GSE	: Global Strateji Enstitüsü
HRW	: Human Rights Watch (İnsan Hakları İzleme Örgütü)
IGC	: International Crisis Group (Uluslararası Kriz Grubu)
IKP	: Irak Komünist Partisi
IMIE	: International Mission for Iraqi Relations (Irak Seçimleri İçin Uluslararası Misyon)
IMTP	: Irak Milli Türkmen Partisi
IPC	: Iraq Petroleum Company (Irak Petrol Şirketi)
ITC	: Irak Türkmen Cephesi
KDP	: Kürdistan Demokrat Partisi
KEP	: Kürdistan Emekçiler Partisi
KİB	: Kürdistan İslami Birliği
KKL	: Kürdistan Kardeşlik Listesi
KKP	: Kürdistan Komünist Partisi
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği

MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MÖ	: Milattan Önce
MPC	: Mosul Petroleum Company (Musul Petrol Şirketi)
MS	: Milattan Sonra
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
PKK	: Partiya Karkeren Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)
s.	: Sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBH	: Türkmen Bağımsızlık Hareketi
TBP	: Türkmen Birlik Partisi
THP	: Türkmen Halk Partisi
TİH	: Türkmen İslami Hareketi
TP	: Türkmeneli Partisi
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TPC	: Turkish Petroleum Company (Türk Petrol Şirketi)
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
t.y.	: Tarih yok
UN	: United Nations (Birleşmiş Milletler)
UNDP	: United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
UNHCR	: United Nations High Commissioner for Refugees (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği)
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
WINEP	: Washington Institute for Near East Policy (Washington Yakın Doğu Politikaları Enstitüsü)

HARİTALAR VE TABLOLAR DİZİNİ

Harita 1: Kerkük'ün Konumu ve İdari Bölümleri	162
Harita 2: Kuzey Irak Petrol Bölgeleri	163
Harita 3: Yeşil Hat	164
Harita 4: Yağmur Hattı	164
Harita 5: Kuzey Irak İhtilafı Bölgeler	165
Tablo 1: 30 Ocak 2005 Kerkük İl Meclisi Seçim Sonuçları	166
Tablo 2: 30 Ocak 2005 Irak Ulusal Meclisi Seçim Sonuçları	167
Tablo 3: 15 Ekim 2005 Anayasa Referandumu Vilayet Sonuçları	168
Tablo 4: Ulusal Meclis Seçimleri Karşılaştırmalı Kerkük Sonuçları: 30 Ocak 2005 - 15 Aralık 2005.....	169
Tablo 5: 15 Aralık 2005 Irak Ulusal Meclisi Seçim Sonuçlar	170

GİRİŞ

ABD'nin Irak işgali sonrasında Kerkük sorununun farklı bir zemine taşınması ve önce fiili daha sonra hukuki - siyasi manevralarla konunun içinden çıkılmaz bir hale getirilmesi, daha da ileri bir betimlemeyle "kronikleşmesi" nedeniyle artık Keşmir, Filistin, Kıbrıs, Karabağ sorunları gibi bir isimle anılarak akademik çerçevede ele alınması gerektiği değerlendirilmektedir. Baas rejiminin devrilmesi ile birlikte, Kerkük kentinde Araplar, Türkmenler ve Kürtler arasında kentin aidiyetine ilişkin çok ciddi ihtilaflar yaşanacağı, işgal öncesinde ABD dışında konuya dahil olan tüm aktörlerce tahmin edilmekteydi. Başta Türkiye olmak üzere, tarafların tutumları da ABD yetkililerine bu konuda bir fikir vermiş olmalıydı. Ancak ABD için Kerkük sadece "tarafların kaygıları" olarak algılanıyordu. Kerkük'ün birkaç yıl içinde Irak'ta seçimleri erteletebilecek kadar önemli bir sorun haline gelebileceği gerçeğinin ABD tarafından göz ardı edildiği, Kürtlerin Kerkük'e müdahalesine karşı çıkmayışından, dahası, altyapısı hazırlanmamış de-Baasizasyon uygulamalarıyla şehre yönelik büyük göç dalgasına göz yummasından anlaşılıyordu. Böylece Kerkük Sorunu ABD'nin, işgal ettiği ülkenin toplumsal ve tarihi gerçeklerini doğru okuyamamasının pek çok sonucundan yalnızca birisi olarak karşımıza çıktı.

Gerçekte sorun, Lozan Konferansı'nda gündeme gelen ve tarihçilerin Musul Sorunu veya Musul - Kerkük Sorunu olarak ele aldıkları soruna benzemektedir. Ancak söz konusu benzerlik coğrafi olmaktan öteye gidememekte ve çalışmanın içeriğinde de görüleceği üzere iki süreç arasında pek çok yönden farklılıklar bulunmaktadır. Musul Sorunu'nun çözümü özellikle Türkiye açısından Kerkük sorunu ile doğrudan bir neden-sonuç ilişkisi kurulmasını sağlasa da, Kerkük Sorunu'nun gerek taraflar gerek mevcut durum itibarıyla 1940'lardan sonra Bağdat ile Kürt gruplar arasında süregelen ihtilafın devamı olduğunu söylemenin daha gerçekçi olacağı düşünülmektedir.

Kerkük sorununu ele alırken siyasi yönü dışında hukuki yönlerini de ele almak bir zorunluluk olarak görülmüştür. Zira sorunun tarafları çoğu zaman hukuki metinleri tezlerine dayanak olarak sunmuşlardır. Ancak sorunun hukuki boyutu ele alınırken bunun için ayrı başlık açarak uzun uzadıya Anayasa hukuku tartışmalarına girmek bir taraftan çalışmanın sınırlarını zorlayacak, diğer taraftan hukuka, Irak'ta atfedildiğinden çok daha fazla önem atfetmek anlamına gelecektir. Dolayısıyla konunun hukuki boyutu Anayasa hukukunun temel ilkelerinden ziyade, Irak'ta hukuka yaklaşım dikkate alınarak incelenmelidir. Zira Irak'ın, hukuki kaygıların siyasi çıkarların önüne geçebileceği bir ülke olabilmesi için çok uzun yıllara ihtiyacı olduğu düşünülmektedir.

Çalışma konusu seçilirken, bütünüyle şehir odaklı bir çalışma yapma amacı güdülmüştür. Dolayısıyla Bölgesel Kürt Yönetimi ile Bağdat veya Kürtler ile Türkmenler ve Araplar arasında sürtüşmeye yol açan ve "ihtilafli" olduğu ilan edilen diğer bölgeler bu çalışma konusunun dışında kalmakla birlikte, yalnızca Kerkük ile ilgileri bakımından çalışmaya dahil edilmişlerdir. Bu nedenle coğrafi anlamda çalışmamız Kerkük ile sınırlıdır. Bölgesel Kürt Yönetimi ile Bağdat arasında coğrafi sorunlar dışında kalan petrol gelirleri, peşmergelerin statüsü gibi ihtilafa neden olan diğer konular da çalışma konusunun dışında kalmakla birlikte, yalnızca Kerkük ile ilgileri bakımından çalışmaya dahil olmuşlardır.

Çalışma, Kerkük odaklı olduğundan, ülkede mevcut etnik problemlere ve şehrin etnik kimliğine ilişkin tartışmalara olabildiğince az atıf yapılmaya çalışılmış ve esas konudan sapmamaya mümkün mertebe özen gösterilmiştir. Dolayısıyla Kürt, Türkmen veya Arap taraflarından herhangi birini haklı çıkarma, ya da kimin haklı olduğunu ortaya koyarak soruna bir tarafın çıkarları doğrultusunda çözüm bulma amacı taşımamaktadır. Ancak sorunun olası çözüm yollarının özellikle Türkiye ve Türkmenler nezdindeki etkileri de göz ardı edilmemiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Kerkük şehri Türkiye'nin kontrolünden kesin olarak çıktığı 1918'den bu yana ihtilafların şehri olagelmıştır. Bu nedenle ABD işgalinden önceki dönemlerin de çalışmaya dahil edilmesi zaruri görülmüştür. Dolayısıyla çalışmanın Kerkük'e ilişkin genel bilgilerin verildiği birinci bölümün ardından, ikinci bölümde 1918 - 2003 yılları arasında kalan dönem incelenmiştir. Esas çalışma konusunu oluşturan 2003 sonrası dönem ise Kerkük'te referandum yapılmasının öngörüldüğü son tarih olan 31 Aralık 2007'in öncesi ve sonrası olmak üzere üçüncü ve dördüncü bölümlerde yer almıştır. Her ne kadar çalışma 2008 yılı ile sınırlanmış olsa da, 2008 sonrası sorunu derinlemesine etkileyen gelişmeler de çalışma içerisinde yer bulmuştur.

Kerkük sorununun uzlaşma arayışlarının sürdüğü ve Irak'ta halen bir numaralı gündem maddesi olmaya devam ettiği bu süreçte yapılan tez çalışması için ihtiyaç duyulan akademik kaynakların sayıca yetersizliği malumdur. Zaman ilerledikçe soruna ilişkin gelişmeler artık siyasi tarihin konusu olacak ve ortaya konulacak akademik eserlerin sayısı elbette ki çoğalacaktır. Ancak bu dönemde tezimizi ortaya koymaya çalışırken eldeki kısıtlı akademik kaynaklar ile yetinmek ve burada ortaya çıkan boşluğu diğer kaynaklarla tamamlamak zorunlu hale gelmiş, bu noktada üç önemli kaynak türü imdadımıza yetişmiştir.

Özellikle ABD'de, Avrupa'da ve Türkiye'de faaliyet gösteren düşünce kuruluşları ve sivil toplum örgütlerinin yayınlamış olduğu, akademik olarak tatmin edici olmasa da gelişmeleri takip eden ve gündemin nabzını tutabilen yarı akademik kaynak olarak niteleyebileceğimiz raporlar tezimize büyük katkı sağlamış ve geniş yer bulmuştur. Bu raporların özellikle bölgeye giden, gelişmeleri inceleyen ve temaslarda bulunan kişi ya da gruplarca hazırlanmış olması nedeniyle, kimi zaman akademik kaynaklardan daha da yararlı olabilecekleri düşünülmektedir. Yarı akademik kaynaklara ek olarak, Kerkük sorununun daha ziyade 2003 sonrası geçirdiği sürecin kronolojik olarak takip edilebilmesi için yazılı ve görsel basında çıkan haberlerin dikkatle takip

edilmesi gerekmiştir. Ancak Kerkük sorununa müdahil taraflarca propaganda amaçlı çıkarılan haberlerin ve bu alanda özellikle Irak'taki ciddi bilgi kirliliğinin de farkında olarak haber takibi yapılmaya çalışılmıştır. Basına yansıyan gelişmelerin yanı sıra taraflarca verilen beyanatların da halen Irak'ın, bölgenin ve dünyanın gündemini işgal eden Kerkük sorununu kavrayabilmek açısından değeri büyüktür. Bütün bunların yanında, kapalı kapılar ardındaki pazarlıkların da çoğu zaman Kerkük sorununda doğrudan etkili olmuştur. Bu noktada Kerkük sorununa ilişkin kamuoyuna yansımayan gelişmelerin kamuoyuna yansıyanlardan çok daha fazla ve önemli olduğu, dolayısıyla yaşanmış ve yaşanacak her gelişmenin şüphelere yer bırakması gerektiği ayrıca hatırdta tutulmalıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KERKÜK

1.1. KERKÜK'ÜN KONUMU

Kerkük, Irak'ın kuzey kesiminde, Dicle ve Fırat nehirleri arasında kalan “Cezire” bölgesinin doğusunda yer alan, Başkent Bağdat'a 230 km. uzaklıkta bulunan vilayet ve bu vilayetin merkezidir.* Kerkük vilayeti, bugünkü sınırları ile kuzeyde Erbil, doğuda Süleymaniye, güney ve batıda ise Selahaddin vilayetleri ile komşudur. Deniz seviyesinden 310 m. yükseklikte bulunan vilayet, coğrafi olarak batıda Dicle Nehri ile bölgeyi ayıran Hamrin Dağları (Cebel Hamrin)** , kuzeydoğuda Küçük Zap Vadisi ve güneydoğuda Diyala vadisi ile çevrilidir.

Bugünkü idari sınırlar itibariyle Kerkük vilayetinin merkez, Havice, Dibis ve Dakuk (Tavuk) olmak üzere dört ilçesi bulunmaktadır. Bunların yanı sıra, Altunköprü, Teze, Leylan, Reşad, Riyad, Abbasiye ve Zab önemli yerleşim merkezlerini oluşturmaktadır.¹

Kerkük, Irak'ta iki önemli yol güzergâhının üzerinde konumlanmıştır. Bunlardan birincisi Başkent Bağdat ile Bölgesel Kürt Yönetimi (BKY) başkenti Erbil arasındaki yoldur. İkincisi ise BKY'nin iki önemli merkezi olan Erbil ve Süleymaniye'yi birbirine bağlayan yoldur. Dolayısıyla Kerkük, kara

* Her ne kadar Irak Devrim Konseyi'nin 29 Ocak 1976 tarih ve 41 sayılı kararı ile vilayetin adı “At Tam'im” olarak değiştirilmiş ve bazı yabancı kaynaklarda bu isim zikredilmiş olsa da bu çalışmada il merkezi Kerkük, vilayet ise Kerkük vilayeti olarak ifade edilecektir.

** Cebel Hamrin: Kerkük'ün 70 km güneyinde, Bağdat'ın 180 km kuzeyinde bulunan kuzeybatı - güneydoğu yönünde, bugünkü Kerkük-Selahaddin vilayetleri sınırı üzerinde bulunan yükselti.

¹ Bkz. Harita 1.

ulaşımında önemli bir geçiş noktası olması nedeniyle Kürt Bölgesi için tartışılmaz bir değere sahiptir.

Kerkük denildiğinde kuşkusuz ilk akla gelen konu şehrin petrol zenginliğidir. Kerkük'ün yüksek kalitede petrolü ucuz üretim olanağına sahip olmasına karşın, konumu itibarıyla petrolün dağıtımında önemli bir rolü bulunmamaktadır. Kerkük'te üretilen petrol Tikrit yakınlarındaki Beyci kasabasına gelerek, ülkenin batısına, Bağdat'a, Basra'ya ve Türkiye'ye dağılımı buradan yapılmaktadır.

1.2. KERKÜK'ÜN DEMOGRAFİK YAPISI

Kerkük'ün demografik yapısı, hiç kuşkusuz, çalışma konumuz olan Kerkük sorununu çıkmaza sokan başlıca unsurlardan biridir. Giriş bölümünde de değinildiği üzere bu çalışma, tartışmalı olan Kerkük'ün aidiyeti sorunundan uzak durmaya çalışacak; demokratik ortamda güvenilir bir nüfus sayımı yapılmadığı sürece Kürt, Türkmen veya Arapların savlarının doğruluğunu ispatlamaya çalışmadan bu savlara sadece yer vermekle yetinecektir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Kuzey Irak eyaletlerinde nüfus sayımı gerçekleştirmek her zaman sorun teşkil etmiştir. 1830'lu yıllarda karar verilen nüfus sayımı ancak 1881'de gerçekleştirebilmiştir.² Bu sayım neticesinde Kerkük kazasının, 22.694 nüfusu ile bölgede Musul'dan sonra en yoğun nüfusa sahip yerleşim yeri olduğu görülmüştür.³ 1895 sayımında Kerkük sancağının nüfusunun 73.909 olduğu kaydedilmiştir.⁴

² Sinan Marufoğlu, *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak (1831-1914)*, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1998, s. 49, 50.

³ Marufoğlu, a.g.e., s.51.

⁴ Marufoğlu, a.g.e., s.51.

Hicri 1330 (1912) tarihli Musul Vilayet Salnamesi'ndeki kayıtlara göre ise, Kerkük Sancağı'nın toplam nüfusu 94.588'dir. Bu dönemde Kerkük Sancağı, Kerkük, Revanduz, Köysancak, Raniye, Salahiye ve Erbil kazalarından oluşmaktadır. Aynı salnamede Kerkük kazasının nüfusu 41.137 olarak kaydedilmektedir.⁵ Ancak bu rakamlar yalnızca 4.552'si kadın ve 36.585'i erkek olmak üzere kayıtlı nüfusu ifade etmektedir. Bu tablo, kadınların çoğunun salnamede kayıtlı olmadığını göstermektedir. Ayrıca askerlikten kaçmak ve vergi mükellefi olmamak için kırsal kesimdeki erkeklerin pek çoğu da nüfus sayımlarına katılmamışlardır.⁶ “*Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Musul*” adlı eserde kayıt dışı olan yerleşik nüfusa ilişkin tahminde bulunulmuş ve bu tahminle Musul Vilayet halkının 246.913'ünün kayıtlı, 311.187'sinin kayıtlı olmadığını belirtilmiştir.⁷ Bu tahminden yola çıkıldığında Kerkük kazasının nüfusunun da 90.000'den az olmadığı düşünülmektedir.

Osmanlı yönetimi, salnamelerde de görüleceği üzere, halkı milliyet esasına göre değil, din esasına göre sınıflandırmıştır. Dolayısıyla ne Kerkük ne de başka bir Osmanlı şehrinde nüfusun ne kadarının Türk, ne kadarının Arap veya Kürt olduğunu kesin olarak söylemek mümkün olamamaktadır. Fakat yukarıda zikredilen salnamelerde Kerkük'te 1912 itibarıyla gayrimüslim nüfusun 5.000'den az olduğu görülmektedir.⁸

I. Dünya Savaşı ve Türk Kurtuluş Savaşı'nın ardından İngiltere ve Türkiye arasında –ileride daha ayrıntıyla ele alınacak olan– Musul - Kerkük sorunu olarak bilinen ihtilafın ortaya çıkması, bölgenin nüfus yapısının belirlenmesi gerekliliğini de beraberinde getirmiştir. Ancak o dönem ne sorunu çözebilecek bir plebisit, ne de çözüme dayanak oluşturacak nüfus sayımı yapılabilmıştır. Bununla birlikte Osmanlı salnamelerine, İngiliz

⁵ Bkz. Cengiz Eroğlu, Murat Babuçoğlu, Orhan Özdi, **Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Musul**, Ankara, Global Strateji Enstitüsü (GSE), 2005, s.217.

⁶ Marufoğlu, a.g.e., s.93.

⁷ Bkz. Eroğlu, a.g.e. , s.218.

⁸ Bkz. Eroğlu, a.g.e., s.218.

raporlarına ve Lozan'da sunulan belgelere dayanan rakamlar, kesin olmadığı gibi, meselenin çözümüne yönelik tahminler içerdiğinden, her kaza için belirlenen rakamlardan ziyade, Musul Vilayeti için genel rakamlar ortaya atılmıştır. Öte yandan Musul Tahkik Komisyonu'nun Cemiyet-i Akvam'a verdiği raporda, 1919 yılı esas alınarak yapılan tahminde Kerkük sancağının nüfusu yaklaşık 10.000 Arap, 35.000 Türk ve 45.000 Kürt olmak üzere 90.000 olarak ifade edilmiştir.⁹ Ancak Tahkik Komisyonu'nun aynı raporunun "*Siyasi Deliller*" kısmında Kerkük nüfusu, 35.650 Arap, 26.100 Türk ve 47.500 Kürt olmak üzere 111.650 olarak belirtilmiştir.¹⁰

Irak'ta 1921'de İngiliz mandasında monarşi rejiminin kurulmasının ardından 1947 yılına kadar bir nüfus sayımı gerçekleştirilememiştir. 1947 yılındaki sayım ise etnik kompozisyona ilişkin detaylar içermemesi nedeniyle Kerkük'ün etnik tablosuyla ilgili herhangi bir fikir vermemektedir.¹¹ Bundan 10 yıl sonra yapılan 1957 sayımının Irak'ta yapılmış olan sayımlar arasında en güvenilir nüfus sayımı olduğu genel kabul görmektedir. 1957 nüfus sayımına göre Kerkük'ün vilayet nüfusu 388.839'dur. Bu nüfusun 187.593'ü Kürtçe, 109.620'si Arapça, 83.371'i Türkçe konuşmaktadır. Aynı sayıma göre, Kerkük il merkezinin nüfusu 120.402'dir. Bu nüfusun ise 40.047'si Kürtçe, 27.127'si Arapça ve 45.306'sı Türkçe konuşmaktadır.¹² Görüldüğü üzere, 1957 yılında şehrin merkezinde Türkler ağırlıktaiken çevre kasabalarda ve merkeze bağlı bulunmayan kırsal kesimde Kürt nüfusun üstünlüğü göze çarpmaktadır. Her iki grup bu verilere dayanarak şehrin esasen kendilerine ait olduğu iddialarını dillendirirken, gerek monarşi ve cumhuriyet döneminde, gerekse sonraları iktidara gelen Baas Partisi'nin Kerkük'ü Araplaştırma

⁹ Raif Karadağ, **Musul Raporu**, 1. Baskı, İstanbul, Emre Yayınları, 2005, s.138.

¹⁰ Karadağ, a.g.e., s.290.

¹¹ Nouri Talabany, "Who Owns Kirkuk? The Kurdish Case", **Middle East Quarterly**, Winter - 2007 s.75-78, (Çevrimiçi) <http://www.meforum.org/1075/who-owns-kirkuk-the-kurdish-case>, 22 Eylül 2009.

¹² Bkz. Nuri Talabani, **Kerkük Bölgesinin Araplaştırılması**, çev. Zafer Avşar, İstanbul, Avesta Basın Yayın, 2005, s.87; Jabbar Kaddir, "The Ethnic Constitution of Kirkuk Population During a Century (1850-1958)", (Erişim) <http://www.kirkukcenter.com/Files/MBAN/6.pdf>, 22 Eylül 2009, s.6.

politikaları neticesinde şehre yerleşen Sünni Araplar da Kerkük üzerinde hak iddia etmektedirler.

1957'den sonra Irak'ta on yılda bir olmak üzere dört sayım daha gerçekleşmiştir. Son genel sayım 1987'de yapılmış, 1997 sayımı Duhok, Erbil ve Süleymaniye vilayetlerini içermemiştir.¹³ Ancak 1957'den sonra yapılan sayımlar, gerek ülkenin içinde bulunduğu çalkantılardan, gerekse Baas Rejimi'nin Arap milliyetçiliğine dayanan politikalarının, sonuçlarda tahrifat yapması ihtimalini arttırmasından ötürü güvenilir rakamlar olarak kabul görmemektedir. Bununla birlikte yine aynı dönemde Arap olmayan unsurların şehri terke zorlanması ve vilayet sınırlarında yapılan değişiklikler sonucu bugün artık Kerkük'ün nüfusunu kestirebilmek oldukça zorlaşmıştır. 2003 yılında Baas iktidarına son veren ABD işgali ile de Kürt gruplar kitleler halinde Kerkük şehir merkezine göç etmiş ve böylece şehrin demografik kompozisyonunu ortaya serecek bir tablo çizmek imkânsız hale gelmiştir.

Etnisite temelli olmayan pek çok tahmin, Kerkük'ün nüfusunun ABD işgalinin başladığı 2003 yılında 800-900 bin arası olduğunu göstermektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), 2004 tarihli "*Irak'ta Yaşam Koşulları Anketi*" başlıklı raporunda Kerkük'ün nüfusunu 854.470 olarak belirtmiştir.¹⁴ ABD işgali ve 2005 yılında kabul edilen Anayasa'nın geçici 140. maddesi hükümleri Kerkük'e büyük bir göçün başlamasına yol açmış ve 2003 yılındaki tahmini rakamlar çarpıcı biçimde değişmiştir. Özellikle ülkenin kuzey bölümünden sayıları yüz binlerle ifade edilen Kürt gruplar Kerkük'e yerleştirilmiştir. Baas rejimi döneminde Kerkük'e göç ettirilen Arapların bir kısmı ise şehri terk etmişlerdir. 2008 yılına gelindiğinde Kerkük nüfusunun 5 yıl içinde yaklaşık bir buçuk misli arttığı ve 1.200.000'in üzerine çıktığı tahmin

¹³"United Nations Press Briefing on Iraq Demographics - 08.08.2003", (Çevrimiçi) <http://www.un.org/News/briefings/docs/2003/iraqdemobrf.doc.htm>, 24 Eylül 2009.

¹⁴ "Iraq Living Conditions Survey 2004, Volume I: Tabulation Report", UNDP, Baghdad, 2005, s.16.

edilmektedir.¹⁵ Yine de nüfusla ve demografik yapıyla ilgili sağlıklı bilgiler elde edebilmek için şehirde, demokratik, adil ve güvenilir bir nüfus sayımı yapılmasının elzem olduğu değerlendirilmektedir.

1.3. KERKÜK’TE EKONOMİ VE PETROL

Petrolün ekonominin belirleyicisi olduğu dönemlerden önce Kerkük’te ekonomi yerel ticarete dayanmaktaydı. İlkel yöntemlerle üretilen ürünlerin çoğu, yerinde tüketilirdi. Toprakları, çevresinde bulunan, Hasa Suyu, Dakuk Çayı, Ak Su ve Küçük Zap ile sulanan Kerkük’te tarımsal üretim yeterli seviyedeydi. Tahıl, hurma, baharat, kumaş, bakliyat, ceviz, yaş meyve ve sebze, canlı hayvan gibi ürünler çevre köylerdeki Kürt ve Türkmen üreticiler tarafından merkeze getirilerek şehrin tüketimine sunulurdu.¹⁶ Sonraki dönemlerde teknolojik ilerlemelerin Kerkük’e yansması yeterli olmamış, petrol ve doğalgaz üretim tesisleri dışında merkezi yönetim, Kerkük için büyük sanayi yatırımlarına girişmemiştir. Yerel sanayide ise un, buz ve soda fabrikaları ile mobilya imalathaneleri ön plana çıkmıştır.¹⁷

Petrol, şüphesiz Kerkük’ü küresel ve bölgesel aktörlerin ilgi alanına çeken temel unsurdur. Bununla birlikte gerek şehir halkına sağladığı istihdam gerekse ülke ekonomisine sağladığı kazanç itibarıyla Kerkük’ü sıradan bir şehir olmaktan çıkarmaktadır.

Kerkük’te petrol sanayisinin kısa tarihçesine baktığımızda karşımıza ilk olarak 1914 yılında Avrupalı yatırımcılar tarafından kurulan “Turkish Petroleum Company” (TPC) çıkmaktadır. 30 Mart 1914 tarihinde Kerkük petrollerinin arama ve işleme imtiyazını alan şirketin en büyük hissedarı

¹⁵ “Iraq: Threat of Ethnic Tension, Violence in Kirkuk”, **UNHCR**, 19 August 2008, (Çevrimiçi) <http://www.unhcr.org/refworld/docid/48ae79b8c.html>, 26 Eylül 2009.

¹⁶ Mahir Nakip, **Kerkük’ün Kimliği**, 1.Baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2007, s.276.

¹⁷ Bkz: Nakip, a.g.e., s.281 - 283.

İngiliz devlet firması olan Anglo-Persian Oil Company'dir.¹⁸ Ancak I. Dünya Savaşı nedeniyle petrol arama ve çıkarma çalışmalarına başlamaları mümkün olmamıştır.¹⁹

Savaşın ertesinde Türkiye ile İngiltere arasında Musul - Kerkük topraklarının aidiyeti meselesi henüz çözülmeden, Milletler Cemiyeti kararının çıkmasından 9 ay önce, 14 Mart 1925 tarihinde şirket, Irak hükümeti ile yaptığı imtiyaz sözleşmesi ile 24 farklı petrol sahasında 75 yıl süre ile petrol üretme hakkını elde etmiştir.²⁰ TPC'nin ilk üretimi 15 Eylül 1927'de Babagürgür petrol sahasında gerçekleşmiş²¹, 28 Haziran 1929 tarihinde ise şirketin ismi Iraq Petroleum Company (IPC) olarak değiştirilmiştir. 1931 yılında imtiyaz sahasını genişleterek 70 yıllık yeni bir imtiyaz alan IPC'nin tekelleşmesini önlemek maksadıyla, 1932 yılında British Oil Development Company (BODC)'ye Dicle'nin batısındaki sahalar için imtiyaz verilmiştir. Ancak imtiyaz şartlarındaki yükümlülükleri yerine getiremeyen şirket 1941'de IPC tarafından devralınmış ve ismi Mosul Petroleum Company (MPC) olarak değişmiştir.²² Bu dönemde Basra çevresindeki petrol sahaları için de imtiyaz kazanan IPC, Basrah Petroleum Company' i kurmuş ve Irak'ta tam bir tekel olmuştur.

1958'de General Abdülkerim Kasım tarafından Faysal'ın krallığına ve Haşimi monarşisine son veren kanlı bir askeri darbe gerçekleşmiştir.

¹⁸ Nefi Demirci, **Sönmeyen Ateş Dinmeyen Hasret: Kerkük**, İstanbul, Türkmeneli İnsan Hakları Derneği Yayını, 2006, s.101.

¹⁹ Bilal N. Şimşir, **Türk - Irak İlişkilerinde Türkmenler**, 1. Baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2004, s.546.

²⁰ Habib Hürmüzlü, "Kerkük Petrolleri ve Türkmenler", **Global Strateji Dergisi**, Ankara, Yıl.3, Sayı.9, İlkbahar 2007, s.148.

²¹ Hürmüzlü, a.g.m., s.148; Ayrıca bkz. "Iraq - A Country Study - The Turkish Petroleum Company", May 1988 (Erişim) <http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-6609.html>, 28 Eylül 2009; Ferruh Demirmen, "Oil in Iraq: By Byzantine Beginnings - Part II The Reing for a Monopoly", **Global Policy Forum**, April 26, 2003, (Erişim) <http://www.globalpolicy.org/component/content/article/185/40550.html>, 28.Eylül 2009.

²² Amy Myers Jaffe, "Iraq's Oil Sector : Past, Present and the Future", The James A. Baker III Institute For Public Policy – Rice University, March 2007, (Çevrimiçi) www.rice.edu/energy/publications/docs/NOCs/Papers/NOC_Iraq_Jaffe.pdf 28 Eylül 2009, s.22.

Önceleri IPC'nin imtiyaz sözleşmeleri üzerinde çok durmayan Kasım, mali sıkıntılar karşısında dikkatini bu sözleşmelere yöneltmiştir. IPC ve Hükümet pek çok konuda ihtilafa düşse de Kasım, 1951-1954 İran - İngiltere petrol anlaşmazlığından ders çıkarmış ve uluslararası toplumla ihtilafa düşmemek için petrolü millileştirmeye kalkışmamıştır.²³ Ancak yine de petrolün millileştirilmesine ön ayak olacak Irak Ulusal Petrol Şirketi'nin temelleri General Kasım döneminde atılmıştır.

1963'te Abdülkerim Kasım iktidarına yine kanlı bir darbeyle son veren Baas Partisi Abdüsselam Arif'i iktidara getirmiştir. Arap birliği, özgürlük ve sosyalizm gibi ilkelere dayanan Baas ideolojisi, öncelikle Basra çevresindeki Rumelya petrol sahasındaki IPC imtiyazına son vermiştir. 1964'de Irak Ulusal Petrol Şirketi'nin kurulmasıyla başlayan sürecin sonunda, 1972'de Devrim Konseyi tarafından IPC'ye bir talep listesi sunulmuş, IPC ile hükümet arasında yapılan müzakerelerde anlaşma sağlanamamış ve Hükümet 1 Temmuz 1972'de IPC'nin % 23.75'lik Fransız hissesi dışındaki tüm hisselerini millileştirmiştir.²⁴ Sovyetler Birliği'nce Irak'ın ulusal petrol sanayini geliştirmesi için verilen 140 milyon dolarlık mali ve teknik desteğin, Irak'ı bu çarpıcı adımı atmak için cesaretlendirdiği kuşkusuzdur.

Millileştirmenin Irak üzerindeki etkisi olumlu olmuştur. Petrol satışının Irak'a yılda 1 Milyar dolar kazandırdığı 1973'ten sonra, gelirler sadece iki yılda 8 milyar dolara yükselmiştir.²⁵ 1975-1979 yılları arasında Irak, Körfez bölgesinin en büyük petrol üreticisi haline gelmiş,²⁶ rakamlar 1980'de 26 milyar dolara ulaşmıştır.²⁷

²³ Jaffe, a.g.m., s.31-32; Ayrıca İngiltere - İran petrol anlaşmazlığı için bkz. Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (Cilt 1 - 2: 1914 - 1995)**, 11. Baskı, Ankara, Alkım Yayınevi, s.489.

²⁴ Jaffe, a.g.m., s.34.

²⁵ William Polk, **"İrak'ı Anlamak"**, çev. Nurettin Elhüseyni, 2. Baskı, İstanbul, NTV Yayınları, Nisan 2007, s.143.

²⁶ Jaffe, a.g.m., s.37.

²⁷ Polk, a.g.e., s.143.

1976 yılında Irak, Petrol Bakanlığını kurmuş, 1987 yılında ise, o döneme kadar var olan petrol ve doğalgaz organizasyonu bütünüyle yeniden yapılandırılmıştır. Genel olarak bakıldığında günümüzde var olan görev ve yetkiler ile petrol bölge sınırlarının, 1987'deki yeniden yapılandırmaya dayandığı söylenebilir. Yeniden yapılanmanın ardından Bakanlık, doğrudan kendisine bağlı birkaç müsteşarlıkla birlikte petrol sanayiinin patronu haline gelmiştir. Bu hiyerarşinin altında özerk iktisadi teşekküller olan Kuzey Petrol Şirketi ve Güney Petrol Şirketi bulunmaktadır.

Merkezi Kerkük'te bulunan Kuzey Petrol Şirketi, Kerkük, Cambur, Nefthana, Ajil, Sufayla, Khabaz, Bai Hasan ve Doğu Bağdat olmak üzere 8 petrol bölgesinden sorumludur. Şirket halen 9400 personel istihdam etmektedir. Kerkük ve Bağdat'ta bulunan Irak Sondaj Şirketi sondaj konusunda uzmanlaşmış olup 5400 personel istihdam etmektedir.²⁸ Yine bölgede çıkan gazdan yararlanarak, LPG, doğalgaz ve sülfür üretmek amacıyla 1998'de kurulan Kuzey Gaz Şirketi 1600'e yakın personele sahiptir.²⁹ Bütün bu veriler ışığında rahatlıkla söylenebilir ki; Kerkük halkının temel geçim kaynağı petrol ve doğalgaz sanayidir. Dolayısıyla şehrin enerji kaynakları ile petrol ve doğalgaz sanayii, şehir halkı için birinci derecede önemlidir ve ikamesi imkânsızdır.

Kerkük'ün petrol ve doğalgaz kaynakları şehir halkı için olduğu kadar, Irak'ın bütünü için de tartışılmaz değere sahiptir. Araştırmacıların dünya petrol rezervlerinin ömrünü on yıllarla ifade ettiği günümüzde Irak, kanıtlanmış 115 milyar varil rezervi ile tüm dünya kanıtlanmış petrol rezervlerinin %11'ine sahiptir.³⁰ Günlük üretim miktarı 2,5 milyon varil olan

²⁸ Bkz. (Erişim) http://iraqenergyexpo.com/IraqEnergyExpo/story_detail.php?id=4324, 01 Ekim 2009.

²⁹ Jaffe, a.g.m., s.40; Ayrıca bkz. http://www.ngc.gov.iq/en_index.htm (Kuzey Petrol Şirketi resmi internet sitesi)

³⁰ TPAO Yıllık Raporu 2006, s.47. Bununla birlikte Irak'ın kanıtlanmamış petrol rezervlerinin 200 - 300 milyon varil aralığında olduğunu öne süren iddialar için bkz. Gal Lutf, "How Much Oil Does Iraq

Irak'ta, Kerkük vilayeti üretimde Basra'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır.³¹ Kerkük'ün petrol rezervleri, yaklaşık 13,5 milyar varille tüm Irak rezervlerinin % 12,1'ine tekabül etmektedir. Geliştirilmiş dört ve geliştirilmemiş iki bölgede olmak üzere Kerkük'ün bugünkü günlük üretim miktarı 570 bin varil civarındadır.³²

1.4. KERKÜK'ÜN TARİHİ

Kerkük Bölgesi, Babil İmparatorluğu'nda ve daha sonra Asuri Devleti çağında kuzeydoğudan gelen dağlı kavimlerin akınlarına sık sık maruz kalmıştır. Sonraları Sasani idaresine geçen bölge, "Garmakan" olarak adlandırılmıştır.³³ Süryani kaynaklarında Beth Garne olarak geçen Kerkük şehrinin, Asur hükümdarı Sardana tarafından Medyalılara karşı koyacak bir kale vazifesi görmek üzere kurulduğu kaydedilmektedir. Sasaniler döneminde şehir, Nasturilerin önemli merkezlerinden biri olmuş ve Beth Garne metropoliti burayı merkez kabul etmiştir.³⁴

Bir başka kaynağa göre ise şehir Babil Kralı Nebukadnezar tarafından MÖ. 612'de Ninova'nın düşmesi üzerine kurulmuştur. Yine Süryani kaynaklarına göre şehir Karkha de Beth Selokh olarak adlandırılmıştır.³⁵ Hristiyanların şehri, eski Süryani ismi veya Arapça adı ile "al-Kerh" diye zikrettikleri dönemde Arapların burayı hangi isimle tanıdıkları

Have?" May 12, 2003, **Saban Center for Middle East Policy at the Brookings Institution**, (Erişim) http://www.brookings.edu/papers/2003/0512globalenvironment_luft.aspx, 01 Ekim 2009.

³¹ Kamil Al-Mehaidi, "Geographical Distrubation of Iraqi Oil Fields and Its Relation with the New Constitution", **Revenue Watch Institute**, May 27, 2006, (Erişim) <http://www.iraqrevenuewatch.org/reports/052706.pdf>, 01 Ekim 2009, s.2.

³² Al-Mehaidi, a.g.m., s.12-14.

³³ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, **111 Numaralı Kerkük Livası Mufassal Tahrir Defteri (Kanuni Devri)**, Ankara, 2003, s.1.

³⁴ Kerkük Livası Mufassal Tahrir Defteri, s.1.

³⁵ Mirella Galletti, "Reports on Kirkuk by Modern European Visitors", **Kirkuk: The City of Ethnic Harmony**, London, Karbala Centre For Resarch & Studies, s. A1- A31, 2001, s.1.

bilinmemektedir.³⁶ Kerkük ismi ise ilk defa Şerefüddin Ali Yezdi'nin *Timur Tarihi*'nde geçmektedir.³⁷

Kent, MÖ. 331 yılında Arbela (Erbil) Zaferi ile Sasanileri yenilgiye uğratan Makedonya Kralı Büyük İskender'in eline geçmiştir. M.S. 226 yılında Sasaniler kenti tekrar ele geçirmiştir.³⁸

Halife Ömer zamanında İslam ordularının Kadisiye Muharebesi'nde (MS.636) Sasanileri yenmesiyle Kerkük, Müslümanlaşmaya başlamış ve 642 yılında İyaz bin Ganem tarafından fethedilmiştir.³⁹ Halife Osman zamanından itibaren bölgeye Necid bölgesinden getirilen Arap kabileler ile Emeviler ve özellikle Abbasiler döneminde önemli sayıda Türk nüfus yerleştirilmiştir.⁴⁰ Abbasilerin Irak'ta 250 yıl kadar süren egemenliğinin son 100 yılı Hazar çevresinden gelen Şii Büveyhilerin gölgesinde geçmiştir. 943 yılında Bağdat'ı işgal eden Büveyhiler döneminde Hilafet büyük ölçüde törensel bir makama dönüşmüştür.⁴¹ Bu duruma son vermek üzere Halife, Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'i Bağdat'a davet etmiştir. Tuğrul Bey çoğu Oğuz boylarına mensup, ordusu ile Irak'a girerek Büveyhilerin egemenliğine son vermiş, sonrasında Halifelik makamını Abbasilere bırakarak, önce Kerkük'e kadar uzanan bölgede egemenliğini tesis etmiş, sonrasında Musul, El Cezire, Halep ve Basra'yı ilhak ederek Irak'ın tek hâkimi haline gelmiştir.⁴²

Kerkük toplam 63 yıl Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun elinde kalmıştır. 1118'de iktidar Irak Selçuklularına geçmiş, ancak Irak Selçuklularının Harzemşahlar tarafından 1194 yılında ortadan kaldırılmasıyla

³⁶ Ekrem Pamukçu, "Kerkük Tarihi", **G.Ü. Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı 19, Güz - 2001, s.182.

³⁷ Kerkük Livası Mufassal Tahrir Defteri, s.1.

³⁸ Nakip, a.g.e., s.22.

³⁹ Kerkük Livası Mufassal Tahrir Defteri, s.1.

⁴⁰ Kerkük Livası Mufassal Tahrir Defteri, s.1.

⁴¹ Polk, a.g.e., s.63.

⁴² Nakip, a.g.e., s.23

Kuzey Irak'ta otorite boşluğu oluşmuş ve Atabeylikler dönemi başlamıştır.⁴³ 100 yıldan uzun bir süre Atabeyliklerle yönetilen Kuzey Irak, son olarak Begtigin hanedanının idaresine geçmiş ve son hükümdarı Muzafereddin Gökbörü'nün 1232'de ölümünden sonra kısa bir süre Abbasi egemenliğine girmişse de, 1258'de Moğolların Bağdat'ı istila ederek Halife'yi katletmesi ile Abbasi Hilafeti sona ermiştir.⁴⁴

Karakoyunlular, Moğol kudretinin zayıflamasından sonra bölgede siyasi bir kuvvet olarak ortaya çıkan Türkmenlerdendir. Karakoyunluların ilk hâkimiyet alanı Musul bölgesi ile Doğu Anadolu'daki Erciş civarıdır. Kuzey Irak'a Türklerin en yoğun şekilde yerleştikleri dönem, Karakoyunluların bölgeye hâkim olduğu dönemidir. Bölge daha sonra Cihan Şah'ın Uzun Hasan'a yenilmesiyle Akkoyunluların, 1508 yılında ise Şah İsmail'in Bağdat'ı almasıyla birlikte Safevilerin idaresine girmiştir.⁴⁵

Yavuz Sultan Selim, Şii Safevi Devleti'ni, Osmanlı'nın dini birliği ve doğudaki toprakları için daima bir tehdit olarak görmüştür. Ülkede dini birliği sağlamak ve Safevi tehlikesini bertaraf etmek amacıyla İran üzerine yürümüş 1514'de Çaldıran'da Şah İsmail'i ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Çaldıran zaferinden sonra Osmanlı kumandanı Ferhad Paşa, Sultan Selim'in emri ile 1515 yılında Mardin, Raha, Rakka, Musul, Sincar, Telafer, Cezire, İbn-i Ömer, İmadiye, Erbil ve Kerkük'ü Osmanlı hâkimiyetine geçirmiştir.⁴⁶ Osmanlı-Safevi mücadelesinde sık sık el değiştiren Kerkük kenti Kanuni Sultan Süleyman'ın 1534 tarihinde düzenlediği Irakeyn seferi ile tam olarak Osmanlı idaresine girmiştir. 1623 ve 1630 yıllarında Kerkük iki kez el değiştirmiş Sultan IV. Murad'ın Bağdat seferinin ardından tekrar Osmanlı hâkimiyeti tesis edilmiş ve bölgede biri Kerkük olmak üzere 32 sancaktan

⁴³ Atabeylikler dönemi ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Pamukçu, a.g.m, s.184 - 186.

⁴⁴ Kerkük Livası Mufassal Tahrir Defteri, s.1.

⁴⁵ J. H. Kramers, "Kerkük", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 6, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1986, s.589.

⁴⁶ Marufoğlu, a.g.e., s.32.

oluşan “Şehr-i Zor” (Şehrezur - Şehr-i Zûl) eyaleti oluşturulmuştur.⁴⁷ XVIII. yüzyıl başlarında yıkıma uğrayan Şehr-i Zor’un yerine eyalet merkezi Kerkük olmuştur.⁴⁸ 1892’den sonraki kayıtlarda Kerkük’ün Musul eyaletine bağlı bir sancak olduğu görülmektedir.

1743 yılında Kerkük, Nadir Şah hâkimiyetindeki İran tarafından ele geçirilmiş, 1746’daki barış anlaşmasıyla Osmanlı’ya iade edilmiştir. Bu tarihten sonra 1918 yılına kadar kesintisiz olarak Osmanlı hâkimiyetinde kalan Kerkük, I. Dünya Savaşı sonunda ve Mondros Ateşkes Antlaşması’nın hemen öncesinde İngilizler tarafından işgal edilmiştir.

⁴⁷ Kerkük Livası Mufassal Tahrir Defteri, s.2.

⁴⁸ Kerkük Livası Mufassal Tahrir Defteri, s.6.

İKİNCİ BÖLÜM

İNGİLİZ İŞGALİNDEN ABD İŞGALİNE: KERKÜK

2.1. I. DÜNYA SAVAŞI SONRASI MUSUL - KERKÜK SORUNU

2.1.1 Musul ve Kerkük'ün İşgali

Musul vilayeti I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde 91 bin kilometrekarelik bir toprağa ve yaklaşık 350 bin nüfusa sahipti. Vilayetin nüfusu 1922 yılında 503 bin idi.⁴⁹

Savaşın başlamasından kısa bir süre sonra, 5 Kasım 1914'de İngiltere Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmiş savaş ilanıyla birlikte Hindistan'dan yollanan İngiliz kuvvetleri, Basra'ya çıkmış ve 1915'ten itibaren kuzey yönünde ilerlemeye başlamışlardır. 1915 sonlarında Bağdat'ı ele geçirmek üzere saldırıya geçen İngilizler ağır bir yenilgiye uğrayarak Kut-ül Ammara'da Osmanlı güçlerince sıkıştırılmışlar, 5 ay süren kuşatma sonunda teslim olmuşlardır.⁵⁰ Kut-ül Ammara yenilgisinden sonra Basra'daki Mezopotamya Seferi Gücü'nü (Mesopotamia Campaign) takviye eden İngilizler daha büyük bir güçle saldırıya geçmişlerdir. Rus ordusunun da Hanekin'e kadar ilerlemesi nedeniyle güçlerini bölmek zorunda kalan Osmanlı 6. Ordusu önemli bir direniş gösteremeden geri çekilmiştir. 1917 yılının ilk dört ayında İngilizler Kut-ül Ammara, Bağdat ve Samarra kentlerini ele geçirmişlerdir. Rusya'nın savaştan çekilmesi ile güçlerini bir araya toplayan Osmanlı 6. Ordusu, Cebel Hamrin'de mevzilenmiş olmasına karşın,

⁴⁹ Şimşir, a.g.e., s.48.

⁵⁰ İhsan Şerif Kaymaz; **Musul Sorunu: Petrol ve Kürt Sorunları ile Bağlantılı Tarihsel ve Siyasal Bir İnceleme**, İstanbul, Otopsi Yayınevi, 2003, s.50; Şimşir, a.g.e., s.49.

askeri hedeflerine ulaşan İngilizler operasyonlarını durdurmuşlar; böylece 1917 Mayıs ayında cephe boyunca genel bir durağanlığa girilmiştir.⁵¹

Savaş sona ererken, İngilizler Irak'ın büyük bölümünü ele geçirmiş bulunuyorlardı. Fakat Musul Vilayeti halen Osmanlı kuvvetlerinin elindeydi. İstanbul Hükümeti 30 Ekim 1918'de Mondros Limanı'nda İtilaf devletleri ile ateşkes antlaşması imzaladı. Ateşkesin yürürlüğe girdiği 31 Ekim 1918 saat 12.00 itibarıyla Ali İhsan Paşa komutasındaki 6. Ordu Musul Vilayeti'nin büyük bölümünü elinde bulunduruyordu. Cephe hattı Musul kentinin yaklaşık 60 km. güneyinden geçiyordu.⁵²

Ateşkes hükümlerince bölgede bulunan tüm askeri birliklerin yerlerinde kalmaları gerekiyordu. Buna karşın İngiliz birlikleri kuzeye doğru ilerlediler ve 1 Kasım günü Musul'un 20 km güneyindeki Hamamalil'e kadar geldiler. Aynı gün İngiltere Savaş Bakanlığı, General Marshall'a ateşkes antlaşması metni ile birlikte Musul'un işgal emrini yolladı.⁵³ 3 Kasım'da İngiliz birlikleri herhangi bir çatışma olmaksızın Musul'a girdiler. Ancak Osmanlı kuvvetleri de şehri terk etmedikleri için kentte hem İngiliz hem Osmanlı birliklerinin bulundukları garip bir durum ortaya çıktı.⁵⁴ Osmanlı birlikleri geri adım atmaya yanaşmadığı için İngilizler önce Musul'daki Ermenilerin Türklerin baskısı sonucu kenti terk etmeye başladıklarını iddia ederek, ateşkes antlaşmasının 7. maddesine* işlerlik kazandıracak bir zemin aradılar.⁵⁵ Ali İhsan Paşa 4 Kasım tarihinde Marshall'a yolladığı mektupta iddiaların gerçek dışı olduğunu belirtti.⁵⁶ Zaten, bu kadar büyük bir eyaletin, ateşkes metninde ifade edilen "stratejik nokta" kavramına karşılık gelmesi gerçekçi değildi. İşgal emrini bir türlü yerine getiremeyen General Marshall 7

⁵¹ Kaymaz, a.g.e., s.50-51.

⁵² Şimşir, a.g.e., s.49.

⁵³ Kaymaz, a.g.e., s.70.

⁵⁴ Kaymaz, a.g.e., s.71.

* Mondros Ateşkes Antlaşması 7. Madde: Müttefiklerin, kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıkarsa, herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkı bulunmaktadır.

⁵⁵ Mim Kemal Öke, **Kerkük - Musul Dosyası**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1991, s.13.

⁵⁶ Kaymaz, a.g.e., s.72.

Kasım'da Musul'a gelerek Ali İhsan Paşa'yla görüştü ve Musul'u işgal edeceğini, 15 Kasım'a kadar kent boşlatılmazsa dökülecek kanının hesabını Ali İhsan Paşa'nın ödeyeceğini söyledi.⁵⁷ 8 Kasım günü şehir boşaltılmaya başlandı. 11 Kasım'da İngilizler şehirdeki Türk mülki erkânı tasfiye ettiler.⁵⁸ 15 Kasım 1918 itibarıyla Musul tümüyle İngilizler'in denetimine girdi.⁵⁹

2.1.2. Misak-ı Milli ve Kerkük

I. Dünya Savaşı'nın sonuçlanmasının ardından Osmanlı Devleti'nde 1919 yılı Kasım ayında seçimler yapıldı. Seçimlerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetince aday gösterilerek seçilen temsilciler, önce Ankara'ya gelerek Mustafa Kemal Paşa ile görüştüler, bu görüşmeler sonucu Osmanlı Mebusan Meclisi'nde bir bildirinin kabul edilmesi kararlaştırıldı. 12 Ocak 1920'de açılan Meclis, ilk olarak bildiriye ele aldı; son hali Ankara'da şekillenen bildiri, 28 Ocak 1920'de Meclis'te yapılan kapalı oturumda "Ahd-ı Milli Beyannamesi" (Misak-ı Milli) olarak kabul, 12 Şubat 1920'de ise uluslararası topluma ilan edildi.⁶⁰

Bildirinin ilk maddesi* , Mondros Ateşkes Antlaşması'nın akabinde özellikle güney sınırları içinde ve dışında kalan toprakların ve halkların durumuna ilişkin idi. Söz konusu madde ile ateşkes tarihinde işgal altında bulunan ve Arap çoğunluğun yaşadığı Bağdat, Basra gibi bölgelerden

⁵⁷ Öke, a.g.e., s.14; Kaymaz, a.g.e., s.73.

⁵⁸ Öke, a.g.e., s.14.

⁵⁹ Şimşir, a.g.e., s.49.

⁶⁰ Fahir Armaoğlu, "Tarihi Perspektif İçinde Misak-ı Milli'nin Değerlendirilmesi", **Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul**, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1998, s.17.

* "Misak-ı Milli Madde 1: Osmanlı Devleti'nin özellikle Arap çoğunluğunun yerleşmiş olduğu, 30 Ekim 1918 tarihli ateşkes yapıldığı sırada, düşman ordularının işgali altında kalan kesimlerinin geleceğinin, halklarının serbestçe açıklayacakları oyları ile belirlenmesi gerekir; söz konusu ateşkes çizgisi içinde din, soy ve amaç birliği bakımından birbirine bağlı olan karşılıklı özveri duyguları besleyen soy ve toplum ilişkileri ile çevrelerinin koşullarına tam saygılı Osmanlı - İslam çoğunluğunun yerleşmiş bulunduğu kesimlerin tümü hakikaten veya hükmen hiçbir nedenle birbirlerinden ayrılmayacak bir bütündür." Bkz. Şimşir, a.g.e., s. 50-51.

vazgeçilerek, buraların kaderlerinin bölge halkı tarafından belirlenmesi gerektiği, buna mukabil, işgal edilmemiş toprakların ve buralarda yaşayan halkların bölünmez bir bütün olduğu vurgulanıyordu.

Bu belge uyarınca Musul'un söz konusu sınırlar dahilinde olduğu kuşkusuzdur. Zira Musul'un işgali ateşkesten sonra gerçekleşmiştir. Ancak Kerkük kenti için durum o kadar net değildir. Ateşkes günü, Osmanlı birliklerinin Gayyare'de bulunduğu kabul edilmektedir. Ancak Kerkük'ün ateşkesin yürürlüğe girmesinden önce veya sonra işgal edilmesi, gerek Musul gibi Kerkük'ün de ateşkes antlaşması çiğnenerek işgal edilmiş olduğuna, gerekse Misak-ı Milli'nin Kerkük'ü içerip içermediğine dair bir belirsizlik ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada bazı kaynaklar ateşkes sırasında Kerkük'ün İngiliz cephe hattında olduğunu yazmaktadır.⁶¹ Buna karşın, Kerkük'ün de savaşın durması gereken saatten sonra İngilizlerin eline geçmiş olabileceğinin kuvvetle muhtemel olduğunu belirten bir iddia da mevcuttur.⁶² Ancak günler hatta saatlerle ifade edilecek teknik bir ayrımının bir toplumun yaşadığı şehirle birlikte kaderini belirlemede bu denli etkili olmasının kabulü zor görünmektedir. Ne var ki Kerkük'ün işgal saatinin, ne dönemin devletler hukukunda ne de pratikte bir anlam ifade ettiği, Musul'un ateşkesten 15 gün sonra bile işgal edilebilmesinden anlaşılmaktadır. Misak-ı Milli'de bir sınır hattının zikredilmesinin ise hukuki veya teknik değil ancak retorik bir amaç taşıdığı düşünülmektedir. Ne var ki Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Mayıs 1920'de Meclis kürsüsünde “.... *hududu millimiz İskenderun'un cenubundan geçer, şarka doğru uzanarak Musul'u, Süleymaniye'yi, Kerkük'ü ihtiva eder. İşte hududu-ı millimiz budur...*”⁶³ ve 27 Şubat 1923'te yine Meclis kürsüsünde “*Misak-ı Milli şu hat, bu hat diye hiçbir vakitte hudut çizmemiştir. O hududu çizen şey milletin menfaati ve Heyet-i Celile'nin*

⁶¹ Bkz. Şimşir, a.g.e., s.49; Kaymaz, a.g.e., s.69.

⁶² Bkz. Nejat Kaymaz, “Misak-ı Milli Üzerinde Tartışmalar”, **VII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler**, Cilt. III, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983, s.1956.

⁶³ Öke, a.g.e., s.29.

isabet-i nazarıdır. Yoksa haritası çizilmiş bir hudut yoktur”⁶⁴ diyerek Kerkük ile ilgili bu tartışmaları daha en başından yersiz kıldığı değerlendirilmektedir.

2.1.3. Lozan Konferansı Öncesinde Kerkük

İngilizlerin Musul'u işgali, esasında sadece askeri anlamda bir statü değişikliğinden ibaretti. İşgal sonrası İngilizler Musul'un geleceği konusunda karar vermekte tereddüt etmişlerdi. Musul konusunda İngiliz yetkililer arasında bir fikir birliği yoktu.⁶⁵ Bazı yetkililer bir yönetim kurulamayacağı için Musul'un Türklere bırakılmasını önerirken⁶⁶, diğer ihtimaller Musul'u Irak'a bırakma veya kurulacak bir Kürt federasyonuna dahil etme şeklinde idi.⁶⁷ Bu arada bölgede İngiliz destekli bir Ermeni devletinin kurulacağı yönündeki söylentiler, bölge halkını İngilizlerden çok Türkler lehine tavır almaya itmişti.⁶⁸

Bu süreçte Sevr Anlaşması'na son şeklini vermek için İtalya'nın San Remo kasabasında toplanan uluslararası konferanstan (18 - 26 Nisan 1920) Mezopotamya mandasının İngiltere'ye verildiği yolunda ilk bilgiler ulaşınca Irak genelinde ve özellikle Musul vilayetinde isyanlar başlasa da, isyanların bir lider kadrosu, belli bir amacı ve eşgüdüm merkezi olmayınca kısa sürede ve kanlı bir biçimde bastırıldı. Ancak ateşkesten bu yana İngilizler'in Irak'taki kaybı da bine yaklaşmıştı.⁶⁹

Musul konusunda ısrarını sürdüren İngiltere bölgeyi elinde tutmanın yollarını ararken, 20 Nisan 1920'de Kahire'de 40 Ortadoğu uzmanının katılımı ile bir konferans gerçekleştirdi. Bu konferans sonucu İngiltere, eski

⁶⁴ Öke, a.g.e., s.63.

⁶⁵ Zekeriya Türkmen, “Mustafa Kemal Paşa'nın Musul Konusundaki Duyarlılığı ve Misak-ı Milli'de Musul”, **Global Strateji Dergisi**, Ankara, Yıl.3, Sayı.9, s.112, 113.

⁶⁶ Öke, a.g.e., s.21.

⁶⁷ Türkmen, a.g.m., s.113.

⁶⁸ Türkmen, a.g.m., s.113.

⁶⁹ İhsan Şerif Kaymaz, a.g.e., s.140-143.

Mekke Emiri yeni Hicaz Kralı Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ı Irak Kralı yapmaya karar verdi. 29 Haziran'da Bağdat'a gelen Faysal'ın konumunu güçlendirmek için bir referandum tertip edildi; ancak referandum Musul, Kerkük ve Süleymaniye'de boykot edildi. Buna rağmen Faysal 28 Ağustos 1921'de İngilizler'in himayesinde taç giyerek Irak Kralı oldu.⁷⁰ Böylece Irak'ta 1958 yılına kadar sürecektir Haşimi Monarşisi de da resmen başladı.*

1922 yılının Şubat ayında Mustafa Kemal Paşa, Milli Müdafaa Vekâleti'ne Musul Vilayeti'nin kurtarılması amacıyla Revanduz bölgesine kuvvet gönderilmesi talimatını verdi. Bu görev Suriye ve Antep cephelerinde vazife yapmış olan Binbaşı Özdemir Bey'e (Şevket Özdemir) verildi.⁷¹ Aynı yıl Haziran ayında Revanduz'a ulaşan Özdemir Bey, bölgede teşkilatlanmaya ağırlık vererek kısa sürede Kürt aşiretlerinin ve Türkmenlerin oluşturduğu Müdafaa-i Hukuk gruplarının desteğini kazandı. 31 Ağustos'ta bölgede teşkil ettiği birliklerle saldırıya geçen Özdemir Bey İngilizlere ağır kayıplar verdirdi.⁷² Türk birliklerinin başarısına karşılık olarak İngilizler daha önce defalarca çarpıştıkları ve sonunda Hindistan'a sürgüne gönderdikleri Kadiri tarikatına bağlı Şeykan aşiretinden Şeyh Mahmud'un (Berzenci) Süleymaniye'ye geri dönmesini sağladılar. Şeyh Mahmud'u getirmedeki amaç, onun olabildiğince çok sayıda aşireti Özdemir Bey'den uzaklaştırabileceği düşüncesi idi.⁷³

Gerçekten Şeyh Mahmud'un gelişinden sonra pek çok aşiret onun tarafına geçti,⁷⁴ ancak Şeyh Mahmud İngiliz otoritesine boyun eğmeyi reddediyordu. Bunun yerine Hikmetû Cenubi Kürdistan (Güney Kürdistan Hükümeti) olarak adlandırdığı 7 bakanlı bir kabine oluşturarak kendisini

⁷⁰ Türkmen, a.g.m., s.115.

* Aynı yıl Şerif Hüseyin'in diğer oğlu ve Faysal'ın kardeşi Abdullah da yine İngiliz himayesinde kurulan Mavera-i Ürdün Emirliğinin kralı olmuş ve Ürdün'de de günümüze kadar süregelen Haşimi Monarşisi dönemi başlamıştır.

⁷¹ Öke, a.g.e., s.44.

⁷² Türkmen, a.g.m., s.120-121.

⁷³ Kaymaz, a.g.e., s.199.

⁷⁴ Kaymaz, a.g.e., s.199.

Kürdistan Kralı, kardeşi Şeyh Kadir Berzenci'yi de başbakan ilan etti. Bununla da kalmayarak kendi adına para, damga pulu, posta pulu bastırdı ve Kürtçe gazeteler yayımlattı.⁷⁵ 1922 yılının son ayında Kürtlerin özerklik sorunlarının incelenmesi için Bağdat'a bir heyet göndermesine karşın; gerek İngilizler gerekse Bağdat istekleri aşırı buldular.⁷⁶ 1923 yılına girildiğinde Şeyh Mahmud, kurulan yeni Kürt devletini kalıcı sağlamak için dış desteğe başvurdu ve SSCB Hükümeti'ne diplomatik ilişki kurmak ve destek sağlamak amacıyla mektuplar yazdı.⁷⁷ Diğer taraftan İngilizlere isyan için Iraklı Arap aşiretleriyle ve Türklerle de temas kurduğuna ilişkin haberler üzerine izahat vermek için Bağdat'a çağırıldı; ancak gitmeyi reddetti. Bunun üzerine Süleymaniye kenti 3 Mart 1923'ten başlayarak tümüyle işgal edildiği 24 Temmuz 1924'e kadar dört defa İngiliz hava bombardımanına maruz kaldı.⁷⁸ Bu saldırılar sırasında İran - Irak sınırındaki dağlarda gizlenen Şeyh Mahmud, 1927 yılında İngiliz Hükümeti'ne biat ederek affedildi ve Irak'a dönmesine izin verildi.⁷⁹

1922 yılına dönüldüğünde çok sayıda güçlü aşiretin Şeyh Mahmud tarafına geçmesi, Özdemir Bey'e destek olan aşiretlerin de aralıksız biçimde İngiliz saldırılarına maruz kalması, bununla birlikte Anadolu'dan beklenen desteğin bir türlü gelmemesi, Temmuz ayından bu yana elde edilen kazanımların ve halk desteğinin kaybedilmesine yol açtığı görülmektedir. Esasında Ankara, Musul'un silahla alınması yönünde ciddi hazırlıklar başlatmıştı. Hatta operasyon planı ile hangi birliklerin operasyona katılacağı dahi belirlenmiş ve Erkan-ı Harbiye Umumi Reisi (Genelkurmay Başkanı) Fevzi Paşa tarafından askeri birliklere hazırlık emri de verilmişti. Ancak operasyona katılması planlanan El Cezire Cephesi Komutanlığı ile Doğu

⁷⁵ Hakkı Öznur, **Cahşların Savaşı: Kuzey Irak Kürt Hareketi ve Musul-Kerkük Meselesi**, 1.Baskı, Ankara, Altınküre Yayınları, 2003, s.19; Ersal Yavi, **Kürdistan Ütopyası: 1.Dosya**, 1.Baskı, İzmir, Yazıcı Yayınevi 2006, s.229.

⁷⁶ Öznur, a.g.e., s.20.

⁷⁷ Yavi, a.g.e., s.226-228.

⁷⁸ Öznur, a.g.e., s.20-21.

⁷⁹ Öznur, a.g.e., s.21.

Cephesi komutanlığı ikmal zorluklarından ve maddi sıkıntılardan yakınıyorlar, hazırlıkların 2 aydan önce tamamlanamayacağını Ankara'ya bildiriyorlardı. Bu süre içinde, Mudanya Ateşkes Anlaşması'nın imzalanması ve Lozan Konferansı'nın toplanması Ankara'nın bir taraftan diplomasi alanına girmesini sağlarken, diğer taraftan İstanbul ve Boğazlar'ın halen fiili işgal altında olmasından ötürü Musul'da diplomatik yolları riske atacak girişimlerden kaçınmasına, dolayısıyla da askeri seçenekleri bir süreliğine rafa kaldırmasına neden oluyordu.⁸⁰

2.1.4. Lozan Konferansı'nda Musul - Kerkük Sorunu

Musul konusunda askeri seçenekleri rafa kaldıran Türkiye Hükümeti, Lozan'a gidecek olan Başbakan İsmet Paşa'ya 14 maddeden⁸¹ oluşan bir hükümet talimatı verdi. Talimatın 2. maddesi Irak sınırına ilişkin olup şu şekilde kaleme alınmıştı:

*"2- Irak Hududu: Süleymaniye, Kerkük ve Musul livaları istenecektir. Konferansta bundan farklı olmak üzere tahassül edecek şekil için Heyet-i Vekile'den talimat alınacaktır."*⁸²

Bariş konferansının birinci dönemi 20 Kasım 1922'den 4 Şubat 1923'e kadar 77 gün sürdü, bu sürede Musul vilayeti için çetin bir diplomatik savaş verildi. Musul-Kerkük sorunu konferansın 23 Ocak 1923 tarihli oturumunda ele alındı. Burada Lozan'daki tartışmalara uzun uzadıya girmeden yalnızca konferansa ilişkin bazı noktalara temas etmek gerekir.

İsmet Paşa, hükümetin talimatı gereği Musul vilayetinin Türkiye sınırları içinde kalması gerektiğini savunurken öncelikle demografik yapıya

⁸⁰ Öke, a.g.e., s.52.

⁸¹ Söz konusu 14 madde için bkz. Kaymaz, a.g.e., s.238.

⁸² Şimşir, a.g.e., s.52.

değirmiş ve vilayetin yerleşik nüfusunun beşte dördünden daha fazlasını Türklerin ve Kürtlerin oluşturduğunu ifade etmiştir. Yani Lozan'da Arapları dışlamış ancak Kürtleri dışlamayarak, onların Türkiye'nin ayrılmaz bir parçası olduklarını vurgulamıştır.⁸³

Mim Kemal Öke'ye göre İsmet Paşa Lozan'da iki önemli diplomatik hataya imza atmıştır. Öncelikle Türkiye'nin kuvvetli kozlarının olduğu ve askeri açıdan da avantaj sağladığı bir dönemde, Musul-Kerkük sorununu ivedi bir biçimde konferans gündemine getirememesini eleştiren Öke, diğer taraftan İsmet Paşa'nın konuyu, Londra'yı mahcup bırakabileceği açık birleşimlerden ziyade, İngilizlerle ikili ve çoğu kez otel odalarında yapılan görüşmelerde ele almasına dikkat çekmektedir.⁸⁴

İhsan Şerif Kaymaz da İngiliz Delegasyon Başkanı Lord Curzon'un Londra'dan Musul'da toprak tavizi verilmeyeceğine dair talimat almasına rağmen, inisiyatif kullanarak iki kez (8 Aralık 1922 ve 5 Ocak 1923) İsmet Paşa'ya toprak önerisinde bulunmasına karşın, bu önerilerin kesin olarak reddedilmesi konusunda İsmet Paşa'yı eleştirmektedir. Kaymaz Curzon'un araladığı kapıdan girerek, pazarlığa oturularak bu şekilde bir uzlaşmaya varma olasılığının zorlanabileceğini belirtmektedir.⁸⁵

Lozan'da görüşmeler devam ederken Lord Curzon, Türk delegasyonuna Musul'un Konferans gündeminden çıkarılması ve tarafsız bir organın hakemliğine bırakılması doğrultusunda bir öneri getirmiş, önerisine kapitülasyonlar ve adli imtiyazlara ilişkin hükümler de ekleyerek bir barış antlaşması tasarısı vücuda getirmiş, sonunda bu taslağı ya kabul ya da reddedin diyerek Türk tarafına sunmuştur.⁸⁶ İsmet Paşa öneriyi derhal kabul etmese de, kesin olarak ret de etmemiştir. 4 Şubat 1923'te konferansa ara

⁸³ Şimşir, a.g.e., s.53.

⁸⁴ Bkz. Mim Kemal Öke, **Musul Meselesi Kronolojisi**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1987, s.91.

⁸⁵ Ayrıntılı değerlendirme için bkz. Kaymaz, a.g.e., s.307.

⁸⁶ Öke, **Kerkük - Musul Dosyası**, s.57-58.

verilmiş, İsmet Paşa Ankara'ya dönmüştür. 21 Şubat - 6 Mart 1923 arası Meclis'te Musul - Kerkük sorunu üzerine yapılan görüşmeler sonunda Meclis Hükümet'e ve Lozan heyetine güvenoyu vermiştir.⁸⁷ Sonrasında İsmet Paşa da Türkiye'nin karşı önerilerini İtilaf devletlerine göndermiş böylece İngilizlerin teklifi kabul edilmiştir. Lozan'da İsmet Paşa ile İngiliz Delegesi Sir Horace Rumbold arasında yeniden görüşmeler yapılarak Musul - Kerkük sorunu veya Türkiye - Irak sınırı Lozan Barış Antlaşması'na şu şekilde girmiştir:

“Madde 3 / 2: Türkiye ile Irak arasındaki sınır, dokuz ay içinde Türkiye ile Büyük Britanya arasında dostça belirlenecektir.

Öngörülen süre içinde iki hükümet arasında anlaşmaya varılamazsa, anlaşmazlık Milletler Cemiyeti'ne götürülecektir.

Sınır konusunda alınacak karara değin Türkiye ve Britanya hükümetleri kesin geleceği bu karara bağlı toprakların bugünkü durumunda herhangi bir değişiklik ortaya koyacak nitelikte askeri veya başka türlü hiçbir eylemde bulunmamayı karşılıklı olarak yükümlenirler.”⁸⁸

Lozan'da ileri bir tarihe bırakılan Musul-Kerkük sorununa bir çözüm bulmak amacıyla 19 Mayıs 1924'te İstanbul'da İngiltere ile görüşmelere (Haliç Konferansı) başlanmıştır. Türk Heyetine Meclis Başkanı Fethi (Okyar) Bey, İngiliz heyetine de Irak Yüksek Komiseri Sir Percy Cox başkanlık etmektedir. Fethi Bey Lozan'daki iddiaları tekrarlayarak Musul, Kerkük ve Süleymaniye'nin Türkiye'ye bırakılması gerektiğini, Türkiye'nin bu konuda tatmin edilmesi halinde petroler üzerinde ortaklık tanınabileceğini belirtmiştir.⁸⁹ Ancak Fethi Bey ile İsmet Paşa arasındaki mektuplaşmalarda

⁸⁷ Şimşir, a.g.e., s.55.

⁸⁸ Şimşir, a.g.e., s.55-56.

⁸⁹ H. Bülent Demirbaş, **Musul-Kerkük Olayı ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Kuveyt Meselesi**, 2. Baskı, İstanbul, Arba Yayınları, 1995, s.86.

İsmet Paşa, “İngiltere hiç olmazsa Musul vilayetinin yarısını vermeyi kabul etmezse toplantıya devam etmek manâsız olacaktır” diyerek Ankara’nın Musul’un yarısı ile de yetinebileceğini göstermiştir.⁹⁰ Öte yandan Milletler Cemiyeti formülünün kendi lehlerine sonuçlanacağını en başından tahmin eden İngiliz temsilcileri, Musul’un bir bölümünü vermek bir yana, Hakkâri’nin de Irak’a bağlanmasını teklif etmişler ve böylece görüşmelerin çıkmaza sokularak 5 Haziran’da sona erdirilmesini sağlamışlardır.⁹¹

2.1.5. Milletler Cemiyeti Gündeminde Musul-Kerkük Sorunu

Musul - Kerkük Sorunu 20 Eylül 1924’de Milletler Cemiyeti’nde görüşülmeye başlandı. Her iki taraf Lozan ve Haliç konferanslarındaki görüşlerini yineledi. Görüşmeler sırasında Cemiyet, bölgede meydana gelen olaylara son vermek amacıyla “Brüksel Hattı” olarak bilinen geçici bir sınır belirledi⁹²; bölge halkının isteklerini tespit etmek ve ilgili üç devletin resmi makamları ile görüşerek bir rapor hazırlaması için komisyon kurulmasına karar verdi.⁹³ 31 Ekim 1924’de belirlenen Komisyon üyeleri, İsveç’in Bükreş Elçisi Carl Einar Thure auf Wirsén, Belçikalı emekli Albay Albert Paulis ve yetkin bir coğrafya uzmanı olan Macaristan eski Başbakanı Kont Pál Teleki idi.⁹⁴ Komisyon önce Cenevre’de toplandı, sonra Ankara’ya, 1925 yılının Ocak ayında da Bağdat’a giderek çalışmalarına başladı.

Komisyon çalışmalarını yürütürken, Ankara’ya Güneydoğu’da bazı aşiretlerin büyük çapta bir isyan için hazırlıklar yaptıklarına dair bilgiler ulaştı. Aşiretlerin 1926’yı isyan yılı olarak belirlemelerine karşın, bir jandarma

⁹⁰ Öke, Musul Meselesi Kronolojisi, s.131; Bu çözümün M. Kemal Paşa tarafından da onaylandığı kabinenin önerdiği mektuptan da anlaşılmaktadır. Öke, a.g.e.,s.131.

⁹¹ Demirbaş, a.g.e. s.86; Haliç Görüşmeleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Öke, a.g.e., s.130-133, Kaymaz, a.g.e., s.355-359.

⁹² Kaymaz, a.g.e., s.414 - 421.

⁹³ Demirbaş, a.g.e, s.87.

⁹⁴ Kaymaz, a.g.e.,s.424.

bölüğü, Şeyh Said'in bulunduğu Diyarbakır'ın Piran köyünde arama yaparken çatışmaların çıkması sonucu isyan 1925 yılında başladı. Silaha sarılan Butyanlı, Mestanlı, Tavaslı ve Silvanlı aşiretleri 2 Şubat 1925'ten itibaren Elazığ, Muş, Varto ve Ergani'yi alarak güneyden Diyarbakır, kuzeyden Erzurum'a ilerlemeye başladılar. Meclis isyanın bastırılması için yetkiyi İsmet Paşa'ya verdi. Ayaklanma bastırıldı; sonrasında Şeyh Said ve Seyyid Abdülkadir İstiklal mahkemelerinde yargılandılar ve idam edildiler.⁹⁵

Şeyh Said isyanının⁹⁶ Musul ve Kerkük'ün kaybedilmesinde etkili olduğu ve bu amaçla İngilizler tarafından tertip edildiği yolunda genel bir kanı hâkimdir. Ancak Prof. Dr. Ömer Kürkçüoğlu, 3 Mart 1924'de Hilafet'in lağvedilmesinin hem Türkiye'deki Kürtlerin ayaklanmasında hem de Musul vilayetinde çoğunlukta bulunan Kürtlerin Türkiye'den uzaklaşmasına ve Türk iddialarının zayıflamasına yol açtığını belirtmektedir.⁹⁷ Şeyh Said de Harp Divanı'nda Kürtlerin Türkiye'yi Irak'a tercih etmelerinin sebebinin Halife olduğunu söylemiştir.⁹⁸ Yine Kürkçüoğlu, İngiltere'nin Musul'daki bir görevlisinin Hilafet'in kaldırıldığı yolundaki haberi alınca, *"Türklerin kendi bindikleri dalı kestikleri, bunun da İngiltere için inanılmayacak kadar mükemmel bir şey olduğu"* şeklinde yorumladığını aktarmaktadır.⁹⁹ Bununla birlikte gerek Kürkçüoğlu, gerekse Öke, İngilizlerin Şeyh Said isyanını desteklediklerini kesin olarak ortaya koyacak bir belgeye rastlamadıklarını belirtmektedirler. Bilakis Öke, İngilizler'in isyanın Ankara tarafından planlandığından kuşkulandıklarını gösteren bazı Dışişleri belgelerinden söz etmektedir. Bu belgelere göre İngilizler, isyancıların Irak sınırını aşarak Musul'a girmelerini ve sonra tüm bölgeyi Türkiye'ye bağlamalarını sağlama amacından veya Irak Kürtlerinin Türkiye'de isyan edenlerle birleştiklerini ilan

⁹⁵ Öke, Kerkük Musul Dosyası, s.73-74.

⁹⁶ Tarihte bu isyan Şeyh Said ismi ile özdeşleştirilse de, isyanı başlatan gelişmelerin ardında Seyyid Abdülkadir'in olduğu İstiklal Mahkemelerinde tespit edilmiştir. Öke, a.g.e.,s.73.

⁹⁷ Ömer Kürkçüoğlu, **Türk İngiliz İlişkileri: 1919-1926**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1978, s.314.

⁹⁸ Öke, a.g.e., s.75.

⁹⁹ Kürkçüoğlu, a.g.e., s.314; Öke, a.g.e., s.75.

ederek sonunda bütün halinde Türkiye'ye bağlanmalarını sağlama amacından ya da hiç olmazsa Türklerin ayaklanmayı bahane edip sınıra yığınak yapma amacından şüphelenmişlerdir.¹⁰⁰ Ancak isyanın sonucunda İngilizler, Türklerin Türkiye'deki Kürtlerle dahi barış içinde yaşayamadığını ileri sürerek Musul üzerindeki Türk iddialarını zayıflatmaya girişmişlerdir. Diğer taraftan içeride güvenliği sağlama endişesi, Türkiye'yi Musul'a bir askeri müdahale ihtimalinden de oldukça uzaklaştırmış, dolayısıyla diplomatik direncini de zayıflatmıştır. Nihayetinde ister İngiliz desteğiyle yapılmış, isterse Hilafet'in kaldırılmasının sonuçlarından birisi olsun, Şeyh Said isyanının Türkiye'nin Musul'daki çabalarına çok büyük darbe vurduğu aşikârdır.

Ankara güneydoğudaki isyanla baş etmeye çalıştığı sırada Milletler Cemiyeti'nin görevlendirdiği komisyon çalışmalarının sonuna gelmiştir. Komisyonun çalışmalarının tarafsızlığından şüphe edilmesi, incelemelerde bulunan bölgelerde İngilizlerin silahlı hâkimiyetinin bulunması, halkın görüşü sorulurken konuşulan kişilerin Bağdat yönetimince seçilmesi gibi Türk tezlerini çürütecek pek çok unsur komisyonun hazırladığı raporun Milletler Cemiyeti Meclisi'nde ele alınmasına engel teşkil etmemiştir.¹⁰¹ Burada hatırlatmak gerekir ki, Lozan'da ve Milletler Cemiyeti'nin oluşturduğu komisyonda, Türkiye'nin bölgede plebisit yapılması teklifi reddedilmiştir. Ancak komisyon raporunun, bölge halkının iradesinden daha geçerli olacağı kabul görmüştür.

Komisyon, raporunu tamamlayarak 16 Temmuz 1925'te Milletler Cemiyeti'ne sunmuştur. Raporun sonuç bölümünde özetle; Musul Vilayeti'nde çoğunluğu sayıları 500 bin kadar olan Kürtlerin oluşturduğu, iktisadi olarak bölgenin Bağdat'a bağlanması gerektiği, Irak'taki manda

¹⁰⁰ Öke, a.g.e., s.76-78.

¹⁰¹ Raporun tümü sadeleştirilmiş Türkçe metin olarak Raif Karadağ tarafından "Musul Raporu" isimli eser olarak yayımlanmıştır. Milletler Cemiyetince görevlendirilen komisyonun Irak'taki inceleme sürecinin değerlendirmesi için bkz. Kaymaz, a.g.e., s.443-450.

idaresinin 1928'de son bulacağı için bu idarenin 25 yıl uzatılması ve bölgede yaşayan Kürtlere kültürel ve idari özerklikler verilmesi kaydı ile Musul'un Irak'a bırakılmasının, aksi takdirde Türkiye'ye bırakılmasının uygun olacağı belirtilmiştir.¹⁰²

1925 yılının Kasım ayı sonlarına doğru Konseyin, İngiliz istekleri doğrultusunda karar vereceği anlaşılmıştır. Geline yol ayrımında Türkiye savaş ve barış seçeneklerini değerlendirmiş ve Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in ağırlığını koymasıyla savaş seçeneği devre dışı kalmıştır.¹⁰³

16 Aralık 1925'te Milletler Cemiyeti Meclisi üçlü komisyonun hazırladığı raporu benimseyerek, daha önce Brüksel Hattı olarak belirlenen sınırın güneyindeki toprakların Irak'a bağlanması kararını almıştır.¹⁰⁴ Kararın devamında İngiltere'ye manda rejimini 25 yıl uzatacak yeni bir anlaşmayı, mandater güç olarak Kürt halkını korumak amacıyla alacağı idari önlemleri Konsey'e sunması önerilmiştir.¹⁰⁵ İngiltere derhal harekete geçmiş, 13 Ocak 1926'da Irak ile önceki manda rejimini aynı şartlar altında 25 yıl uzatacak bir anlaşma imza ederek Şubat ayında Konsey'e sunmuştur. Ancak Kürtlerin idari ve kültürel özerkliğine ilişkin herhangi bir hukuki değişikliğe ne İngiliz manda idaresi ne de Irak hükümetince gidilmiştir. Bunun yerine Konsey'in tavsiyelerinin yerine getiriliğini ve gereğinin yapılması istemini içeren yazıya, Bağdat'taki yüksek komiser vekili ile Irak Başbakanı'nın imzalarını taşıyan ve Kürtlere tanınmış olan hakların kapsamını gösteren bir memorandum eklenmiştir.¹⁰⁶

¹⁰² Demirbaş, a.g.e., s.89.

¹⁰³ Kaymaz, a.g.e., s.565.

¹⁰⁴ Demirbaş, a.g.e., s.89.

¹⁰⁵ Kaymaz, a.g.e., s.555.

¹⁰⁶ Kaymaz, a.g.e., s.571; memorandumun tam metni için bkz. Kaymaz, a.g.e., s.571.

2.1.6. Musul ve Kerkük'ün Irak'a Bağlanması

Milletler Cemiyeti Meclisi'nin kararına karşın İngilizler halen Türkiye'nin toprak isteminin canlanabileceği ihtimalini dikkate alarak, Türkiye ile bir anlaşma imzalanması gerektiğini değerlendirmişlerdir. Bunun için Türkiye'ye savaşların yaralarını sarmak ve yeni devleti kaldırmak için ihtiyaç duyacağı para önerilmiştir. Ancak para uğruna Musul'dan vazgeçildiği gibi bir izlenim uyandırmaması için, petrolden verilecek bir miktar pay taraflarca daha uygun görülmüştür. Bununla birlikte Türkiye'nin petrol gelirine katılımını sağlayan anlaşmaya, Türkiye'ye payını bir yıl içinde 500 bin sterline kapitalize etme olanağı tanıyan bir protokol de eklenmiştir.¹⁰⁷ Bu itibarla Türkiye, genel kanının aksine petroldeki haklarından daha sonra bir miktar para karşılığı vazgeçmemiştir. Aslında aşar vergisinin kaldırılmasından dolayı uğranan gelir kaybını karşılayacak nakit girdiye ihtiyaç duyulduğu için Türkiye baştan para seçeneğini benimsemiştir. Ancak topraktan para için vazgeçildiği izleniminin önüne geçmek amacıyla petrol paravan olarak kullanılmıştır. Yine de Türkiye verilen bu 500 bin sterlinlik opsiyonu da kullanmamıştır.¹⁰⁸ Burada hatırlatmak gerekir ki; yine genel kanının aksine, Türkiye Musul vilayetinden vazgeçeceği anlaşmayı yaparken Kerkük petrollerinin 25 yıl boyunca yıllık gelirinin %10'luk payını kazanmış değildir. Esasında bu pay, TPC'nin Kerkük petrollerinden elde ettiği gelirlerin diğer ortaklar olan büyük uluslararası şirketlerin payları çıkarıldıktan sonra, sadece Irak devletine düşen payın %10'udur.¹⁰⁹

Petrol geliri ile ilgili bu uzlaşma ile birlikte, Brüksel hattı, Türkiye lehine yapılan bazı küçük değişikliklerle birlikte Türkiye - Irak sınırı olarak kabul edilmiş, Ankara Antlaşması olarak da bilinen "Türkiye - Irak Sınırı ve İyi

¹⁰⁷ Kaymaz, a.g.e., s.590.

¹⁰⁸ Hikmet Uluğbay, sonraki dönem Türkiye bütçelerinden yola çıkarak Türkiye'nin bu opsiyonu kullanmadığını tespit etmiştir. Bkz. Hikmet Uluğbay, "Kurtuluş Savaşımıza Petrol Boyutundan Bakış ve Günümüze Uzanan Süreçte Petropolitik" (Erişim) http://www.ulugbay.com/blog_hikmet/?p=90 10 Ekim 2009.

¹⁰⁹ Kaymaz,a.g.e., s.596.

Komşuluk İlişkileri Antlaşması", 5 Haziran 1926'da Türkiye, Irak ve İngiltere arasında Ankara'da imzalanmıştır.¹¹⁰ Böylece yaklaşık dört yüzyıl Türk hâkimiyetinde olan Musul ve Kerkük, iki yüz yıllık gerilemenin sonunda Türklerin kaybettikleri son toprak parçası olmuştur.

Musul ve Kerkük'ün bir ateşkes anlaşmasından sonra kaybedilmesi, Irak'ın gündemde olduğu her dönem Türkiye'de tartışmalara konu olmaktadır. Bu tartışmalarda Lozan'ın aslında bir hezimet olduğu, İsmet Paşa'nın bu bölgenin kaybedilmesinde başlıca sorumlu olduğu, Şeyh Said isyanı yaşanmasa bölgenin kazanılabileceği gibi pek çok iddia gündeme gelmektedir. Ancak burada özetlenmeye çalışılan yaklaşık 8 yıllık dönem derinlemesine incelendiğinde görülecektir ki, hiçbir olay, hiçbir kişi veya tutum, Türkiye'nin Musul ve Kerkük'ü kaybetmesinde tek başına etkili olmamıştır. Musul ve Kerkük'ün kaybının, 1918-1926 yılları arasında, çoğu Türkiye aleyhine gelişen bir olaylar ve zamansızlıklar silsilesi ile birlikte genç Türk devletinin tecrübeli İngilizlerle diplomasi alanında mücadelede yetersiz kalmasının, ancak en önemlisi de 8 yılda sayısız cephede çarpıştıktan sonra radikal rejim değişikliği yaşayan ve üzerindeki içsel - bölgesel - küresel baskıların bir türlü son bulmadığı bir ülkenin, kazanımlarını riske atacak gücü kendinde bulamamasının sonucu olarak değerlendirilmelidir.

2.2. KRALLIK DÖNEMİNDE KERKÜK

1925 sonrası Iraklı Kürtlerin Irak hükümetiyle, aşiretler temelli mücadelesinin Türkiye ve İran'daki Kürtlerle eş zamanlı olarak milliyet temelli bir mücadele halini aldığı dönem olarak değerlendirilebilir. XIX. yüzyıldan itibaren Avrupa'dan doğuya yayılan milliyetçilik akımları, Türkler ve Araplarla birlikte, Kürtler üzerinde gösterdiği etkinin sonuçları bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu süreçte aşiret kimlikleri ve liderleri halen ön planda olsa da,

¹¹⁰ Kaymaz, a.g.e., s.593.

özellikle aşiret ileri gelenleri, aşiret isminden çok millet isminin merkezi hükümetlere karşı girilen mücadelelerde daha etkili olduğunun farkına varmışlardır. Bunun nedeni, millet kimliğinin dünya politikası düzeyinde daha dikkat çekici olması kadar, aşiretleri ve daha geniş halk kitlelerini bir araya toplamasındaki becerisidir.

Irak'ta monarşi idaresi, Musul'u topraklarına dahil etmesinin ardından, Milletler Cemiyeti'ne taahhüt ettiği, Kürtlerin idari ve kültürel imtiyazlarına ilişkin düzenlemeleri hayata geçirmekten imtina etmiştir. Bu tutum sonucunda 1929 yılında Iraklı Kürtler, Bağdat ve hamisi İngilizlere karşı isyan etmişlerdir. Aynı yıl parlamentodaki dört Kürt milletvekili, Duhok'un kuzeyinde yeni bir livanın kurulması, hükümet gelirlerinin her yıl %20'sinin Kürt bölgelerinin geliştirilmesine tahsis edilmesi, Kürtçenin zorunlu eğitim dili olması, polis dışındaki hükümet birliklerinin Kürt bölgesinden çıkarılması ve hükümete iki Kürt temsilcinin alınması istekleri ile Başbakan ve İngiliz Yüksek Komiseri'ne başvurmuşlar ancak olumlu yanıt alamamışlardır.¹¹¹ Bir yıl sonra İngiltere'nin Irak'a tam bağımsızlık vermesi ve iki ülke arasındaki anlaşmada Kürtlere hiç değinilmemesi Şeyh Mahmud'un önderliğindeki aşiretlerin silaha sarılmasına neden olmuştur. Bir yıl süren isyan sonunda Kürtler, İngiliz destekli Irak kuvvetlerine boyun eğmişler ve Şeyh Mahmud teslim olmuştur.¹¹²

Görüldüğü üzere Iraklı Kürtler özellikle Şeyh Mahmud önderliğindeki ilk isyan dönemlerinde belirli imtiyazları kazanarak bunları yasal güvence altına almayı amaçlamışlardır. Bu amaçlar yer yer özerklik statüsünü çağırırsa da özerklik talepleri belirli bir toprak parçasını hedef almamıştır. Dolayısıyla, Kerkük bu dönem Kürtler ile Irak arasında herhangi bir sorun oluşturmamıştır. Zira ilk isyan olayları Irak'ın en kuzey ve kuzeydoğu uçlarında Türkiye ve İran sınırlarından en fazla 50 km içeride, dağlık

¹¹¹ Öznur, a.g.e., s.24.

¹¹² Öznur, a.g.e., s.25; Şeyh Mahmud Berzenci 1931'den 1941'e kadar Ur kentinde zorunlu ikamete tabi tutulmuş, 1956'da Bağdat'ta ölmüştür. Bkz. Öznur, a.g.e., s.25.

bölgelerde gerçekleşmiş, isyancı grupların Kerkük bir tarafa, Erbil'i dahi söz konusu etmeleri mümkün olmamıştır.

Irak'ta İngiltere'nin manda idaresinin son bulduğu dönemlerde Türkiye-Irak ilişkileri gelişmeye başlamıştır. Krallık döneminde içlerinde Sad-Abad Paktı ve Bağdat Paktı'nın da yer aldığı bir dizi anlaşma imzalanmıştır.¹¹³ Bu antlaşmaların yanı sıra Irak, Türkiye ile iyi ilişkileri sürdürmek üzere, Kürtlerle birlikte Irak'ta yaşayan Türkler lehine iç hukuka ilişkin düzenlemeler gerçekleştirmiştir. 1931 yılında kabul edilen 74 sayılı "Mahalli Diller Kanunu" ile Türkçe yerel dil olarak kabul edilmiş ve Türkmenlerin yoğun yaşadığı bölgelerde yargılamaların ve ilköğretimin tamamen Türkçe yapılması kararlaştırılmıştır. Türkmenlere verilen bu hak 1933 Anayasası ile de güvence altına alınmıştır.¹¹⁴

1932 yılında manda idaresinin bitimi ve Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne tam bağımsız bir ülke olarak üye olması münasebetiyle yayımlanan Krallık Deklarasyonun 9. Maddesinin ilk iki fıkrası şu şekildedir:

Madde 9 / 1: Irak, Musul, Erbil, Kerkük ve Süleymaniye livalarındaki nüfusun büyük çoğunluğunu Kürt ırkının teşkil ettiği kazalarda resmi dilin Arapça ile birlikte Kürtçe olmasını garanti eder. Bununla birlikte nüfusun çoğunluğunun Türkmen ırkından olduğu Kerkük livasına bağlı Kifri ve Kerkük kazalarında resmi dil, Arapça ile birlikte Kürtçe ve Türkçe olacaktır.

*9 / 2: Irak, mezkûr kazalarda, makul bir miktar istisnalar hariç olmak üzere, devlet memurlarının her ihtimale karşılık yeterince Kürtçe ve Türkçe bileceklerini garanti eder.*¹¹⁵

¹¹³ Krallık döneminde Irak'ın Türkiye ile yaptığı anlaşmalara ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Yaşar Canatan, **Türk-Irak Münasebetleri (1926-1958)**, 1. Baskı, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

¹¹⁴ Şimşir, a.g.e., s.90-91.

¹¹⁵ Suphi Saatçi, **Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı**, İstanbul, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı - İstanbul Araştırma Merkezi, 1996, s.200.

Arap olmayan Iraklılara tanınan bu hakların Türkmenler için kâğıt üzerinde kalacağı çok geçmeden görüldü. Merkezi idarenin otoritesini kabullenmeyen ve büyük çoğunluğu kırsal kesimde aşiretlerin çatısı altında yaşamlarını sürdüren Kürtler için de çok fazla anlam taşımadığı isyanların sürmesinden anlaşılabaktı. 1930'lu yıllarda Berzenci'nin ardından sayıları gittikçe artan başka reisler ve daha da önemlisi kent merkezlerinde yaşayan Kürtler, daha fazla özgürlük talep etmeye başlamışlardı.¹¹⁶

Şeyh Mahmud'un sürgüne gönderilmesinin ardından Irak'ta Kürt hareketi Molla Mustafa Barzani'nin liderliğinde sürdü. Bugünkü Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) Başkanı Mesud Barzani'nin babası olan Molla Mustafa Barzani, 1943'ten 1979'a kadar Irak Kürtleri arasında efsane haline gelerek, Kürt siyasi hareketinin başını çeken öncü ve önder isim oldu.¹¹⁷

1920'lerin sonlarında Türkiye'de yaşanan Ağrı isyanına destek veren Barzani Aşireti, 1932'de Irak'ta isyan başlattı, ancak İngiliz destekli merkezi idareye direnemediler. İsyanın sonucunda Şeyh Ahmed Barzani ile Molla Mustafa Barzani Türkiye'ye sığındılar, 1933 yılında Irak'a teslim oldular.¹¹⁸ Sürgünler, gözetimler ve tutuklamalarla geçen on yılın ardından Süleymaniye'de sürgünde bulunan Molla Mustafa Barzani kaçarak İran

¹¹⁶ David McDowall, "Kürt Sorunu: Tarihsel Bir Bakış", çev. Yavuz Alogan, **Kürtler (Güncel Bir Araştırma)** 1. Baskı ed. Philip G.Kreyenbroek, Stefan Sperl, İstanbul, Cep Kitapları, 1994, s.30.

¹¹⁷ Öznur, a.g.e. s.25; Molla Mustafa Barzani, Musul Vilayeti'ne bağlı Zibar Nahiyesinin merkezini teşkil eden, bugünkü Türkiye-Irak sınırına 20 km. uzaklıkta bulunan Barzan köyünde 1903'te doğdu. Dedesi Nakşibendî Dergâhı'nın önemli mensuplarından Şeyh Abdüssleam, babası Şeyh Muhammed idi. Babasının ölümünden sonra, aşiretin başına geçen ağabeyi II. Abdüsselam döneminde Barzanilerin konumu güçlendi. Aşiretin Osmanlı merkezi idaresine karşı ilk isyanları II. Abdüsselam döneminde gerçekleşti, ancak isyanların sonunda 1914 yılında Abdüsselam yakalanarak idam edildi. Aşiretin idaresi, önce Abdüsselam'ın kardeşi şeyh Ahmed Barzani'ye daha sonra Molla Mustafa Barzani'ye geçti. Öznur, a.g.e., s.26-33.

¹¹⁸ Yavi, a.g.e., s.278-279; Öznur, a.g.e., s.33-34.

üzerinden tekrar Barzan bölgesine geldi ve hükümete karşı silahlı faaliyetlere girişti.¹¹⁹

1943 sonlarında Irak Başbakanı Nuri Said'in, Kürtlerle arabuluculuk yapması için atadığı Kürt bakan Macid Mustafa, 1944'te Barzani ve diğer Kürt liderlerle bir araya geldi. Bu görüşmede Kürt liderler Macid Mustafa'ya hükümete iletilmesi için bazı talepler sundular. Taleplerin en önemlisi sınırları belirli bir özerklik statüsüydü. Buna göre Kerkük, Süleymaniye ve Erbil'in yanı sıra Musul Vilayeti içerisindeki, Duhok, Akra, Şeykan, Sincar, Zaho ve İmadiye ile Diyala Vilayeti sınırları içindeki Mendeli ve Hanekin kazalarını kapsayan Kürdistan Eyaleti'nin kurulması isteniyordu.¹²⁰ Böylece Kerkük ilk kez 1944 yılında Kürtlerin merkezi idareye yönelik taleplerinin içinde yer aldı.

Bu görüşmelerin bir önemi de hükümetin uzun bir aradan sonra isyancı Kürtlerle masaya oturmak zorunda kalmasıydı. Kürtlerin talepleri olumlu karşılanıyordu ancak varılan nihai anlaşma, isyancılar tarafından ele geçirilen toprakların isyancılarda kalacağı, Kürt bölgelerinin yönetiminin Kürtlere devredileceği gibi hem kısmen çelişkili hem de muğlak ifadeler içeriyordu. İfadelerin bu şekilde olması bunun bir anlaşma, deklarasyon ya da protokolden ziyade bir ön protokol olduğunu kanıtlıyordu.¹²¹

Başbakan Nuri Said bu taleplerin bir kısmını gerçekleştirmede bir sakınca görmüyordu ancak, hükümetin diğer üyelerinin ciddi muhalefeti karşısında dayanamayarak istifa etti. Nuri Said'den boşalan başbakanlık koltuğuna Arap milliyetçisi Hamdi Paçacı oturdu. İlk iş olarak Kürt İçişleri Bakanı Macid Mustafa'yı görevden alan Paçacı, Barzanilere ve diğer Kürt aşiretlerine yönelik sert bir tutum içine girdi. 1945 Nisanında 30 bin kişilik

¹¹⁹ Dana Adams Schmidt, **Barzani'yle Konuşmalar**, 1. Baskı, çev. Ahmet Dere, İstanbul, Yöntem Yayınları, 1977, s.14.

¹²⁰ Öznur a.g.e., s.38; Yavi, a.g.e., s.314.

¹²¹ Yavi, a.g.e., s.314.

askeri kuvvete, 12 bin jandarma ve İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri RAF'ın da desteğiyle büyük bir harekât başlatıldı. Harekât, Irak kuvvetlerinin başarısı, M.M. Barzani ile Şeyh Ahmed Barzani başta olmak üzere 35 kişiye verilen giyabi idam cezaları ve Barzani aşiretinin İran'a iltica kararıyla sonuçlandı.¹²²

1945 yılını 1946'ya bağlayan kış boyunca Barzaniler İran içlerine doğru göçe başladılar. Bu yolculuk boyunca binlerce aşiret mensubu hayatını kaybetti.¹²³ 1946 yılında İran'da SSCB'nin desteği ile kurulan ve yalnızca bir yıl ayakta kalabilen Kürdistan Mahabad Devleti'ne fiili destek veren Molla Mustafa Barzani, Mahabad'ın İran tarafından ortadan kaldırılması üzerine seçtiği 500 kadar Kürt savaşçıyla 1947 yılında SSCB'ye iltica ederken aşiretin diğer mensupları Irak'a geri döndüler.¹²⁴ Molla Mustafa Barzani'nin Irak'a dönüşü ise 1958'deki darbenin ardından gerçekleşti.

1926-1958 arası dönem Kerkük'ün Kürt taleplerine dahil olduğu dönem olmanın yanı sıra Araplaşmaya yönelik ilk adımların atıldığı dönem olarak da kabul edilmektedir. Nuri Talabani Araplaşmanın ilk adımlarını Kerkük'te faaliyet gösteren petrol şirketine bağlamaktadır.¹²⁵ 1931 yılında altyapısı tamamlanarak işlenebilecek duruma gelen rezervler 1934 yılında Irak'ın petrol ihraç etmesini sağlarken, 1935'te Hayfa ve Trablus boru hatları açılmış ve Irak dünyanın 8. büyük petrol üreticisi haline gelmişti.¹²⁶ Bu üretimin istihdamı da beraberinde getirdiği ve Irak'ın diğer bölgelerinden çok sayıda kişinin Kerkük'e çalışmaya geldiği bilinmektedir. Talabani her ne kadar Kürtlerin hem şehirdeki hem de vilayetteki sayısal çoğunluğuna karşın Kürtlere şirkette iş verilmediğini ve Kürtlerin bu nedenle kızgın olduklarını belirtse de bu iddianın çok gerçekçi olmadığı düşünülmektedir. 1957 sayımının sonuçlarına göre Kerkük'ün şehir merkezinin nüfusunda Türkmenlerin çoğunlukta olduğu görülmüştü. Bu rakamlar irdelendiğinde

¹²² Öznur a.g.e., s.42; Yavi, a.g.e., s.315.

¹²³ Schmidt, a.g.e., s.19.

¹²⁴ McDowall, a.g.m., s.30; Schmidt, a.g.e., s.30.

¹²⁵ Bkz. Talabani, a.g.e., s.31-32.

¹²⁶ Talabani, a.g.e., s.32.

Türkmen nüfusunda kadın ve erkek sayıları arasında bir denge görülürken (22.564 erkek, 22.742 kadın), Araplarda (15.008 erkek, 12.119 kadın) ve Kürtlerde (21.281 erkek, 18.766 kadın) böyle bir dengenin var olmadığı, erkek nüfusun açıkça fazla olduğu dikkat çekmektedir. Bu veri, Araplarla birlikte çok sayıda Kürdün de Kerkük il merkezine çalışmak üzere akın ettiği yolundaki kanıyı güçlendirmektedir. Ancak her nereden, ne şekilde ve ne sayıda olursa olsun, bu göçün ülkenin doğal sosyo-ekonomik şartlarından ileri geldiğine ve siyasi bir amaçla bölgenin etnik yapısını değiştirme girişimi olmadığına da dikkat çekmek gerekmektedir.

Monarşi döneminde Kerkük'ün batı kesimindeki geniş Havice düzlüklerini suya kavuşturmak ve bölgede göçebe halde yaşayan Arap aşiretleri de Kerkük vilayeti içinde yerleşik hayata geçirmek amacıyla Kral Gazi zamanında bir sulama projesi gerçekleştirildi.¹²⁷ Bu proje ile Küçük Zap ırmağından bir kanal inşa edilerek bölgenin sulu tarıma geçmesi sağlandı. Toprak yatırım birimlerine bölündü ve göçebe olan Ubeydi ve Ciburi aşiretleri buraya yerleştirildi. Yerleşimden on yıl kadar sonra Ubeydi aşiretinin nüfusu 11.000'i buldu.¹²⁸ Yine aynı şekilde Erbil ve Mahmur'un güney bölümündeki ovalar ile Kifri'nin güney kesimindeki Karatepe ovalarına da merkezi hükümetin marifeti ile göçebe Arap aşiretleri yerleştirildi. Havice nahiyesi 1963 yılında Baas rejimi tarafından Riyad nahiyesi ve Abbasiye nahiyesini de içine alarak ilçe statüsüne yükseldi.¹²⁹ Havice projesinin Kerkük vilayetinde çok sayıda Arap aşiretin yerleşmesini sağladığı açıktır. Bu projenin Kerkük'ün Araplaştırılması uygulamasının bir parçası olup olmadığı ise ileride değerlendirilecektir.

Görüldüğü gibi Krallık dönemi, Kerkük'te bugün yaşanan soruna temel oluşturan gelişmelerin ilk ortaya çıktığı dönem olarak kabul edilebilir. Krallığın

¹²⁷ Talabani, a.g.e., s.33.

¹²⁸ Liam Anderson ve Stansfield, Gareth Stansfield, **Crisis in Kirkuk : The Ethnopolitics of Conflict and Compromise**, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2009. s. 32; Talabani, a.g.e., s.33.

¹²⁹ Talabani, a.g.e., s.34.

erken dönemlerinde Kürtlerin otonomi istekleri, geç döneminde ise Kerkük ile ilgili talepleri, Bağdat'ın kuzeyde hâkimiyet kurmak için sarf ettiği gayretler, petrolün şehri bölgenin çekim merkezi haline getirmesi, nüfusun artması ve buna paralel olarak etnik tablonun karmaşıklaşması, bugün yaşanan probleme etki eden gelişmelerdir. Ancak tüm bu gelişmelere karşın Kerkük, krallık dönemini sonraki dönemlere nazaran daha sakin, büyük gerginlikler ve şiddet olayları yaşamadan atlatabilmiştir.

2.3. KERKÜK SORUNU (1958 - 1979)

1958 yılının 14 Temmuz günü General Abdülkerim Kasım ve Yarbay Abdüsselam Arif liderliğinde, Irak'ta Haşimi Monarşisi'ne son veren askeri darbe yapılarak tüm kraliyet mensuplarıyla birlikte Nuri Said gibi monarşi rejiminin önde gelen siyasetçileri öldürüldü ve Cumhuriyet ilan edildi. Halkın özgürlük ve adalet getirmesini beklediği yeni dönem kısa süre içinde komünistlerle Arap milliyetçilerinin mücadelesine sahne olmaya başladı. Yarbay A. Arif, Arap milliyetçisi ve Nasır taraftarı iken General Kasım komünistlerce destekleniyordu. Kısa süre içinde Arif ve diğer milliyetçi gruplar tasfiye edildi. Kasım iktidarda rakipsiz kaldı ve ülke Sovyetlerin yöreğine girmeye başladı. Daha cumhuriyetin ilk yılında 3 bine yakın, mühendis, öğretmen, uzman ve doktor Sovyetlerden Irak'a getirildi.¹³⁰

Abdülkerim Kasım kanlı bir darbe gerçekleştirmiş olmasına rağmen istikrarı sağlayamadı ve ülke çapında otoritesini güçlendirmek için Irak Komünist Partisi (IKP) ile yakın çalışmaya başladı.¹³¹ IKP'liler kısa zamanda yönetim mevkilerini ele geçirerek önemli bir güç haline geldiler.¹³² Ülkenin kuzeyindeki ve özellikle de Kerkük'teki IKP üyeleri genellikle Kürtlerden oluşuyordu; zira milliyetçi Kürt hareketleriyle entelektüel sol fikir arasında

¹³⁰ Saatçi, a.g.e., s.209.

¹³¹ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.33.

¹³² Öznur, a.g.e., s.80.

uzun süredir devam eden bir bağlantı söz konusuydu.¹³³ Phebe Marr'a göre Komünistler, Kerkük'ü düşmanlarına gözdağı verebilecekleri uygun bir zemin olarak görmüşlerdi. Çünkü şehrin önde gelen aileleri çoğunlukla Türkmenlerden oluşmaktaydı. Bunlar genellikle iyi eğitim almış, görece daha muhafazakâr, bürokrat, tacir, toprak sahibi ve işadamları olarak şehrin üst ve orta sınıflarını oluşturuyorlardı.¹³⁴ Şehirde azımsanmayacak sayıda Kürt de yaşıyordu. Bunlar genellikle 1930 ve 1940'lı yıllarda ağaların açgözlülüğü nedeniyle topraklarından ayrılmış, petrol sanayisinde iş bulmak üzere bölgeye yerleşmişlerdi.¹³⁵ Dolayısıyla çoğu KDP üyesi veya sempatizanı olan Kürtler, Komünistlerce desteklenebilecek önemli bir unsurdur.¹³⁶

Yeni rejim, krallık döneminde yurt dışına kaçan siyasi suçluların geri dönebilmesi için af çıkardı. M.M. Barzani'nin Irak'a dönüşü ise bu aftan öte, Kasım tarafından gönderilen özel telgraf sonucu gerçekleşti.¹³⁷ Barzani, Ekim 1958'de Bağdat'a geldi. Burada Kasım'la görüştüktan sonra, önce Kerkük'e oradan Süleymaniye'ye geçti. 2 günlük ziyaretin ardından silahlı ve kalabalık bir toplulukla tekrar Kerkük'e geri döndü. Kerkük'te Türkmenlerle Kürtler arasında ilk sürtüşmeler bu günlerde cereyan etti.¹³⁸ Ancak Kürtlerin Kerkük'ün Kürt bölgesinin bir parçası sayılması için girişimleri bundan 2 ay önceye dayanıyordu. Kerkük'te bulunan 2. Tümen'in komutanı General Nazım Tabakçalı, General Kasım'a Eylül 1958'den başlayarak üst üste istihbarat raporları gönderiyordu.¹³⁹ 9 Eylül 1958 tarihli ilk raporda şu ifadeler yer alıyordu:¹⁴⁰

¹³³ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.33.

¹³⁴ Phebe Marr, **The Modern History of Iraq**, Oxford / Colarado, Westview Press, 1985, s.165.

¹³⁵ David McDowall, **Modern Kürt Tarihi**, çev. Neşenur Domaniç, Ankara, Doruk Yayıncılık, 2004, s. 408.

¹³⁶ Marr, a.g.e., s.165.

¹³⁷ Öznur, a.g.e., s.85.

¹³⁸ Bkz. Saatçi, a.g.e., s.212.

¹³⁹ 09 Eylül 1958, 01 Ocak 1959 ve 05 Ocak 1959 tarihli raporların tam metni için bkz. Talabani, a.g.e., s.88-95.

¹⁴⁰ Saatçi, a.g.e., s.213.

“Kerkük halkı Kürt olmadığı halde, Kürdistan Eğitim Bölgesi içine dahil edilmektedir. Bunda amaç, Irak Cumhuriyeti’nin milli serveti olan petrole egemen olmaktır. Kürdistan Eğitim Müdürlüğü’nün merkezini Kerkük’te kurmak ve başına bir Kürdü getirmek, Kesinlikle doğru değildir. Kerkük’te görev yapacak eğitim müdürünün Arap olması yanında, tarafsız ve adil bir kişi olması şarttır.”

General Nazım Tabakçalı Bağdat’a gönderdiği 15 Şubat 1959 tarihli son raporunda, daha önce yaptığı uyarıların dikkate alınmaması halinde Kürtlerin Kerkük’ü Kürdistan’a dahil edeceğini belirtiyor, bu konuda gerekli siyasi kararların alınarak acilen bildirilmesini talep ediyordu.¹⁴¹ Bu arada yeni cumhuriyet rejimine karşı ilk ciddi isyan Mart 1959’da Musul’da Arap milliyetçisi ve Baas sempatzanı subaylar tarafından başlatıldı.¹⁴² İsyan hükümet yanlısı komünistler ve onlara destek veren M.M. Barzani emrindeki Kürtler tarafından kanlı bir biçimde bastırıldı.¹⁴³ Kerkük’te bulunan 2. Tümen komutanı Tabakçalı da isyana destek verdiği gerekçesiyle yargılanarak idam edildi; yerine aşırı komünist subaylardan Davud el Cenabi atandı.¹⁴⁴

Cenabi’nin 2. Tümen komutanı oluşuyla Kerkük’te Türklerin üzerindeki KDP ve IKP destekli hükümet baskısı arttı. Cumhuriyet rejiminin getirdiği özgürlük ortamıyla yayın hayatına başlayan Türkçe gazeteler bir yıl dolmadan kapatıldı ve bazı Türkmen aydınları tutuklanarak sürgüne gönderildi.¹⁴⁵ Sürgünler arasında olan şehrin Türkmen Belediye Başkanı Nurettin Vaiz’in yerine uzun yıllar Moskova’da yaşayan Kürt Maruf Berzenci getirildi. Cumhuriyetin birinci yılına girilirken Kerkük’teki tablo bu şekildeydi.

Cumhuriyetin birinci yıldönümünde Kerkük’te yapılan kutlamalara Belediye Başkanı Maruf Berzenci ve resmi yöneticilerin yanı sıra Halk Direniş

¹⁴¹ Saatçi, a.g.e., s.216.

¹⁴² Albay Abdulvahab Şevvaf tarafından başlatılan isyan için bkz. McDowall, a.g.e., s.407.

¹⁴³ McDowall, a.g.e.,s.407; Marr, a.g.e., s.165.

¹⁴⁴ Saatçi, a.g.e., s.216.

¹⁴⁵ Saatçi, a.g.e., s.216,217.

Örgütü, İleri Gençlik, Devrimci Öğretmenler gibi kuruluşlar ve çok sayıda Kürt milis katıldı.¹⁴⁶ Bu gruplarla Türkmenler arasında yaşanan gerginlik ve bir kahvehane sahibinin öldürülmesi üzerine Halk Direniş Örgütü mensupları 2. Tümen'e ait araçlarla şehri dolaşarak sokağa çıkma yasağı ilan edildiğini bildirdiler.¹⁴⁷ Daha sonra Türkmen toplumunun bazı ileri gelenleri 2. Tümen komutanlığına götürülerek kurşuna dizildiler. 14 Temmuz günü başlayan, üç gün süren ve tarihe Kerkük Katliamı olarak geçen olaylarda çok sayıda Türkmen öldürüldü, Türkmenlere ait evler ve araçlar yağmalandı. O dönemi yaşayan Kerküklü bir Ermeni olan Henry Astarjian, Kürtler tarafından düzenlenen bu katliamda Türkmen ileri gelenlerinden yaklaşık 50 kişinin diri diri gömülerek öldürüldüğünü kaydetmektedir.¹⁴⁸ Olaylar gerek Irak'ta ve başta Türkiye olmak üzere bölge ülkelerinde, gerekse Dünya basınında büyük yankı uyandırdı. The New York Times'ta katliam haberi şu şekilde yer alıyordu:¹⁴⁹

“Bağdat'ın 150 mil kuzeyinde yer alan Kerkük'ün çoğunluğu nispeten müreffeh Türkmenlerden oluşmaktadır. Eyleme çeşitli silahlarla donatılmış sivil Kürtler ile legal ordu ile işbirliği içerisinde olan komünist ağırlıklı Halk Direniş Örgütü katılmıştır. Bağdat'taki diplomatik kaynaklara göre Kerkük'te Türkmen toplumunun ileri gelenleri evlerinden dışarı çıkarılarak öldürülmüşlerdir. Şehirde etnik tansiyon yükselmiştir...”

Abdülkerim Kasım Kerkük'te yaşanan olaylardan Kürtlerden çok komünistleri sorumlu tuttu ve onlara karşı tavır almaya karar verdi.¹⁵⁰ Yine de katliamın elebaşlarının yargılanacağına dair Bağdat'ın verdiği taahhütler tam olarak yerine getirilmedi.¹⁵¹ IKP ile arasına mesafe koymaya çalışan

¹⁴⁶ Nakip, a.g.e., s.140.

¹⁴⁷ Nakip, a.g.e., s.140.

¹⁴⁸ Henry D. Astarjian, **The Struggle for Kirkuk: The Rise of Hussein, Oil and the Death of Tolerance in Iraq**, Westport-Connecticut & London, Praeger Security International, 2007, s.15.

¹⁴⁹ Nakip, a.g.e., s.144-145.

¹⁵⁰ McDowall, a.g.e., s.408.

¹⁵¹ Saatçi, a.g.e., s. 221.

Kasım, M. M. Barzani'nin Kuzey Irak'ta tartışmasız hale gelen etkisinden de memnun değildi. Bu nedenle Barzanileri dengelemek için onlara düşman olan Surçi ve Harki aşiretleri ile ilişkilerini geliştirdi.¹⁵² Barzani, 1960 yılında Ekim Devrimi törenleri için Moskova'ya gittiğinde Kürtlerin bir takım haklara kavuşması için Sovyet yetkililerden Kasım'a baskı yapmalarını isterken, Kasım, Zıbari ve Bradost aşiretlerini silahlandırarak Barzanilerle çatışmalarına göz yumdu.¹⁵³

M.M. Barzani, Irak'a dönüşünün ardından aşiretini topladı ve KDP aracılığıyla Bağdat'tan Kürtçenin serbestçe kullanılması, Kürt okullarının açılması, Kerkük petrollerinden hisse verilmesi gibi taleplerde bulundu. Bu istekler Bağdat tarafından reddedildi. Sonrasında 1963 yılına kadar sürecek olan, toprak reformundan rahatsız olan toprak ağalarını, Kasım tarafından kapatılması emredilen KDP mensuplarını ve sempatizanlarını, makineleşme ve hızla artan nüfus sonucunda iş bulma gayreti ile kent merkezlerine akın eden ancak burada da umduklarını bulamayan yığınları da içine alan büyük bir isyan dalgası başladı.¹⁵⁴

İsyan ve çatışmalarla oldukça yıpranan Kasım'ın petroldeki yabancı denetimini kısıma girişimleri ile Kuveyt'e yönelik tehditleri gerek Batı'nın gerekse Arap dünyasının tepkisine yol açıyordu. Bu sırada Arap Sosyalist Baas Partisi'nin Irak kolu ile işbirliği yapan ordu mensubu bir grup, Şubat 1963'te bir darbe gerçekleştirerek yönetime el koydu. Kasım ve diğer cunta mensupları öldürüldü.¹⁵⁵ 1958 darbesinin diğer lideri olan Abdüsselam Arif

¹⁵² McDowall, a.g.e., s.411.

¹⁵³ Yavi, a.g.e., s.394.

¹⁵⁴ 1961-1963 isyanı için bkz. McDowall, a.g.e., s.413-419; Yavi, a.g.e., s.395,396. Bu isyana ilişkin en önemli ayrıntılardan biri, bugünkü Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani'nin hızlı yükselişidir. İsyan döneminde KDP, hâkimiyet tesis ettiği bölgelerde silahlanma ve silahlı birlik oluşturma çabasına girmiş, silahlı eğitimlere başlamış, dört ana komutanlık oluşturmuş, Celal Talabani'nin emri altında bulunan birlik kısa sürede eğitilmiş ve savaşa hazır hale getirilmiştir. Talabani'nin askeri bilgisi ve deneyimi kısa sürede KDP'nin başkomutanı olmasını sağlamıştır. Bkz. Yavi, a.g.e., s.396.

¹⁵⁵ Saatçi, a.g.e., s.225.

Baas Partisi desteği ile devlet başkanlığına getirildi.¹⁵⁶ Bu darbeden sonra Türkmenlerin siyasi ve kültürel haklarıyla ilgili herhangi olumlu bir gelişme olmasa da, nispeten daha istikrarlı ve güvenli bir dönem yaşadılar. Ancak Kürtler için aynı şeyi söylemek oldukça zordu.

Baasçılar darbenin başarılı olabilmesi için darbeden önce Kürtlerle bir dizi görüşme yaparak, darbe sonrası isyanın ve çatışmaların durdurulması karşılığında kabinede dört koltuk vaat etmişlerdi.¹⁵⁷ Darbeden sonra sözlerin yerine getirilmesi amacıyla Celal Talabani KDP temsilcisi olarak Bağdat'a gönderildi ancak bir sonuç alamadı. Bu gelişmenin ardından Nisan ayı sonlarında Arif Hükümeti ile Kürtler arasında görüşmeler kesin çözüme varılması amacıyla yeniden başladı. Ancak Kürtlerin talepleri eskisine nazaran oldukça artmıştı. Kürtler Kerkük, Erbil ve Süleymaniye'yi içine alan özerk bir yönetim oluşturulmasını, petrol gelirlerinin üçte birinin Kürtlere aktarılmasını¹⁵⁸, meclis üyelerinin üçte birinin Kürtlerden teşkil edilmesini ve Devlet Başkan yardımcılarının birinin Kürt olmasını talep ettiler.¹⁵⁹ Bu talepler Hükümet'in kabul edebileceklerinin çok ötesindeydi. Temel neden petrolle ilgiliydi ancak Hükümet, Kürtlerin Kerkük kent nüfusunun yalnızca %25'ini, vilayetinde %53'ünü oluşturduklarını gösteren 1957 nüfus sayımlarını da gündeme getirdi. Görüşmeler çıkmaza girerken Barzani tekrar isyan tehdidinde bulunduysa da 5 Haziran'da Baas birlikleri Süleymaniye'yi kuşatarak üç gün sokağa çıkma yasağı ilan ettiler. Üç günün sonunda Süleymaniye'de çok sayıda kişinin öldürüldüğü ve kaybolduğu anlaşıldı.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Arif'in Başkanlığı döneminde 1959 Kerkük Katliamı'nın hazırlayıcısı ve uygulayıcısı olmak suçu ve idam hükmü ile halen cezaevinde tutulan 28 kişi, 23 Haziran 1963'te Kerkük'ün üç ayrı meydanında idam edilmişlerdir. Saatçi, a.g.e., s.225.

¹⁵⁷ Yavi, a.g.e., s.397.

¹⁵⁸ McDowall'a göre bu oran 2/3'tür. McDowall, a.g.e., s.421.

¹⁵⁹ Yavi, a.g.e., s.397.

¹⁶⁰ McDowall, a.g.e., s.422.

18 Kasım 1963'te A. Arif bir iç darbe ile Baas üstünlüğüne son vererek bir yıl süre ile bütün yetkileri kendi elinde topladığını açıkladı ve üç gün sonra da Kürtlerle tekrar görüşmeye hazır olduğunu ilan etti. Görüşmelere 1964 Ocak ayında başlanabildi. 10 Şubat 1964'de geçici bir Anayasa ile Kürt haklarının tanınacağı açıklandı ve 3 Mayıs 1964'de ilan edilen geçici Anayasa ile "Irak bütünlüğü içinde Kürtlere milli haklar verileceği ilan edildi." Geçici anayasanın hükümleri Kürtlerin özerklik ve Kerkük'e ilişkin taleplerinin yakınından bile geçmezken, Barzani savaştan çok müzakere ile bir anlaşmanın sağlanabileceğini umuyordu.¹⁶¹ Ancak vaatler Arif döneminde de sürüncemede bırakıldı. 6 aylık oyalamanın sonunda Kürtler özerk yönetim için harekete geçtiler. 43 kişiden oluşan bir yasama organı ile 11 kişiden oluşan bir komutanlık konseyi kurdular. Sonraki birkaç hafta içinde Kürt bölgelerinin büyük bölümünde askeri, mali ve adli yapıya sahip bir özerklik oluşturuldu.¹⁶² Ancak bu özerk yapı çok uzun sürmedi. Nisan 1965'te Irak kuvvetleri Kürtler üzerine Süleymaniye'den başlayarak saldırıya geçtiler. Yoğun saldırılar sonucunda Kürtler bir kez daha köy ve kasabaları terk ederek dağlara çekildiler.¹⁶³

Çeşitli aralıklarla süren Irak ordusu saldırıları birinci yılını doldururken, Devlet Başkanı Arif 13 Nisan 1966'da bir helikopter kazasında öldü ve yerine Genelkurmay Başkanı olan ağabeyi Abdurrahman Arif geçti. Bu iktidar değişiminden sonra Kürtler üzerinde baskı iyice artarken Mayıs ayında gerçekleştirilen büyük bir harekât Kürtlerin başarısıyla sonuçlandı. Bunun üzerine Abdurrahman Arif'in Başbakanlığa atadığı Abdurrahman Bazzaz tarafından Kürtlerle barış sağlanması için 12 maddelik bir deklarasyon yayınlandı. Söz konusu 12 maddenin içerisinde Kürt bölgelerinin belirlendiği

¹⁶¹ Yavi, a.g.e., s.398; M.M. Barzani'nin bu tutumu özellikle KDP'li İbrahim Ahmed ve Celal Talabani tarafından eleştirilmişti. Barzani de Talabani'nin Kürt hareketi içinde giderek artan prestijinden rahatsızdı. Bu geçici suskunluk dönemi Talabani ve Barzani arasında kopuşa sahne oldu. 1964 yılında Barzani arkasındaki büyük kitle desteği ile KDP'de hâkimiyeti ele aldı. Az sayıda kalan Talabani yanlılarını partiden uzaklaştırdı ya da tutuklattı. Bu gelişmeler Talabani'nin İran'a sığınmasına neden oldu. Bkz. McDowall, a.g.e., s.422-429.

¹⁶² Yavi, a.g.e., s.399.

¹⁶³ Yavi, a.g.e., s.399.

herhangi bir hüküm yoktu.¹⁶⁴ McDowall bu deklarasyonun esasında 15 madde olduğunu, 3 maddenin gizli tutulduğunu, gizli tutulan maddelerden birinin Musul vilayetindeki Kürt bölgelerinin ayrılarak Duhok merkezli yeni bir vilayet oluşturulması olduğunu belirtirken diğer iki madde ile ilgili bilgi vermemektedir.¹⁶⁵ Yine de Bazzaz deklarasyonu da önceki vaatler gibi uzun ömürlü olmadı; bir ay sonra Bazzaz, Arif'in tutumu sonucu istifa etti, yerine atanan Naci Talib ise deklarasyonu uygulamaya koymaya hiç niyetlenmedi.¹⁶⁶

1967'nin ortalarından itibaren hükümet ve ordu Barzani için tehdit olmaktan çıkmıştı. Bunun nedeni kısmen Altı Gün Savaşları'nın Irak'ta uyandırdığı şaşkınlık, kısmen de yeni faktörlerin devreye girmesiydi. Bu faktörler İran ve İsrail idi.¹⁶⁷

Ünlü Kürt Bedirhan ailesine mensup Kamuran Ali Bedirhan'ın 1950'lerin sonunda ve Barzani'nin 1960'ların başında İsrail desteği kazanmak için yaptığı çalışmalar meyvesini vermiş ve İsrail'den yardımlar gelmeye başlamıştı.¹⁶⁸ İsrail, Mossad vasıtasıyla yaptığı yardımları, İran üzerinden Kürtlere ulaştırmaktaydı. Kürt isyanı kısa vadede her iki ülkeye de hizmet etmekteydi. Bir taraftan Irak'ın İsrail'e karşı Suriye ve Ürdün'e takviye güç göndermesine engel oluyordu; diğer taraftan Irak'ı Şat-ül Arab kıyılarından ve İran için çok önemli olan Huzistan'dan güçlerini çekmeye zorluyordu.¹⁶⁹ İsrail yardımlarının ilki Kuzey Irak'a 18 Temmuz 1963'te ulaştı.¹⁷⁰ Sonrasında ulaşan yardım malzemeleri konusunda peşmergelere

¹⁶⁴ Deklarasyonun tam metni için bkz. Yavi, a.g.e., s.400-401.

¹⁶⁵ McDowall, a.g.e., s.427.

¹⁶⁶ Marr, a.g.e., s.200 McDowall, a.g.e., s.427.

¹⁶⁷ McDowall, a.g.e., s.429.

¹⁶⁸ İsrail'in 1960'lı ve 1970'li yıllarda Kürtlere verdiği destek ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Şalom Nakdimon, **Irak ve Ortadoğu'da Mossad**, 1. Baskı, çev. Ahmet Ekinci, Ankara, Elips Kitap, 2004.

¹⁶⁹ Nakdimon, a.g.e., s.73.

¹⁷⁰ Nakdimon, a.g.e., s.75.

eğitim verildi. Kürtlerin İsrail yardımlarını etkili ve verimli kullanabilmeleri için ise birkaç yıl beklenmesi gerekecekti.¹⁷¹

Irak, İran üzerinden yapılan yardımların önünü kesemediği için Kürtlerle başa çıkamıyordu. Bununla birlikte İsrail'e karşı güç kullanamaması da hükümetin konumunu oldukça zayıflattı. Nihayetinde Baas Partisi'nin ordu içindeki yandaşlarının desteğiyle 17 Temmuz 1968'de yaptığı darbe ile Abdurrahman Arif Hükümeti devrildi.¹⁷² Baas Partisi idareyi eline alırken, Abdüsselam Arif döneminde Başbakanlık yapmış olan Ahmed Hasan el Bekr de Devlet Başkanı oldu.

Darbe döneminde Barzani güçleriyle devam eden düşük yoğunluklu savaş, büyük kayıplar veren Irak güçlerinin Haziran 1969'da harekâta son vermeleriyle durdu. Bağdat Kürtlerle masaya oturmaya karar verdi. El Bekr müzakereler için yardımcısı Saddam Hüseyin el Tikriti'yi görevlendirirken, Kürtleri ikinci adam Mahmud Osman temsil etti. Uzun süren müzakereler sonunda 11 Mart 1970'de "Kürtlerin Kültürel Özerkliğini ve Milli Eşitliğini Sağlayan Anlaşma" imzalandı.¹⁷³

¹⁷¹ İsrail'in İran üzerinden Kürtlere ulaştırdığı yardım, 1975'te Irak-İran arasındaki Cezayir Antlaşmasına kadar sürdü. Bu süreçte 1969 yılında Kerkük'te bulunan petrol rafinerisine düzenlenen saldırı da İsrail'den gelen silahlarla yapıldı; bkz. Nakdimon, a.g.e., s.185-188. İsrail, bu dönemin sonuna kadar Kürtlere, 30 top, 340 roketatar, 260 bazuka, Strylen tipi füze, değişik miktarlarda uçaksavarlar, 60 Saceer tipi füze, hafif silahlar için 850 bin mühimmat, 570 bin top mermisi, 32 bin roketatar mermisi, 13 bin tanksavar mermisi, el bombası ve mayın göndermiştir. Nakdimon, a.g.e., s. 273.

¹⁷² 1968 Darbesini gerçekleştiren Baas Partisi, 1963'te hâkimiyeti ele alan Baas Partisi'nden oldukça farklıydı. 1968 yılındaki yöneticiler 1963'tekilerden daha deneyimli ve daha becerikli oldukları kadar komplolara daha meyilli ve daha acımasız, bunların da ötesinde güçlenmek ve gücü ellerinde tutmak için çok daha kararlıydılar; Marr, a.g.e., s.206.

¹⁷³ McDowall, a.g.e., s.437. Her ne kadar Anlaşmanın isminde Kültürel Özerklik tabiri geçiyor olsa da anlaşmanın ikinci bölümünün birinci maddesinde "Irak Cumhuriyeti Araplar ve Kürtlerden oluşan birleşik cumhuriyet olmalıdır" ve ikinci maddesinde "Anayasa, Kürdistan'daki Kürt halkının ulusal haklarını kullanabilmelerine olanak sağlayacak yasama, yürütme ve yargı organlarının kuruluş biçimini gösteren maddeleri de kapsamalıdır" ifadelerinden aynı zamanda bir siyasi özerklik anlaşması olduğu da anlaşılmaktadır.

Anlaşma uyarınca Kürtlerin özerkliği kabul edilirken, Musul ve Diyala vilayetlerindeki bazı yerleşim yerleriyle, Kerkük vilayetinin özerk bölgeye dahil olup olmayacağı, yapılacak bir halkoylamasıyla belirlenecekti. Anlaşmanın 14. maddesi gereği Aralık 1970’te yapılması gereken nüfus sayımı karşılıklı anlaşmayla ilkbahara ertelenmişti ancak ilkbahar geldiğinde hükümet sayımı tek taraflı olarak belirsiz bir tarihe erteledi. Bu arada Barzani, hükümeti Kerkük, Sincar ve Hanekin gibi ihtilaflı bölgelere Arapları yerleştirmekle suçladı ve sayım sonucunda bu bölgelerde Arap çoğunluğu ortaya çıkarsa bunu kabul etmeyeceğini açıkladı. 1965 sayımı sonuçlarının uygulanması teklifine ise o sayımlarda sahtecilik yapıldığı gerekçesiyle kabul etmedi. Hükümet Kerkük için 1957 sayımlarının uygulanmasını önerdiğinde Barzani bu öneriyi de sonuçlar, sayıca üstün olan Türkmenlerin hala üstünlüklerini koruduğunu gösterdiğinden reddetti. Kerkük katliamında yaşananlar ortadayken Türkmenlerin Baas yönetimini Kürt yönetimine tercih etmeleri daha büyük bir olasılıktı.¹⁷⁴ Diğer taraftan Baas Partisi 24 Ocak 1970’de azınlıklar için kültürel haklar paketini de açıklamıştı. Bu pakette Türkmenler için, ilkokullarda Türkmen dili ile öğretim yapılması, Türkmen dilinin ilerletilmesi, Türkmen Eğitim müdürlüğü ve Türkmen Kültür müdürlüğü kurulması, Türkmen dili ile gazete ve dergi çıkarılması, Kerkük’te yayın yapan televizyonda Türkmençe programların yayın sürelerinin uzatılması maddeleri yer almaktaydı.¹⁷⁵ Buna karşın siyasi düzeyde Türkmenlere yalnızca Kürt ya da Baas yönetimlerinden birini seçme hakkı tanınıyordu. Bu belki de hakların lütufla değil mücadeleyle kazanıldığını görmeleri açısından Türkmenlerin yaşadığı önemli bir deneyimdi. Sonuçta Baas ve Barzani

¹⁷⁴ McDowall, a.g.e., s.440.

¹⁷⁵ Fazıl Demirci, **Irak Türklerinin Dünü-Bugünü**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991,s.29,30; Ershad Al Hirmizi, **The Turkmen and Iraqi Homeland**, 1st edition, İstanbul, Kerkük Vakfı Yayınları, 2003, s.69. 1970’de yayınlanan “Azınlıklar için Kültürel Haklar” paketinde Türkmenlerin konuştukları dilin “Türkçe” değil “Türkmençe” ya da “Türkmen Dili” olarak zikredilmesi dikkat çekicidir. Türkmenler, konuşma dili olarak Türkçeyi kullandıklarını, konuşma dillerinin İstanbul Türkçesinden farkının lehçe veya şive değil, ağız farkı olduğunu, yazım dili olarak da Türkçeyi kullandıklarını ancak Osmanlılar gibi Arap harfleriyle yazdıklarını savunmaktadırlar. Baas Partisi’nin Türkmençe ya da Türkmen Dili ısrarını da Irak Türklüğünün Anadolu Türklüğü ile bir akrabalığı olmadığını kanıtlama amacıyla izah etmektedirler.

arasında kalan Türkmenler, sayımın ertelenmesiyle kendilerini Arap ya da Kürt olarak kaydettirmekten kurtuldular.¹⁷⁶

1971-1974 arası Kerkük konusunda uzlaşmanın sağlanamadığı ve ilişkilerin zaman zaman gerildiği yıllardı. Bu süreçte Barzani “*özerklik için on yıl savaştık, gerekirse Kerkük için bir beş yıl daha savaşıyoruz*” derken, Bağdat, IPC’yi millileştirerek bir yandan ülkenin petrol gelirlerini katlıyor, diğer taraftan hem Kürtlerin iştahlarının daha da kabarmasını hem de hali hazırda İran ve İsrail’in dahil olduğu denklemin içine ABD’nin de girmesini sağlıyordu.¹⁷⁷

Hükümet 1957 nüfus sayımına uygun hareket ederek Kerkük’ün doğusunda bulunan Çemçal ve Kalar’ı özerk bölgeye dahil etmek, Kerkük’te ise Bağdat’a karşı sorumlu olan karma bir idare oluşturmak isterken, Barzani böyle bir yönetimin bölgesel Kürt hükümetine karşı sorumlu olmasını istiyor; Erbil ve Süleymaniye hali hazırda ezici bir Kürt çoğunluğuna sahipken Kerkük’ün özerk yönetimin başkenti olması konusunda diretiyordu.¹⁷⁸ Taraflar arasında bir sonuca varılamayınca Bağdat, Mart 1974’de Özerklik Yasası’nı yayımladı ve Barzani’ye bunu kabul etmesi için on beş gün süre verdi.¹⁷⁹

Barzani, ABD, İran ve İsrail’in Kürtleri Irak’a karşı ne pahasına olursa olsun destekleyeceklerini düşünüyordu; ancak bu üç devletin de Irak’ı sürekli meşgul ve rahatsız eden çözümsüz durumun sürmesini, Kürtlerin özerkliğe sahip olmalarına tercih edeceklerini anlayamamıştı. Barzani ve KDP Özerklik Yasasını reddettiğinde isyan hareketlerinin bazı önemli figürleriyle de yol ayrımına gelmişlerdi. Ancak Barzani için en önemli kayıp en büyük oğlu

¹⁷⁶ Şimşir, a.g.e., s.186.

¹⁷⁷ M.M. Barzani Haziran 1973’te The Washington Post’a verdiği mülakatta “Eğer ABD bizi kurtlardan korursa ABD politikaları doğrultusunda hareket etmeye hazırız. Yeterli destek verildiği takdirde Kerkük petrol yataklarının denetimini ele geçirebilir ve kullanım haklarını bir Amerikan şirketi ile görüşebiliriz” ifadelerini kullanmıştır. Bkz. McDowall, a.g.e., s.445.

¹⁷⁸ McDowall, a.g.e., s.448.

¹⁷⁹ McDowall, a.g.e., s.448.

Ubeydullah oldu. Ubeydullah, babasını, “Irak Hükümeti Kerkük bir tarafa, Bağdat’ı bile Kürtlere verse, özerkliğin bu şekilde uygulanmasını istemediği, özerklik yasasının, elindeki bütün gücü almasından korktuğu, hâlbuki onun kayıtsız ve şartsız tüm otoriteyi elinde bulundurmak istediği iddialarıyla ve toprak reformunu uygulamamakla suçluyordu.”¹⁸⁰

1974 Nisan ayında isyan yeniden alevlendi. Barzani aldığı dış destek ve eğitilmiş peşmergeleriyle eskisinden daha güçlü olmasına karşın, petrolü millileştirdikten sonra önemli bir gelir elde eden Bağdat da eskisinden çok daha güçlüydü. Diğer taraftan İran bu isyanın 1963’teki gibi Irak’ta bir rejim değişikliğine yol açacağını umuyordu ve bu ümitte peşmeregelere lojistik destek dışında yer yer çatışmalara girerek fiilen de destek veriyordu. Yine de Irak ordusunun ilerlemesi durdurulamadı.¹⁸¹ Sonunda İran, esasında Irak’ın 1974 Aralık ayında Kürtlere yardımın kesilmesi halinde Şat-ül Arab sınırından vazgeçeceğine ilişkin teklifini kabul etme noktasına geldi. 6 Mart 1975’te Cezayir’de düzenlenen OPEC Konferansı’nda Irak Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin ve İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi, çözümlenmemiş sınır farklılıklarını gideren resmi bir anlaşma imzaladılar.¹⁸² Anlaşmadan birkaç saat sonra İran kuvvetleri geri çekilmiş ve Kürtlere İran üzerinden verilen tüm destek bir anda kesilmişti. Bağdat, İran ile anlaşarak Barzani’ye Nisan ayına kadar ateşkes ilan ederek kuvvetlerini İran’a çekmesini ya da teslim olmasını teklif etti. 23 Mart 1975’te savaştan vazgeçmeye karar veren Barzani¹⁸³ 28 Mart 1975’te İran’a giriş yaptı.¹⁸⁴

M.M. Barzani önderliğindeki Kürt isyanları böylece son buldu. Kürtler Barzani sayesinde Irak’ta önemli yollar kat etti ve büyük kazanımlar sağladı.

¹⁸⁰ Öznur, a.g.e., s.193; McDowall, a.g.e., s.450.

¹⁸¹ McDowall, a.g.e., s.451.

¹⁸² 1975 Cezayir Antlaşması için bkz. Marr, a.g.e., s.233-234.

¹⁸³ McDowall, a.g.e., s.453.

¹⁸⁴ M.M. Barzani burada kaldığı süre içinde isyan için herhangi bir teşebbüste bulunmadı. İki kez sağlık nedenleri nedeniyle ABD’ye gitti. Burada ABD’li üst düzey yetkililerle görüşme imkânı bulamadı. Bkz. Nakdimon, a.g.e., s.269-271. M.M. Barzani 1 Mart 1979’da Washington’da öldü.

Ancak isyan süresince ve sonunda yaşadıkları büyük yıkımlarda da en büyük pay kuşkusuz Barzani'nindi. Kürtlerin Irak'taki kazanımlarını Kerkük için riske atması tartışılması gereken bir konudur. Bu tutumda Barzani'nin İran, İsrail ve ABD'ye gözü kapalı güvenmesi kadar, Kerkük petrolleriyle daha müreffeh bir Kürdistan yaratılacağı düşüncesinin de önemli payı vardır. Bununla birlikte feodal ve ataerkil aşiret geleneğinden gelen Barzani'nin, oğlu Ubeydullah'ın da belirttiği gibi, mutlak hâkimiyetini ve gücünü yitirmekten çekinmesi, en önemli zaafı olagelmıştır. Sonuçta, 3 kral, 4 devlet başkanı ve 4 rejim eskiten Kürt isyanı, talepler gelip Kerkük'e kadar dayanınca bir taraftan kesintiye uğrarken diğer taraftan bölge halkı için unutulmayacak yıkım ve travmalara neden olmuştur.

Bu coğrafyada yüzyıllardır var olan Kürt feodal yapısının varlığını koruması, bölgenin aşiret reisleri - feodal beyler aracılığıyla daha rahat kontrol edileceği düşüncesiyle bölgeye egemen olan Osmanlı Devleti, Türkiye, Irak ve İran gibi merkezi yönetimlerin bu yapıya kayıtsız kalmalarından kaynaklanmıştır. Diğer taraftan, silahlı Kürt isyanları ve siyasal bağımsızlık girişimlerinin başarısızlıkları ve felaketleri ardında yatan gerçeklik de bu yapıyla ilgilidir. Ağaya, tartışmasız itaat eden Kürt topluluklarının merkezi devlet güçleriyle çatışmalara girmesi, binlerce can kaybına neden olurken, ardından yaşanan tedip, tenkil ve tehcir trajedileriyle birlikte ortaya çıkan, masum sivillere ait ajitasyon tartışmaları, bu bölgede toplumsal barışı ve huzuru da sürekli olanaksız kılmıştır.¹⁸⁵

2.4. SADDAM HÜSEYİN İKTİDARINDA KERKÜK

Ahmed Hasan el Bekr'in 16 Temmuz 1979'da görevden çekilmesiyle zaten 1976'dan beri pek çok yetkiyi elinde bulunduran Saddam Hüseyin Irak Devlet Başkanı oldu. Saddam Hüseyin'in iktidara geldiği dönemde Irak, Kürt

¹⁸⁵ Yavi, a.g.e., s.261.

isyanını bitirmiş, ekonomik ve askeri açıdan önemli bir bölgesel güç olma yoluna girmişti.

1979'un ilk aylarında İran'da yaşanan İslam devrimi sonrasında Irak, 22 Eylül 1980'de İran'a savaş açtı.¹⁸⁶ 8 yıl süren ve bir milyonun üzerinde insanın ölümüne yol açan bu yıpratma savaşı, 1988 yılında sınırlar değişmeden ve bir tarafın mutlak üstünlüğü olmaksızın sona erdi.

Saddam iktidarının ilk dönemleri, Molla Mustafa Barzani'nin ölümü ve Kürt hareketinde derin ayrılıkların yaşandığı bir döneme denk geliyordu. Bu nedenle Kürtlerin, Kerkük'ü Kürt bölgesine dahil etmek şöyle dursun, 1974 özerklik yasasının uygulanmasını istemek gibi bir durumları dahi söz konusu değildi. Saddam Hüseyin, yarattığı korku imparatorluğunda Kürtler, Türkmenler ve Şii Araplar bir tarafa, Baas Partisi içinde yönetimde ve kilit konumlarda yer alan yakın çalışma arkadaşlarının dahi muhalefetine tahammül etmiyor, muhalefet edenleri ihanetle suçlayarak tutuklatıyor ya da idam ettiriyordu.¹⁸⁷

Yine de Kürt gruplar savaşın ortaya çıkardığı durumdan yararlanmasını bildiler. Ancak, babasının ölümünden sonra kardeşi İdris'le yönetimi ele alan Mesud Barzani önderliğindeki KDP'nin de içinde bulunduğu bir grup siyasal örgüt İran rejimi tarafında yer alırken, Celal Talabani'nin 1975 yılında KDP'den ayrılarak kurduğu Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB)'nin içinde bulunduğu diğer grup Irak tarafında yer alıyordu.¹⁸⁸ Bu ayrılık KYB'nin 1984'de Bağdat'a sırt çevirmesine ve 1987'de KDP ile uzlaşarak, Irak Kürdistan Cephesi kurulana dek devam etti.

¹⁸⁶ Irak, 1975 Cezayir Antlaşmasını zor şartlar altında yapmak zorunda kaldığı için bu antlaşmadan başından beri hoşnut değildi. Öte yandan İran İslam Devrimi'nin rejim ihraç etmek maksadıyla başta Irak olmak üzere diğer Arap ülkelerinde yaşayan Şii'leri kışkırtarak ayaklanmaya yönlendirme girişimleri savaşın temel sebepleri idi. Bkz. Öznur, a.g.e., s.292.

¹⁸⁷ Marr, a.g.e., s.229.

¹⁸⁸ Kürt grupların Irak-İran savaşındaki tutumlarına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Öznur, a.g.e., s.299- 303.

1988 yılında savaşın diğer cephelerinin kapanıp, Kürt bölgesine odaklandığı dönemde Kürtlere karşı büyük bir katliam dalgası gerçekleştirildi. Enfal¹⁸⁹ adı verilen ve sekiz dalga halinde gerçekleştirilen operasyonlar, kara kuvvetleri Kürt bölgelerini işgal etmeden önce peşmerge denetimindeki alanlara kimyasal gaz ve ağır hava bombardımanlarıyla saldırıları içeriyordu.¹⁹⁰ 16 Mart 1988’de gerçekleşen Halepçe Katliamı ilk dalga operasyonlar içinde yer alıyordu. Kesin rakamlar belirlenememekle birlikte İran’la yapılan savaşın sonunda Irak’ın kuzey bölgesinde 100-200 bin kişinin öldüğü 1,5 milyon insanın göçe zorlandığı belirtilmektedir.¹⁹¹

Saddam Hüseyin iktidarının ilk on yıllık döneminde Kürtler büyük bir soykırıma maruz kalırken Kerkük’ün yerli halkı olan Türkmenler de –İran savaşıyla ilgileri bulunmamasına karşın– baskıcı rejimden paylarını düşeni aldılar. Türkmen toplumunda lider konumda bulunan önemli kişiler 1979 yılında gözaltına alındılar. Bunlardan Türkmen Kardeşlik Ocağının yıllarca başkanlığını yürütmüş olan Emekli Albay Abdullah Abdurrahman, öğretim üyesi Doç. Dr. Necdet Koçak ile Adil Şerif 16 Ocak 1980’de idam edildiler. Ağır işkence altında öldürülen Dr. Rıza Demirci için ise hiçbir resmi açıklama yapılmadı.¹⁹² Baas üyesi olmayan herkes hükümetin potansiyel hedefi haline gelirken, Kerkük’te Türkmen toplumunun önde gelenlerini mahkemeye çıkarmaksızın idam etme uygulamaları 1980 ve 1981 yıllarında da sürdü. Ancak Baas rejimi Kerkük’e yönelik en radikal hamlelerini 1980’li yılların devamında gerçekleştirdi. Kerkük, 1980’lerde bugün halen tartışma konusu olan ve günümüzdeki sorununun temel belirleyicilerinden biri haline gelen Araplaştırma uygulamalarının en ağırlarına maruz kaldı.

¹⁸⁹ Enfal, Kur’an-ı Kerim’in 8. suresinin ismi olup, savaş ganimetleri anlamına gelmektedir. Surenin 57. ayeti şu şekildedir: “Eğer onları savaşta yakalarsan, bunlara vereceğin ceza ile arkalarındakileri de dağıt ki, ibret alsınlar.”

¹⁹⁰ McDowall, a.g.e., s.477.

¹⁹¹ McDowall, a.g.e., s.480,481.

¹⁹² Saatçi, a.g.e., s.243.

2.4.1. Kerkük'te Araplaştırma Politikaları

Irak'ın merkezi hükümetleri tarafından muhtelif dönemlerde uygulanan Kerkük'ü Araplaştırma girişimleri, yukarıda da belirtildiği gibi çok tartışılan ve günümüzdeki soruna temel oluşturan olgulardan bir tanesidir. Bu nedenle bu konuyu ayrı bir başlıkta biraz daha ayrıntılı incelemek gerekmektedir.

Kerkük'te darbeler öncesi dönemde nüfusun ağırlıklı olarak şehir merkezinde Türkmenlerden, kırsal kesimde ise Kürtlerden oluştuğu daha önce belirtilmişti. Sonraki dönemlerde, merkezi idare ile Kürtler arasındaki çekişmeler, diğer taraftan tarımda makineleşmenin getirdiği göç ve Kerkük'ün petrol sanayisi ile bir cazibe merkezi oluşturması şehrin etnik dokusunu oldukça karmaşık hale getirmişti.

“Kerkük Bölgesinin Araplaştırılması” adlı eserinde Nuri Talabani, Araplaştırma sürecini, krallık dönemi, 1958-1968 yılları arası ve 1968'den günümüze kadar olan süreç olarak üç bölümde incelemiştir. Diğer bazı kaynakların da süreci buna benzer şekilde ele aldığını ve çoğunlukla Talabani'nin eserine atıf yaparak Kürt perspektifinden inceledikleri görülmektedir.¹⁹³

Krallık döneminde Kerkük'ün sadece Araplar için değil Kürtler için de bir çekim merkezi haline geldiği ve bunun her ülkede olabilecek doğal bir süreç olduğu daha önce ifade edilmişti. Bu itibarla Havice düzlüklerine Arap aşiretlerin yerleştirilmesi, merkezi hükümetin göçebe vatandaşlara yönelik iskân politikası olarak da değerlendirilebilir. Zira Monarşi rejimi, söz konusu aşiretleri yalnızca petrol zengini Kerkük'ü Araplaştırmak üzere iskân etme amacıyla olsa idi, bu iskânı petrol bölgesine en uzak yer olan vilayetin güneybatısına değil, kuzeydoğusuna ya da Baas rejimi döneminde olduğu gibi, yeni mahalleler oluşturarak kent merkezine yapabilirdi. Bu nedenle

¹⁹³ Bkz., Talabani, a.g.e., s.29-73; Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.30-42.

Havice projesini, göçebe Arapları yerleşik hayata geçirerek toprak edindirme amacıyla yapılan bir projeden ziyade, Kerkük'ü Araplaştırma politikası olarak görmenin, Araplaştırmanın birinci derecedeki gerçek sorumlularını, bu sorumluluklarını önceki yöneticilerle paylaştırarak azaltmaktan başka bir işe yaramayacağı düşünülmektedir.

1958 Darbesi'nin ardından Kasım ve Arif rejimleri sürecinde Kerkük ve çevresinde sistemli Araplaştırma politikasının varlığı konusunda da Nuri Talabani oldukça ısrarcıdır. Özellikle 1959'da yaşanan Kerkük katliamının ardından "Türkmen bir terörist örgüt" kurulduğunu ve bu "örgüt"ün gizli servis yetkilileriyle –ki Irak gizli servisi Muhaberat 1968 yılında kurulmuştur– işbirliği yaparak olayların intikamını almak için çok sayıda Kürdü öldürdüğünü, bu cinayetler son bulmayınca çok sayıda Kürt ailenin şehri terk etmek zorunda kaldığını belirtmektedir.¹⁹⁴ Ancak aynı eserin muhtelif bölümlerinde Talabani 1959'daki olaylardan Türkmenleri sorumlu tutmuştur. Böylece sorumlusu oldukları olayların intikamını almak için Türkmenlerin terör örgütü kurduklarına ilişkin ilginç bir sonuca varmıştır.¹⁹⁵ Bu denli bariz çelişki karşısında, Kasım rejimi sürecinde bir Araplaştırma politikası yürütüldüğüne ilişkin olan bu tek iddiaya da ihtiyatla yaklaşmak gerektiği değerlendirilmektedir.

Yine Nuri Talabani ve bazı akademik olmayan ya da yarı akademik kaynaklar 1963'ten 1968'e kadar olan dönem içerisinde Kerkük'te sistemli bir Araplaştırmanın yaşandığını belirtmektedirler.¹⁹⁶ Özellikle, Kerkük'te petrol bölgelerine yakın olan köylerin yıkılması, Dibis'te yaşayan Kürt köylülerin

¹⁹⁴ Talabani, a.g.e., s.42.

¹⁹⁵ Bkz. Talabani, a.g.e., s.43,98. Aynı eserde Talabani cinayeti işleyip cesetleri sokaklarda sürükleyenlerin esasen iktidardaki Baas Partisi'yle işbirliği içinde olanlar olduğunu belirtmiş, ancak Baas Partisi'nin olaylardan 4 yıl sonra iktidarı ele aldığı gerçeğini unutmuştur. Bkz, Talabani, a.g.e., s.98.

¹⁹⁶ Bkz. Talabani, a.g.e. s.44,45; Maggy Zanger, "Refugees in Their Own Country", **Middle East Report**, num. 222, Spring 2002, (Erişim) http://www.merip.org/mer/mer222/222_zanger.html, 12 Kasım 2009; George Packer, "The Next Iraqi War?", **The New Yorker**, October 4, 2004, (Çevrimiçi) http://www.newyorker.com/archive/2004/10/04/041004fa_fact, 12 Kasım 2009.

sürülerek yerlerine Arap aşiretlerin yerleştirilmesi, petrol şirketinde çalışan Kürtlerin işten çıkarılması veya sürgün edilmesi gibi olaylar bu kaynaklarda, olaylara maruz kalan şahitlerle anlatılmaktadır. Diğer taraftan bu uygulamalara yalnızca Kürtlerin maruz kaldığını söyleyen Nuri Talabani, Türkmenlerin bu uygulamalarda rejime yardım ettiklerini, Türkmenlerin Araplaştırma uygulamalarından ancak 1980 yılı sonrası etkilendiklerini iddia etmektedir.¹⁹⁷ Ancak bu iddianın hemen sonrasında yıkılan köylerin ismi zikredilirken, Qizilqaye (Kızılkaya), Quskaye (Kuşkaya), Qeredere (Karadere), Qereheybet (Karaheybet) ve Sarıbaşak¹⁹⁸ gibi Türkmen köylerinin de sayılması merkezi hükümetin bu tutumundan Türkmenlerin de paylarını düşeni aldıklarını göstermektedir. Diğer taraftan bu uygulamanın Iraklı Kürtlerin isyan dönemlerine denk gelmesinin rastlantı olmadığı açıktır ve isyancı Kürtlerin Kerkük'e sirayet etmesini engelleme amacı taşıyor ise, o dönemin şartlarında anlaşılabilir bir güvenlik uygulaması olarak da görülebilir. Ancak Türkmenlere de aynı muamelenin yapılmasını anlaşılabilir bir durum olarak değerlendirmek hayli zor görünmektedir.

1963'te başladığı varsayımının daha doğru olacağı değerlendirilen Araplaştırma politikasının, hiç kuşku yok ki, en etkili ve yoğun olarak uygulandığı dönem, Kürt isyanının son bulduğu ve Saddam Hüseyin'in Bağdat'ta kontrolü eline aldığı 1970'lerin ikinci yarısından başlayarak 2003'te Amerikan işgali ile son bulan süreçtir. Bu dönemde Araplaştırma politikaları, idari sınır değişiklikleri ve demografik yapı değişiklikleri olarak iki bölümde incelenebilir:

-İdari sınır değişiklikleri: Irak yönetimi M.M. Barzani'nin muhalefetine rağmen uygulamaya koyduğu özerklik yasasıyla, 1974'ten itibaren Kerkük vilayetinin idari sınırlarında, vilayetin toplam nüfusunun Araplar lehine değişmesini sağlayacak bir takım değişiklikler yaptı. O döneme kadar Kerkük vilayet sınırları içinde Kürt ve Türkmen nüfusun ağırlıkta olup Arapların

¹⁹⁷ Bkz. Talabani, a.g.e.,s.42, 44.

¹⁹⁸ Bkz. Talabani, a.g.e., s.44.

azınlıkta kaldığı, Çemçamal, Tuzhurmatu ve Kifri ilçeleri Kerkük'ten ayrıldı. Önce Baas rejiminin Aralık 1975 tarih ve 608 sayılı kararıyla Kerkük'ün doğusundaki Kürtlerin yoğun yaşadığı Çemçamal ilçesinin tamamı ile Kifri ilçesinin Kalar Nahiyesi Kürt Özerk Bölgesi içinde kalan Süleymaniye Vilayeti'ne, Kifri ilçesinin diğer nahiyeleri (Merkez, Kal'a Şervana, Karatepe) ise Diyala Vilayeti'ne bağlandı.¹⁹⁹ Böylece önemli bir Kürt nüfusun Kerkük ile bir bağı kalmamış oldu. Sonrasında aynı uygulama Türkmenlere yönelik olarak yapıldı. Ocak 1976 tarih ve 41 sayılı kararla Türkmenlerin yoğun yaşadığı Tuzhurmatu ilçesi, Kadir Kerem nahiyesiyle birlikte Bağdat'tan ayrılan geniş bir coğrafyada Tikrit kentini merkez alarak kurulmuş olan Selahaddin Vilayeti'ne bağlandı.²⁰⁰ Aynı yıl Aralık ayında 33 sayılı kararla Kandenava ve Karaj nahiyeleri, Erbil'in Mahmur ilçesinden ayrılarak Kerkük'ün Dibis ilçesine bağlandı.²⁰¹ Yine aynı yıl Kerkük vilayetinin adı At-Tam'im olarak değiştirildi. 1987 yılında ise Zab nahiyesi Musul'dan ayrılarak Kerkük'e dahil edildi.²⁰² Son olarak 2000 yılında alınan 245 sayılı kararla Mahmur'a bağlı Sargaran Nahiyesi de Dibis'e bağlandı ve Kerkük'ün bugünkü idari sınırları belirlenmiş oldu.²⁰³ Vilayet olduğu 1950'li yıllarda yaklaşık 20.000 km² olan Kerkük'ün yüzölçümü bugünkü sınırlar itibariyle 9.679 km²'ye geriledi.²⁰⁴ 1957 yılında Kerkük vilayet genel nüfusunda Arapların oranı %28,2 iken –Zab ve Sargaran'dan önceki değişikliklerle– 1977 yılında açıklanan rakamlar uyarınca bu oran %44,1'e yükseldi.²⁰⁵

Demografik değişiklikler: Yukarıda açıklandığı üzere 1963 yılında başlayan Araplaştırma süreci, 1970'lerin ikinci yarısından sonra hız

¹⁹⁹ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.128.

²⁰⁰ McDowall, a.g.e., s.434; Demirci, a.g.e., s.35; Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.128.

²⁰¹ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.128.

²⁰² Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.128. Zab Nahiyesi 1987 yılında Musul'dan ayrılıp Kerkük'e katıldığına göre, Kerkük ile Musul'un komşu olmaları gerekmektedir. Ancak bugünkü idari haritalarda iki vilayet arasında sınır olmadığı ve aralarında Selahaddin vilayetine bağlı el Şirkat bölgesinin var olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Musul'da da 1987 veya sonrası bir idari düzenleme yapıldığı ve Kerkük ile ortak sınırlarının kalmadığı anlaşılmaktadır.

²⁰³ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.128.

²⁰⁴ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.128.

²⁰⁵ Talabani, a.g.e., s.56.

kazanarak sistemli hale gelmiştir. Ancak Kerkük'e yerleştirilen veya Kerkük'ten göç etmeye zorlananların sayıları hakkında net bilgilere ulaşmak mümkün olmamaktadır. Bu dönemde gerek Türkmenleri gerekse Kürtleri derinden etkileyen uygulamalara ilişkin rakamlar yine bölgede yaşamış olan Türkmenlerin ve Kürtlerin iddialarını yansıtmaktadır; dolayısıyla bunların mübalağalı rakamlar olabileceğini göz önünde tutmak gerekmektedir.

Baas Partisi'nin, iktidara gelişinin ardından 1970'de açıkladığı azınlıklar için kültürel haklar paketinin içi çok geçmeden boşaltıldı ve Türkmenler üzerinde baskılar başladı. 1972 yılından sonra IPC'de çalışan Türkmenlerin oranı %4'e kadar indi; mühendis ve teknik eleman statüsündeki Türkmenler güney bölgelere tayin edilmeye başlandı.²⁰⁶ Diğer taraftan Bağdat, Kerkük'e göç eden Araplara 15 bin dinarlık bir yardımda bulunurken, arazi alarak çiftlik kurmak isteyenlere ilaveten 10 bin dinara kadar kredi verilmekteydi.²⁰⁷

1980 ve 1981'deki Türkmenlere yönelik idamların ardından bazı Türkmen bölgelerinde yeni askeri tesisler kurulacağı gerekçesi ile köyler boşaltılarak yıkıldı. Ardından bu bölgelere Araplar için yerleşim yerleri inşa edildi. Köy halkı Erbil yakınlarında bulunan Ben-i Sılava'daki kamplara sürüldü. Yine aynı dönemde Türkmenlerin yoğun yaşadığı Tisin mahallesinde otoban yapılacağı gerekçesiyle 2 bine yakın konut ile birlikte Muhammediye Camii de yıkıldı. Daha sonra Eski Tisin'de uluslararası tren istasyonu inşa edileceği gerekçesiyle geleneksel Türk mimari geleneğini yansıtan 500 kadar ev yıkıldı. Bine yakın ev istimlak edildi.²⁰⁸

1985 yılının Kasım ayında, başta Kerkük olmak üzere, bütün Türkmen bölgelerini kapsayan ve askeri güçler tarafından gerçekleştirilen geniş çaplı

²⁰⁶ Demirci, a.g.e., s.33.

²⁰⁷ Demirci 33, 34; Kerkük-Leylan yolu üzerinde yerleşime açılan bir bölgeye yerleşen her aileye ev yapılabilmesi için 19 bin dinar verildi. O dönem 1 Irak dinarı 3 Amerikan doları idi. Bkz. Talabani, a.g.e., s.50.

²⁰⁸ Saatçi, a.g.e., s.245.

bir arama yapıldı. Sokağa çıkma yasağı ilan edilerek gerçekleştirilen aramada, özellikle Kale mahallesini de içine alan Kerkük'ün Eski Yakası'nda pek çok kişi tutuklandı, bazılarının evleri yıkıldı.²⁰⁹

Bağdat'ın Kerkük'ün Araplaştırılması için Türkmenlere yönelik en çarpıcı uygulaması 1987 nüfus sayımının öncesinde gerçekleştirildi. Bu dönemde Türklere nüfus sayımında kendilerini kütüklere Kürt ya da Arap olarak yazdırmaları için yoğun baskılar yapıldı.²¹⁰ Bu yöndeki ilk uygulama da askerde bulunan tüm Türkmenlerin nüfus kütüklerindeki "ırk" hanesine "Arap" yazılmasıydı. Sayımdan önce Baas Partisi'nin bu uygulamasına muhalefet eden pek çok Türkmen köyü boşlatıldı ve sakinleri Arap vilayetlerine askeri araçlarla sevk edildi.²¹¹ Türkmenlere, kendilerini Kürt yazdırma seçeneğinin de tanınmasındaki amaç ise, kendilerini Kürt yazdıranların, diğer Kürtlerle birlikte Kürt özerk bölgesine sürülmelerini sağlamaktır.²¹²

Baas Partisi'nin Türkmenler üzerindeki baskılarının devam etmesi, Kerkük'ten kuzeye ve kuzeydoğuya doğru düşük yoğunluklu bir Türkmen göçü başlamasına neden oldu. Türkiye ve İran'a sığınmaya başlayan göçmenlerin sayısında 1991 Körfez Savaşı'ndan sonra büyük bir artış gerçekleşti.

Baas Partisi iktidarının özellikle 1975'ten sonra Kerkük'te gerçekleştirdiği uygulamalardan Kürtler de paylarına düşeni aldılar. Ancak Türkmenlerden farklı olarak Kürtlere yönelik tehcir politikaları yalnızca Kerkük'te değil, salt Kürtlerin yaşadığı İran ve Türkiye sınırına yakın bölgelerde dahi uygulanmaktaydı. Human Rights Watch (HRW) adlı kuruluş tarafından hazırlanan "*Claims in Conflict*" başlıklı rapora göre 1970'lerin sonunda en az çeyrek milyon Kürt, Türkiye ve İran sınır bölgelerinden

²⁰⁹ Saatçi, a.g.e., s.245.

²¹⁰ Saatçi, a.g.e., s.246,247; Şimşir, a.g.e., s.198; Demirci, a.g.e., s.70,71.

²¹¹ Demirci, a.g.e., s.71.

²¹² Demirci, a.g.e., s.71.

sürüldüler. Köyleri yıkıldı ve bu hassas bölgelerde bir güvenlik kordonu oluşturuldu.²¹³ Aslında Kürtler uzun yıllar süren isyanlar nedeniyle merkezi hükümet tarafından bir güvenlik problemi olarak algılanmaktaydı. Sürekli sürgünlerin ve tehcirin temelinde yatan gerçek buydu. Dolayısıyla Kerkük'te Kürtlere yönelik politikalar bir taraftan şehri Araplaştırma amacını taşıırken diğer taraftan da bu büyük resmin bir parçasını oluşturmaktaydı.

Araplaştırma uygulamalarından vilayetin idari taksimatına ilişkin olanlar, özellikle Çemçamal ilçesinin Kerkük'ten ayrılması, vilayetin Kürt nüfusunda çarpıcı biçimde azalmaya neden oldu. Bununla birlikte kırsal kesimde yer alan köylerin boşlatılması ve yıkılması veya Arap aşiretlerine tahsis edilmesi bu köylerde yaşayan Kürtlerin, kuzeye yönelmesini beraberinde getirdi. Nuri Talabani, 1989'un sonuna kadar Kerkük'te 779 köyün yıkıldığını veya Arap kabilelere tahsis edildiğini ve bu köylerin sakinleri olan 37.726 ailenin de sürüldüğünü belirtmektedir. Ancak bu ailelerin ne kadarının Kürt ya da Türkmen olduğuna ilişkin bilgi vermemektedir.²¹⁴

Araplaştırma, salt fiili uygulamalardan ibaret değildi. Fiili uygulamaların gerçekleştiği bölgelerde hukuki düzenlemeler yapılarak, yeni durum yasal meşruiyet kazanıyordu. Örneğin Kerkük'ten bir şekilde ayrılan Türkmenlerin veya Kürtlerin Kerkük'te bulunan mülkleri üzerindeki hakları sona eriyor, tarım arazileri kamulaştırılıyordu. Diğer taraftan yeni gelen Araplar, toprak mülkiyetleri ile birlikte devletin kurumları tarafından tanınıyorlardı.²¹⁵

Kerkük'ün Araplaştırılması uygulamalarının esasen Kürtlere yönelik olduğu yönünde yaygın bir kanı mevcuttur. Dahası bu uygulamayı Baas Partisi'nin Kürtlere yönelik olarak gerçekleştirdiği Enfal saldırılarının bir

²¹³ "Claims in Conflict: Reversing Ethnic Cleansing in Northern Iraq", **Human Rights Watch** Vol.16, No.4 , August 4. 2004, (Çevrimiçi) <http://www.hrw.org/en/node/11985/section/4>, 17 Kasım 2009, s.8.

²¹⁴ Talabani, a.g.e., s.76.

²¹⁵ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.40.

parçası olarak gösterme, hatta bir amacının da Kerkük'ü Araplaştırma olduğunu iddia eden çalışmalar bulmak mümkündür.²¹⁶

Enfal saldırıları ile Kerkük'ün Araplaştırılması uygulamaları arasında bağlantı kurma çabası, Enfal'in yarattığı propaganda gücünü Kerkük için kullanmak amacıyla açıklanabilir. Şöyle ki; Kürtlere yönelik olarak başlatılan ve silahlı-sivil ayrımı gözetmeden yapılan saldırılar çok geçmeden bir insanlık dramına dönüştü. Enfal saldırıları ile mağdur olan Kürtlerin, Kerkük'ü de Enfal'in bir parçası saymaları, Kerkük'te de mağdur edildikleri iddiasıyla, 2003 sonrası süreçte Kerkük üzerinde hak iddia etmelerine haklı bir gerekçe yaratma çabaları olarak değerlendirilmektedir.

Türkmenler ise Kerkük'ün Araplaştırılmasının esasen kendilerini hedef aldığına inanmaktadırlar. Buna gerekçe olarak da Baas rejiminin Kerkük'ü, Kürt çoğunluğa sahip olmaktan uzak, tarihsel ve kültürel olarak Türkmenlere ait bir şehir olduğunun farkında olduğunu göstermektedirler. Öte yandan Türkmenler, kendileri kadar acı çekmedikleri halde, Kürtlerin kendilerini dünya kamuoyu önünde Baas politikalarının kurbanları olarak göstermeye çalışmalarına da tepki göstermektedirler.²¹⁷

Nüfus sayım sonuçlarına bakıldığında Araplaştırma politikalarından Kürtlerin rakamsal olarak daha fazla etkilendikleri görülmektedir. Diğer taraftan Türkmenlerin –bir güvenlik sorunu oluşturmadıklarından olsa gerek– Irak genelinde Kürtler gibi kitleler halinde geniş çaplı sürgünlere maruz kalmadıkları da bilinmektedir. Ancak o döneme ait güvenlik ve istihbarat kurumlarından çıkan muhtelif kararlar ve talimatnameler, Türkmenlerin Baas Partisi'nin Kerkük'teki uygulamalarının ana hedefi olduğunu göstermektedir. Örneğin, Irak Askeri İstihbaratının 6 Mayıs 1980 tarih ve 1559 sayılı

²¹⁶ Bkz, Talabani, a.g.e., s.107; Carter Andres, “Halabja@20”, **National Review Online**, March 14, 2008, (Çevrimiçi) <http://article.nationalreview.com/351643/halabja20/carter-andress>, 21 Kasım 2009; Ma'ad Fayad, “Normalization Process in Kirkuk takes Shape” **Asharq Alawsat**, 07 Şubat 2007, (Çevrimiçi) <http://www.aawsat.com/english/news.asp?section=1&id=7925>, 21 Kasım 2009.

²¹⁷ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.60, 61.

talimatnamesinde “Kerkük vilayetinde yoğunlaşmalarını önlemek amacıyla, başkaca vilayetlere gönderilmek üzere, Kerkük’te devlet kurumlarında çalışan Türkmen memurların belirlenmesi...” ifadesi yer almaktadır.²¹⁸ Bir başka örnekte Devrim Komuta Konseyi tarafından alınan 20 Ekim 1981 tarih, 1391 sayı ve Saddam Hüseyin imzalı karar ile orta ve güney vilayetlere kuzeyden getirilerek yerleştirilecek “işsizler” için yapılacak meskenlerin yapımı ve kişilerin buralara yerleştirilme usulleri belirlenmiştir. Söz konusu kararın 13. maddesi gereğince Kerkük’ten uzaklaştırılıp güney vilayetlerde iskân edileceklerin birinci derecede Türkmenleri, ikinci derecede ise Kürtleri kapsayacağı ifade edilmektedir.²¹⁹ Bu iki örnek karar özellikle kent merkezinde ve 1980’den sonra yürütülen uygulamaların esasen Türkmenleri hedef aldığını göstermektedir.

Bütün bu uygulamalardan sonra şehirde kalan Türkmenler üzerinde yoğun baskı kuruldu ve asimilasyon politikaları uygulandı. 24 Ocak 1970’de verilen kültürel hakların geri alınmasına, okullarda Türkçenin yasaklanması ve bütünüyle Arap eğitim sistemine geçilmesiyle başlandı. Bu arada Türkçe olan okul isimleri de değiştirildi.²²⁰ Sonrasında Türkçe olan cadde, sokak, köy, meydan ve hatta futbol takımı isimleri de Arapça olarak değiştirildi.²²¹ 1990’larda Türkmen köylerinde ve şehirdeki en az dokuz mahallede yıkımlar devam ederken, tarihi yapılar barındıran Kerkük Kalesinin içindeki tüm yerleşimler de ortadan kaldırıldı.²²² 1980’lerde zirveye ulaşan ve 1990’larda zirvede devam eden Kerkük’teki Baas uygulamaları ABD işgalinin başladığı 2003 yılına kadar sürdü.

²¹⁸ Bkz. Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.65.

²¹⁹ Bkz. Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.65.; Demirci, a.g.e., s.53-56.

²²⁰ Bu okullardan Yıldızlar, El Fecar El Cedid; Yedi Kardeş, önce Baas, sonra Kadisiya; Doğruluk, Ömer Bin Abdulaziz isimlerini almışlardır. Bkz. Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.66.

²²¹ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.66.

²²² Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.66.

2.4.2. Körfez Savaşı ve Sonrasında Gelişmeler

Irak'ın, İran'la sekiz yıl süren savaşının ardından, 1990 yılı Ağustos ayında Kuveyt'i işgal etmesi, tüm ülke gibi Kerkük için de yeni bir sürecin başlangıcı oldu. Diplomatik girişimlerden sonuç alınamaması üzerine ABD'nin başat rol oynadığı uluslararası koalisyonun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'nin 678 sayılı kararına dayanarak 17 Ocak 1991'de başlattığı hava harekâtı, 22 Şubat'ta kara harekâtına dönüştü. Savaş ABD Başkanı George Bush'un 29 Şubat'ta "Kuveyt işgalden kurtarılmıştır" açıklamasıyla son buldu. Irak 2 Mart 1991'de BMGK'nın geçici ateşkes öngören 686 sayılı kararını onaylamak zorunda kaldı.

Körfez Savaşı ve ateşkes sürecinde, bilhassa Irak'ın kuzeyini etkileyecek iki önemli olay yaşandı. İlk olarak, kara harekâtı başladığı sırada 1988'deki Enfal saldırılarıyla büyük darbe alan Kürtlere ve Baas uygulamaları altında ezilen Şii muhaliflere CIA tarafından kurulan Özgür Irak'ın Sesi radyosundan "*Ayaklanın. Zaman geldi. Bu sefer müttefikler sizi yalnız bırakmayacaktır...*" şeklinde yayınlar yapıldı.²²³ Aynı dönemde Amerika'nın Sesi Radyosu'ndan Başkan Bush tarafından "*Kan dökülmesini durdurmak için bir yol daha var ve bu Irak ordusuyla Irak halkının diktatör Saddam Hüseyin'in kenara çekilmesini sağlamak için ipleri eline almasıdır.*" şeklinde açıklamada bulunuyordu Bu telkinler ülkede eş zamanlı Şii ve Kürt isyanlarının alevlenmesine neden oldu. Diğer taraftan koalisyon güçleri ile Iraklı yetkililer arasında yapılan ateşkes görüşmelerinde Irak ordusunun Irak hava sahasında uçak kullanması yasaklanırken, helikopter kullanımına izin veriliyordu.²²⁴ Sonraki günlerde bu izin Irak kuvvetlerince ülke içindeki isyanları kanlı bir biçimde bastırmak için kullanılacaktı.

²²³ Yavi, a.g.e., s.51.

²²⁴ Baskın Oran, **Kalkık Horoz: Çekiç Güç ve Kürt Devleti**, 2. Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1998. s.49,50.

Kürt isyanı, 4 Mart 1991'de kuzeydeki Ranya ilçesinde başlayarak hızla yayıldı. 1987'den 1990'a kadar köy ve mezraları yakılıp yıkılan on binlerce Kürt konvoylar halinde yurtlarına dönmeye başladılar.²²⁵ 10 Mart'a kadar Duhok, Erbil ve Süleymaniye de dahil olmak üzere Kuzey Irak'ın büyük bölümü peşmergelerin eline geçti.²²⁶ Başta 10 bin kadar peşmerge silahlanabilmişti. Ancak bu zafer havası içinde, her zaman güçlünün yanında yer alan ve yıllardan beri Hükümet yanlısı oldukları için Kürtlerce "cahş" (sıpa) adı verilen Kürt milis grupları da Kürdistan Cephesi'nin yanında ayaklanmaya katıldı.²²⁷ Bu katılımla güçleri katlanan Kürt isyancılar, bir taraftan güneyde Şiilerin elde ettikleri başarılarından, diğer taraftan ABD'nin Irak'a kimyasal silah kullanımına ilişkin yaptığı uyarılardan cesaret alarak daha da ileri gitti. Kürdistan Cephesi mart ayı ortalarında Kalar, Kifri, Çemçamal ve Tuzhurmatu ilçelerini içeren, Kerkük'ün doğusunda ve kuzey-güney doğrultusunda bir hattı ele geçirdi. 19 Mart'ta ise Kerkük düştü.

Kerkük'e peşmergelerin girişlerinin ardından Baas partisi ileri gelenlerinin çoğu Bağdat'a kaçtı. Kalanlar peşmergeler tarafından öldürüldü. Baasçılara yönelik bu saldırılar daha sonra Araplara ait konutların yağmalanmasına kadar vardırıldı. Devlet daireleri ateşe verildi. Emniyet, istihbarat, polis merkez ve müdürlüklerinin arşivleri yakıldı. Hapishaneler boşaltıldı, mahkûmlar serbest bırakıldı. Parti Merkezi işgal edildi; buradaki arşiv ve evrak yağmalandı.²²⁸ Kürtlerin en dikkate değer eylemleri ise 2003'te yaşanacaklara benzer şekilde tapu ve nüfus müdürlüklerinin arşivlerinin yağmalanmasıydı.²²⁹

Kerkük ve diğer kuzey illerindeki Kürt hâkimiyeti çok uzun ömürlü olmadı. Güneydeki isyanı kısa sürede kanlı biçimde bastıran Saddam Hüseyin, en iyi birliği olan ve ağır silahlarla desteklenen Cumhuriyet

²²⁵ Oran, a.g.e., s.51.

²²⁶ McDowall, a.g.e., s.492.

²²⁷ Oran, a.g.e., s.51.

²²⁸ Saatçi, a.g.e., s.249.

²²⁹ Demirci, a.g.e., s.99; Saatçi, a.g.e., s.249.

Muhafızları'nı kuzeye yöneltti. 26 Mart'ta başlayan karşı saldırı ile peşmergeler önce Kerkük'ten çekildiler. Saddam Hüseyin'in silahlı-sivil ayrımı gözetmediğini bilen halk, yeni bir Enfal dalgasının başlayacağı endişesine kapıldı. Peşmergeler kuzeydeki diğer yerleşim merkezlerinden dağlara yönelirken Kerküklülerin de içinde bulunduğu yaklaşık 1,5 milyon Kürt ve Türkmen evlerini terk ederek İran ve Türkiye sınırına kaçmaya başladı.²³⁰ Kerkük'te kalan çok sayıda insan, ordu birliklerinin top saldırılarıyla öldü.²³¹ 27 Mart'ta Kerkük'ü ele geçiren Irak ordusu kuzeye yönelerek Kerkük'e bağlı Altunköprü nahiyesini de bir gün sonra ele geçirerek yüze yakın Türkmen sivilin kurşuna dizildiği bir katliam gerçekleştirdi.²³²

Çok geçmeden kuzeydeki önemli yerleşim birimlerinin çoğunda Irak birlikleri fiilen kontrolü ellerine aldılar. Diğer taraftan Türkiye ve İran sınırına yığılan mülteciler dünya kamuoyunu meşgul ediyor, yaşanan dramlar müttefiklerin savaştaki zaferini gölgede bırakıyordu. Mültecilerin sınırı geçmeleri, PKK'ya ilişkin güvenlik kaygıları doruğa çıkan Türkiye'nin harekete geçmesine neden oldu. Türkiye'nin girişimleri ve artan uluslararası kamuoyu baskısı sonucunda BMGK, Irak'ın kuzeyde yürütülen operasyonlarına son vermesini ve derhal insani yardım başlatılmasını öngören 688 sayılı kararını aldı.²³³ Ancak Türkiye'nin bu yardımların Türk topraklarında değil, Irak topraklarında yapılmasında ısrarcı olması sonucu ABD Başkanı Bush 10 Nisan 1991'de 36. Paralel'in kuzeyinde Irak'ın tüm askeri faaliyetlerinin ve "tüm uçuşlarının" yasaklandığını bildirdi.²³⁴ Böylece BM'nin hiçbir kararında söz edilmemesine karşın Irak'ta ABD ve müttefiklerinin tek taraflı tasarrufuyla Kürtler için bir "Güvenli Bölge" oluşturuyordu. Ancak 36. Paralel'in güneyinde kalan Kerkük bu bölgenin dışında tutuldu. Müttefiklerin Güvenli Bölge'deki faaliyetleri 17 Nisan 1991'de

²³⁰ McDowall, a.g.e., s.494, 495.

²³¹ Saatçi, a.g.e., s.250.

²³² Saatçi, a.g.e., s.251-253.

²³³ Oran, a.g.e., s.57, 58.

²³⁴ Oran, a.g.e., s.61.

başladı. Lojistik desteği Türkiye’de İncirlik ve Silopi’den sağlanan faaliyetler, Türkiye’nin izni ile zaman zaman farklı isim (Huzur Operasyonu, Çekiç Güç, Kuzeyden Keşif Gücü) ve usullerle devam etti. Türkiye’de, PKK’ya barınma olanağı ve Irak’ın kuzeyinde bağımsız Kürt devletinin temellerinin atılmasını sağladığı gerekçesiyle sürekli eleştirilen²³⁵ ancak her hükümet döneminde süresi uzatılan bu faaliyetler, 2003 yılındaki ABD’nin Irak işgaline kadar sürdü. Çekiç Güç veya Kuzeyden Keşif Gücü’nün Türkiye’de yarattığı tartışmalar başka bir araştırmanın konusu olmakla beraber, Irak’ın kuzeyinde tüm işleyen kurumlarıyla fiilen bağımsız bir Kürt devletinin oluşmasına yaptığı katkıların tartışmasız olduğu 2003 sonrası süreçte anlaşılacaktı.

Kerkük’ü ele geçirdikleri günlerde Saddam Hüseyin’den konfederasyona dayalı bir çözüm önerisi alan Kürdistan Cephesi liderleri, yüz binlerce insanın sınırlara yığıldığı dönemde Talabani’nin de yer aldığı bir heyetle Saddam Hüseyin’le görüşmek üzere Bağdat’a gittiler. Liderler görüşme sürecinde Kerkük’ün Kürt özerk bölgesinin başkenti tayin edilmesi de dahil olmak üzere taleplerinin Bağdat tarafından kabul edileceğini düşündüler. Mayıs ayında Mesud Barzani liderliğinde ikinci bir heyet Bağdat’tan Kerkük’ün fiilen kendilerine verileceğini duyurdu.²³⁶ Kürtler, yapılacak yeni anlaşmayı uluslararası güvenceye bağlama hesapları yaparken, Bağdat ise Kürtlerden Irak hükümeti dışında hiçbir güçle işbirliği yapmamalarını ve tüm bağlantılarını kesmelerini istiyordu. Haziran ayında görüşmeler çıkmaza girince, Saddam Hüseyin, özerklik anlaşması yapılıncaya kadar anayasa değişikliklerini tartışmayı reddedeceğini açıkladı.²³⁷ Bu süreçte Kürt liderler arasındaki görüş ayrılıkları belirginleşti. Talabani, uluslararası bir garantiye sahip olmayan ve özerk bölge sınırlarını belirlemeyen bir anlaşmayı kabul etmeyeceğini ve gerekirse çatışmaya devam edeceğini söylerken, Barzani Kürtlerin kendi topraklarına dönmesine olanak tanıyan bir anlaşmayı kabul etmenin yeni savaş riskine girmekten

²³⁵ Oran, a.g.e., s.163-165.

²³⁶ McDowall, a.g.e., s.499.

²³⁷ McDowall, a.g.e., s.500.

daha iyi olacağını öne sürüyordu.²³⁸ Ancak Haziran ayı sonunda Bağdat taleplerini, tüm ağır silahların teslim edilmesi, Kürdistan Cephesi'nin radyo istasyonlarının kapatılması ve tüm dış ilişkilerinin kesilmesini de içerecek şekilde arttırınca, Barzani bu taleplerin reddedilmesi yönündeki çoğunluk görüşünü benimsedi. Saddam'ın kolay affetmediğini iyi bilen cahş liderleri de Kürdistan Cephesi'ne tam destek veriyordu.²³⁹

Cephe'nin tüm Irak'a demokrasi getirecek bir bağlam dışında ve somut bir takvime dayanmayan herhangi bir anlaşmanın yapılamayacağını açıklamasının ardından, Saddam Hüseyin özerkliği katı bir biçimde fiilen yürürlüğe koymaya karar verdi.²⁴⁰ Sonraki üç ay boyunca koalisyonun güçlerinin tavrını da sınamak isteyen Kürdistan Cephesi ve Bağdat arasında Kerkük, Kifri, Kalar ve Süleymaniye civarlarında yoğun çatışmalar yaşandı.²⁴¹ Kürtleri dış dünya ile bağlantılarını keserek tecrit etme planını uygulayamayan Saddam Hüseyin, 1991 yılının Ekim ayında birliklerini bir savunma hattının gerisine çekerek Kürt bölgesini kuşattı ve bölgeyi Irak'tan tecrit etti.²⁴² Böylece fiili Kürt bölgesinin sınırları yaklaşık olarak belirlenmiş oldu. Türkiye Irak ve Suriye sınırlarının birleştiği noktadan başlayarak güneydoğuya uzanan, Duhok'un güneyinden, Erbil'in batısından ve Kerkük'ün kuzeyinden, Eski Kelek, Altunköprü, Çemçamal ve Kalar kasabalarından geçerek İran sınırına uzanan bir çizgi Kürt bölgesinin sınırını oluşturuyordu. Kürtlerin geçmişten gelen ve bugün halen var olan taleplerinin içinde yer alan, Sincar, Telafer, Kerkük ve Hanekin bölgeleri ise Bağdat yönetiminin kontrolünde kaldı. Kürt bölgesinin Süleymaniye vilayetinin yer aldığı doğu kesimi Celal Talabani'nin lideri olduğu KYB'nin etkinlik alanını oluştururken, Duhok ve Erbil vilayetlerinin yer aldığı kuzey kesimi Barzani güçlerince kontrol edilmekteydi.

²³⁸ McDowall, a.g.e., s.500, 501.

²³⁹ McDowall, a.g.e., s.501.

²⁴⁰ McDowall, a.g.e., s.501.

²⁴¹ McDowall, a.g.e., s.502.

²⁴² McDowall, a.g.e., s.502.

Bağdat yönetimi Kürt bölgesini tecrit ederken, tüm Kürt kamu görevlilerinin maaşlarını da kesti ve ambargo uygulamaya başladı. Burada asıl amaç, Bağdat'ın desteği olmadan Kürtlerin bir ülke yönetebilecek yeterlilikte olmadıklarını göstermekti. Ancak bu plan kısa vadede bölgede yarattığı huzursuzlukla amacına ulaşır gibi görünse de, uzun vadede Kürtleri devletleşmeye götürecek süreci de başlatmış oldu.²⁴³ Kürt bölgesinde 1992 yılında seçim yapılarak 105 sandalyeli bir parlamento oluşturuldu.²⁴⁴ Bir hükümet kuruldu ve bir anayasa hazırlanarak yürürlüğe kondu. Yasalar çıkarılmaya başlandı. Bölgede yaşayan Iraklılara “Kürdistan vatandaşlığı” verildi. Bölgenin her yerinde Kürt bayrakları dalgalanmaya başladı. Peşmergelerden müteşekkil bir ordu oluşturuldu. Kısacası Irak'tan bağımsız bir devlet oluşturulmasını sağlayacak koşulların çoğu yerine getirildi.²⁴⁵

Kürtler ile Bağdat arasındaki Kerkük sorunu ABD'nin Irak işgaline kadar geçen süreçte rafa kalktı. ABD'nin müdahale ihtimalinin gündeme geldiği döneme kadar Kürtler Kerkük'e ilişkin olarak Bağdat'la olumlu ya da olumsuz herhangi bir diyaloga veya çatışmaya girmediler. Ancak Kürtlerin bir etkinliği bulunmamasına karşın, yukarıda da belirtildiği üzere Kerkük'te Araplaştırma uygulamaları devam etmekteydi.

1992'den sonra Kerkük sorununa ilişkin belirgin bir hareketlilik yaşanmazken, 2003 sonrasını çarpıcı biçimde etkileyen gelişmeler de bu suskunluk döneminde yaşandı. Bu dönemde gündemi en fazla meşgul eden konu, Kürt bölgesine hâkim olan KYB ve KDP arasındaki ihtilafların gün yüzüne çıkarak şiddetli çatışmalara dönüşmesiydi. Bölgenin otorite boşluğu olan kesimlerini PKK'nın kalıcı üs haline getirmesi, Türkiye'nin bir taraftan tarihinin en şiddetli terör saldırılarına maruz kalmasına neden olurken, diğer taraftan bu otorite boşluğunu doldurması için Iraklı Kürtlere destek vermesi

²⁴³ McDowall, a.g.e., s.502, 503.

²⁴⁴ Türkmenlerin tek temsilcisi olan Irak Milli Türkmen Partisi, “bu seçime yalnızca Kürdistan vatandaşları katılabilir” koşulunu öne süren Kürt partilerin tavrına karşı çıkarak bu seçimlere katılmadı. Öznur, a.g.e., s.342.

²⁴⁵ Yavi, a.g.e., s.58.

gibi ironik bir sonuç ortaya çıkarıyordu. Bu amaçla Türkiye KDP ve KYB arasındaki savaşın sona erdirilmesi amacıyla iki grubu bir masa etrafına oturtmakla kalmıyor, etnik, tarihsel ve kültürel bağlarının halen güçlü olduğu Türkmenleri de aynı masaya oturtuyordu. Böylece Türkiye Irak'taki gelişmelere doğrudan müdahil olarak, 70 yıllık tarihinde kendisini ilk kez sınır ötesi siyasetin tam ortasında buldu.

Her ne kadar Iraklı Türkmenlerin büyük bölümü halen Saddam Hüseyin'in hükmettiği topraklarda yaşasalar da, Saddam iktidarının ömrünün çok uzun olmadığı görülmekteydi. Bu öngörü, Türkiye'nin de teşviki ile Kürt Bölgesi'nde ve Irak dışında özellikle Türkiye'de yaşayan Türkmenlerin geç de olsa örgütlenmelerini sağladı. 1991'de Irak Milli Türkmen Partisi (IMTP), 1994'de Türkmeneli Partisi (TP) ve Türkmen Bağımsızlık Hareketi (TBH) kuruldu. 1995 yılında bu üç grup aynı çatı altında toplandı ve Irak Türkmen Cephesi (ITC) kuruldu. ITC daha sonra Türkmen İslami Hareketi (TİH) ve 60 kadar sivil toplum kuruluşunun katılımıyla Türkmenlerin çok büyük bir kısmını temsil eder hale geldi.²⁴⁶ ITC ve diğer Türkmen örgütlerinin faaliyetleri 2003 yılına kadar Güvenli Bölge'de sürdü.

²⁴⁶ Şimşir, a.g.e., s.212-220.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ABD'NİN IRAK OPERASYONU SONRASI KERKÜK SORUNU

11 Eylül 2001 günü ABD'de gerçekleşen saldırılar, tüm dünya gibi Ortadoğu, Irak ve Kerkük için de yeni bir döneme girileceğinin sinyallerini veriyordu. Saldırlardan El Kaide örgütünü sorumlu tutan ABD bir ay kadar sonra örgütün Afganistan'da üslendiği gerekçesiyle, uluslararası desteği de yanına alarak Afganistan'a savaş açtı. William Polk'a göre, Taliban destekçilerine karşı Afganistan'da girişilen harekât küçük bir gösteriydi. Asıl önemli hedef ise Irak'tı. ABD'de "Yeni Muhafazakârlar"ın Irak'ta bir rejim değişikliği sağlama hedefi 11 Eylül saldırılarının ertesi günü gizlice Amerikan politikası olarak belirlendi ve 2002'ye doğru açıkça savunuldu.²⁴⁷ Savaşa giden süreç hayli karmaşıktı. Kitle imha silahlarının varlığına ve Irak'ın terörizme destek vermesine ilişkin tartışmalar savaşın meşruiyetinin küresel düzeyde sorgulanması sonucunu doğuruyordu. 2002 yılında operasyon hazırlıklarına başlayan ABD, başta Kürt gruplar olmak üzere, Iraklı rejim muhaliflerine rejimi devirecek bir operasyonun sinyallerini vermeye başladı. Bu amaçla üst düzey yetkililerden oluşan bir heyet 2002 Nisan ayında Mesud Barzani ve Celal Talabani ile Virginia eyaletinde bir araya geldi.²⁴⁸ Karşılıklı taleplerle geçen toplantı, Kürtlerin gerçekleştirecek operasyonda ABD'nin yanında yer alacağının ilk göstergesiydi. ABD'nin KDP ve KYB'nin sürekli ihtilaf halinde olması ve bölge halkını temsil etme gücüne ilişkin kaygıları vardı. Ancak bu kaygılar, Kürtlerin birliktelik mesajı vermek amacıyla 1994'den beri toplanmayan Kürt parlamentosunu 4 Ekim 2002'de tekrar toplamasıyla asgari düzeye indi.²⁴⁹ Parlamentonun ilk oturumuna bir mesaj

²⁴⁷ Polk, a.g.e., s.88, 89.

²⁴⁸ Tuncay Özkan, *CIA Kürtleri: Kürt Devletinin Gizli Tarihi*, 11. Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s.316, 317.

²⁴⁹ Özkan, a.g.e., s.316.

gönderen ABD Dışışleri Bakanı Colin Powell, mesajın sonunda *“Zulüm ve terörle mücadeleden ABD’nin müttefiki olmanızdan ve demokratik, çoğulcu, toprak bütünlüğü korunmuş, hukukun üstünlüğüne ve bütün Irak vatandaşlarının haklarına saygı gösterecek bir hükümetle idare edilecek bir Irak’ın oluşturulması bakımından aynı hedefleri paylaşmamızdan gurur duyuyorum”* diyordu.²⁵⁰ Olası bir operasyonda Kuzey Irak’ın hâkim gücü olan Kürtlerin, ABD’nin yanında yer alacağı kesin görünüyordu. Ancak Irak’ın kuzeyinden bir cephe açılabilmesi için Kürtlerle ilişkileri çok da sıcak olmayan Türkiye’nin izni gerekiyordu.

3.1 TÜRKİYE’DE TEZKERE KRİZİ

ABD’nin olası bir operasyonuna ilişkin Irak’tan sonra belki de en fazla endişe duyan ülke Türkiye idi. Türkiye 1991’deki savaşta ve savaş sonrası süreçte 44,6 milyar dolarlık ölçülebilir zararıyla Irak ve Kuveyt’ten sonra en fazla zarar gören ülkeydi.²⁵¹ Maddi kayıpların yanı sıra PKK’nın Kuzey Irak’ı kalıcı üs haline getirmesi parayla ölçülemeyecek kayıplara yol açtı. Öte yandan Türkiye, Çöl Fırtınası harekâtının bitmesinden birkaç ay sonra kendisini özerk bir Kürt yönetiminin hamisi konumunda buldu. ABD Kongre Araştırma Birimi’nin 31 Ekim 2002 tarihinde Amerikan Kongresi’ne sunduğu *“Iraq: The Turkish Factor”* başlıklı raporunda Türkiye’nin olası operasyonuna ilişkin kaygılarına değiniliyordu.²⁵² Rapor Türkiye’nin kaygılarını Irak’ın toprak

²⁵⁰ Özkan, a.g.e., s.317.

²⁵¹ Alternatif maliyetlerle birlikte bu zarar 100 milyar dolara ulaşmıştır. Bkz. “Türk-Irak İş Konseyi: Operasyonun maliyeti 50 milyar dolar” **Radikal**, 30 Eylül 2002 (Çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=51773>, 01 Aralık 2009.

²⁵² Carol Migdalovitz, “Iraq: The Turkish Factor” **Congressional Research Service Report for Congress**, Washington, October 31, 2002, (Çevrimiçi) <http://fpc.state.gov/documents/organization/14957.pdf>, 01.12.2009.

bütünlüğü, Kürt bağımsızlığına engel olma, Türkmenlerin korunması, PKK terörü, olası göç dalgaları ve ekonomik konular olarak sıralamaktaydı.²⁵³

Bu kaygıları taşıyan Türkiye'ye ABD'nin ilk yazılı talebi 2003 yılı Ocak ayında geldi.²⁵⁴ Esasında ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz Temmuz 2002'de nabız yoklamak için Türkiye'ye gelmiş ve ABD talepleri bu ziyaretin ardından MGK'ya gönderilen Dışişleri Bakanlığı raporunda yer almıştı.²⁵⁵ Rapora göre ABD Türkiye'den destek bekliyor, operasyonun Türkiye olmaksızın da yapılabileceğini belirtiyor ancak bunun daha güç olacağını ve böyle bir durumun Türkiye'nin kaygılarının dikkate alınmasını ve yeni Irak'ın şekillendirilmesinde Türkiye'nin katkılarını sınırlayacağını bildiriyordu.²⁵⁶ MGK'ya sunulan raporda Wolfowitz aracılığıyla ABD Başkanı George W. Bush'un Ankara'ya verdiği sözler de yer alıyordu. Başkan Bush'un Türkiye'ye verdiği güvencelerin bazıları şunlardı²⁵⁷:

“- Askeri harekât yarım bırakılmayacak, ABD işi sonuçlandıracaktır.

- ABD, Irak'ta Türkiye ve uluslararası toplumla birlikte Türkmenler dahil, azınlıklara saygılı, demokratik bir rejimin teşkilini sağlayacaktır. Türkmenlerin hakları korunacaktır.

- Bir Kürt devleti kurulmayacak, Kürtler ile bu konuda bir anlaşma yapılmayacaktır.

²⁵³ Raporun en dikkat çekici yanı, Türkiye ile ABD arasında savaş sürecinde ve sonrasında yaşanması muhtemel problemlere değinirken, Türkiye'nin ABD'nin yanında savaşa katılmayacağı ihtimaline hiç yer vermemiş olmasıdır.

²⁵⁴ Deniz Bölükbaşı, **1 Mart Vakası: Irak Tezkeresi ve Sonrası**, 4. Baskı, İstanbul, Doğan Kitap, 2008, s.24.

²⁵⁵ Fikret Bilâ, **Ankara'da Irak Savaşları: Sivil Darbe Girişimi ve Belgelerle 1 Mart Tezkeresi**, 6. Baskı, İstanbul, Güncel Yayıncılık, 2007, s.143.

²⁵⁶ Bilâ, a.g.e., s.143.

²⁵⁷ Bilâ, a.g.e., s.144.

- ABD Irak için sadece birkaç muhalif partiyle değil, bütün gruplarla konuşmaktadır. Kerkük ve Musul'a yönelik Kürt emellerinin gerçekleşmesine izin verilmeyecektir.

- Kürt partileriyle Irak'ın toprak bütünlüğü içinde işbirliği yapılacaktır.”

14 Ağustos 2002 tarihli Türk Dışişleri Bakanlığı'nın Irak'a ilişkin mevcut durumu değerlendirdiği, olası senaryoları incelediği ve Türkiye'nin kırmızı çizgilerinin zikredildiği raporu Başbakan'a sunuldu²⁵⁸. Bu belgeye göre:

-Bağımsız bir Kürt devletinin Kuzey Irak'ta ilan edilmesi,

-Musul ve Kerkük'ün Kürtlerin denetimine girmesi,

-Kürtlerin bağımsızlaşmalarına yol açacak adem-i merkeziyetçi yapıların ortaya çıkması,

-Türkmenlerin de Kürtler gibi Irak nüfusunun ana unsurlarından biri olarak görülmediği adem-i merkeziyetçi yapılar kurulması, Türkiye için geçerli “kırmızı çizgiler” olarak sıralanmaktaydı.

Türkiye'nin kırmızı çizgiler olarak belirlediği noktalardan adem-i merkeziyetçi yapılara ilişkin olanlar aslında çok gerçekçi değildi. Kuzey Irak, Irak devletinin kuruluşundan beri Bağdat'ın tam otoritesi altına girmemek için diremişti. Buna ek olarak son on yıldır da fiilen merkezle irtibatı olmayan, dahası, koruması Türkiye üzerinden sağlanan bir federe devlet görüntüsündeydi. Kürtlerin, kendilerine en azından anayasal güvence altına alınmış bir federasyon sağlamayacak bir savaşa destek vermeleri çok

²⁵⁸ Belgenin tam metni için bkz. Bilâ, a.g.e., s.283-289.

gerçekçi görünmüyordu. Zira Başkan Bush da Türkiye'ye adem-i merkeziyetçiliğe ilişkin bir güvence vermemiştir.

Diğer taraftan Kürt grupların Musul ve Kerkük'e müdahalesinin "kırmızı çizgi" olarak belirlenmesi de bir o kadar gerçeğe uygundu. Çünkü Kürt grupları yıllarca mücadele etmelerine rağmen Kerkük'ü hiçbir zaman kontrol edememişlerdi. Bağdat'la yapılan uzlaşma arayışları da konu Kerkük'e geldiği zaman tıkanıyordu. Bağdat, iktidar koltuğunda kim olursa olsun, Kerkük'ü Kürt denetimine vermeyi hiçbir zaman seçenek olarak dahi görmemiştir. Saddam sonrası dönemde de bu konunun sorun oluşturacağı aşikârdı. Ayrıca Başkan Bush, Türkiye'ye bu konuda güvence verebilmişti.

Türkiye ve ABD arasında resmi görüşmeler bu şartlar altında başladı. Tafsilatına burada girmeyeceğimiz uzun süren çetin müzakerelerin ardından iki devlet arasında Askeri Mutabakat Muhtırası, Siyasi Belge ve Ekonomik Yardım Paketi olmak üzere üç metin üzerinde anlaşma sağlandı. Türk askerinin Irak'taki faaliyet alanlarını planlayan ve sınırlayan Askeri Mutabakat Muhtırası'nın 2b, 5 ve 6. maddeleri Musul ve Kerkük'ün müdahalelerden korunmasına ilişkin²⁵⁹. Buna göre;

"Iraklı muhalif gruplar arasındaki silahlı çatışmalar ya da bu grupların Yeşil Hattı geçme teşebbüsleri ABD kuvvetleri tarafından gözlemlenecek, Türkiye ve ABD, muhalif grupların Yeşil Hat ötesindeki faaliyetlerine ilişkin bilgileri birbirlerine zamanlıca ileteceklerdir.*

Bu nitelikteki düşmanca faaliyetlere karşı konulması ve püskürtülmesi için alınacak askeri tedbirler konusunda Türkiye ve ABD yakın koordinasyon içinde olacaktır.

²⁵⁹ Bkz. Bölükbaşı, a.g.e., s.45.

* Yeşil Hat: KDP ve KYB'nin 1991'den sonra fiilen hâkim olduğu, yaklaşık olarak Duhok, Erbil ve Süleymaniye vilayetlerini içeren hat. Bkz. Harita 3.

Taraflardan birinin böyle bir durumun ortaya çıktığını ya da çıkmak üzere olduğunu değerlendirmesi halinde, diğer tarafa süratle bilgi verecektir.

ABD birlikleri, bu tür düşmanca faaliyetleri zamanlıca önleyemeyeceği kanısına varması halinde, Türk birliklerinden yardım talebinde bulunacaktır. Böyle bir gelişme karşısında durumun gerektirdiği harekât, Türkiye ile ABD tarafından ortaklaşa değerlendirilecek ve kararlaştırılacaktır.”

Kürt gruplara dağıtılacak silahlar da mutabakat muhtırasında yerini aldı.²⁶⁰ Buna göre:

“ABD’nin eğitim, organizasyon, silah ve teçhizat sağlanması hakkında KDP ve KYB gruplarıyla yapacağı planlama toplantılarına Türk temsilcileri katılacaklardır.

ABD’nin bu gruplara destek, eğitim ve silah dağıtımı Türkiye ile zamanlıca koordine edilecektir.

Bu gruplara verilecek silah ve teçhizat, belirlenecek görevlerin yerine getirilmesi ve kendini savunma ihtiyacı ile orantılı olacak; ağır silah sağlanmayacaktır.

Bu gruplara verilecek silahların, harekât sonunda iadesi için silahların kaydı yapılacaktır. Türk irtibat subayları silah kaydı ve dağıtımı dahil tüm süreci izleyebilecek, kayıt formlarının örnekleri kendilerine verilecektir.”

1991’de uluslararası koruma sağlanmadan Saddam Hüseyin’in otoritesine bırakılan Musul ve Kerkük vilayetlerine düzenlenecek saldırılar da mutabakat muhtırasında yerini almıştır.²⁶¹ Buna göre:

²⁶⁰ Bkz. Bölükbaşı, a.g.e., s.50.

²⁶¹ Bkz. Bölükbaşı, a.g.e., s.51.

“35. derece Kuzey hattının kuzeyinde yer alan hedefler için önceden planlanmış hedef listesine, kısıtlı hedef listesine ve saldırıda bulunulmayacak yerler listesine erişimde Musul ve Kerkük ile civarında bulunan Türkmen yerleşim birimleri Türkiye’nin özel ilgi alanlarıdır.”

Son olarak Türk Silahlı Kuvvetleri’ne (TSK) Irak’ta harekât olanağı tanıyan ileri hat belirlendi. Türk tarafınca “Yağmur hattı” olarak anılan bölgenin derinliği 40 km.’ye kadar ulaşıyordu. Yağmur hattı, Habur’un güneyinden başlayarak Zaho Boğazı’na, Duhok’un doğusundan Atruş ve Barzan’ın güneyinden geçen ve Hayat Vadisi’nden Irak-İran sınırına kadar uzanan geniş bir bölgeyi kapsıyordu.²⁶²

Başkan Bush, 24 Şubat 2003’te Başbakan Abdullah Gül’e yukarıdaki hususların yanında pek çok hususa ilişkin ayrıntılı düzenlemeler içeren her üç belgeye de bağlı kalacağını taahhüt eden bir mektup gönderdi.²⁶³ Hükümetin askeri mutabakat muhtırasını imzalamak için yetki almak amacıyla hazırladığı Hükümet tezkeresi 25 Şubat 2003 günü TBMM’ye sunuldu. 1 Mart günü yapılan gizli oylama sonucunda tezkere kabul edilmedi. İktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP), bu oylamada 99 fire verdiği gündeme geldi. Bu vekillerin kimler olduğunun açıklanması ise, içtüzük gereği 2013 yılına kadar mümkün değildi.

TBMM’deki AKP grubunun böylesine önemli bir kararda bölünmesi bir başka soruyu gündeme getirdi. KDP lideri Mesud Barzani, oylama öncesi tezkerenin geçmeyeceğini, TBMM’de 75 milletvekilinin olduğunu belirtmişti.²⁶⁴ Diğer taraftan ABD’de yeni muhafazakârlara yakınlığı ile bilinen Michael Rubin, Turkish Policy Quarterly dergisinde, Barzani’nin, topraklarına Türk

²⁶² Bkz. Harita 4. ; Bölükbaşı’ya göre bu bölge, 2007 yılına gelindiğinde PKK’nın Kuzey Irak’taki mevcudiyetinin haritasıyla karşılaştırıldığında, Kandil Dağı hariç, PKK’nın terör eylemleri için toplanma, konaklama ve eğitim amaçlı kullandığı kamplar ile silah, mühimmat ve erzak depolama yerlerinin tümünü kapsamaktadır; Bkz. Bölükbaşı, a.g.e., s.47.

²⁶³ Mektubun tam metni için bkz. Bölükbaşı, a.g.e., s.192,193.

²⁶⁴ Bölükbaşı, a.g.e., s.137.

askerinin girmesini engellemek amacıyla Türkiye'nin güneydoğusundan gelen AKP'li milletvekillerini, bazen parayla, ret oyu kullanmaya özendirdiğini yazıyordu.²⁶⁵ Söz konusu iddialar Türk basınında da yer bulsa da, hiç kimse bu iddiaları üzerine almadı; tekzip de edilmeyen sözler sahipsiz kaldı.²⁶⁶

1 Mart tezkeresinin reddiyle birlikte, Barzani liderliğindeki KDP ve Talabani liderliğindeki KYB, ABD'nin Kuzey Irak'taki en önemli siyasi ve askeri müttefiki haline geldi. Türkiye'nin savaş takvimi işlemeye başladığından beri kaygı duyduğu ve mutabakat muhtırasıyla güvence altına aldığı konular ise artık güvence altında değildi. ABD'nin Irak harekâtı bu şartlar altında başladı.

3.2. IRAK'IN KOALİSYON GÜÇLERİNCE İŞGALİ

Irak Operasyonu ABD ve İngiliz kuvvetlerinin 20 Mart 2003 günü sabah 04.30'da Bağdat ve Basra'yı bombalamalarıyla başladı. İki gün önce TBMM'de güvenoyu alan yeni Türk Hükümeti savaşta inisiyatifi kaybettiğini ve devre dışı kaldığını görerek, Türk hava sahasının ABD uçuşlarına açılmasına ve gerekirse Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) Irak'a gönderilmesine izin veren tezkereyi TBMM'ye sundu. Tezkere 322 oyla kabul edildi ve Türk hava sahası Amerikan uçaklarına açıldı.²⁶⁷ Ancak Türk askerinin Irak'a girmesi konusunda ABD ayak diriyordu. Türkiye 1 Mart tezkeresinde öngörülen askeri planlamanın coğrafi bölgesini ve kuvvet yapısını daraltmasına rağmen²⁶⁸ ABD tarafı, Türkiye'nin Kuzey Irak'a girmesini ABD ile hareket eden tüm tarafların (Barzani ve Talabani dahil)

²⁶⁵ Michael Rubin, "A Comedy of Errors: American Turkish Diplomacy and the Iraq War", **Turkish Policy Quarterly**, Spring, 2005. (Çevrimiçi) <http://www.meforum.org/701/a-comedy-of-errors-american-turkish-diplomacy>, 14 Aralık 2009.

²⁶⁶ Bölükbaşı, a.g.e., s.137.

²⁶⁷ Bilâ, a.g.e., s.30.

²⁶⁸ Bkz. Harita 4.

anlaşmasına bağladı.²⁶⁹ ABD'li yetkililer hava sahasını kendilerine açan Türkiye'ye Musul ve Kerkük'e Kürt müdahalesi konusunda sürekli güvence veriyorlardı. Ancak bu güvenceler yazılı olmadığı için havada kalıyor ve Türk tarafına ABD'nin sözlerini tutmasını umutsuzca beklemekten başka çare kalmıyordu.

ABD, Türkiye üzerinden kuzey cephesi açamamıştı, ancak havadan birlikler indirerek kuzeyde de savaş başlattı. Bu süreçte Türkiye üzerinden bazı askeri araçların ve malzemelerin Kuzey Irak'a geçirilmesine de izin verilmişti. 1 Mart tezkeresini reddeden Türkiye, savaş süresince ABD'nin pek çok talebini yerine getirdi.²⁷⁰ Dolayısıyla 1 Mart tezkere oylamasından önce yapılan "böylesine gayrimeşru bir savaşa Türkiye'nin alet olmaması" propagandasının, reel politik anlamda vizyon sahibi bir düşüncenin ürünü olmadığı da ortaya çıktı.

Savaş bütün hızıyla devam ederken, ABD 3. Ordusu Bağdat'ı düşürmek üzere taarruza geçti. Başkent önemli bir direniş yaşanmadan 9 Nisan 2003 günü düştü. Böylece Irak'ta çeyrek asırdır süren Saddam devri kapanırken, Bağdat'ta Firdevs meydanındaki heykelinin yıkılma sahnesi, bu kapanışın simgesi oldu.

3.2.1 Kerkük'ün Kürt Milis Güçlerince İşgali

Bağdat'ın düşmesinden bir gün sonra KYB lideri Celal Talabani, Süleymaniye'deki Askeri Koordinasyon ve İrtibat Komutanlığı sorumlusu ABD'li Korgeneral Henry Osman'ı telefonla arayarak, *"Kerkük'te ayaklanma çıktı, yağmaya giriştiler, bir şeyler yapmalıyız, peşmergeleri göndermeliyim"*

²⁶⁹ Bölükbaşı, a.g.e., s.112.

²⁷⁰ Bilâ, a.g.e., s.230, 231.

diyordu.²⁷¹ Gerçekte KYB lideri Talabani ve KDP lideri Barzani, savaşın başladığı günden beri Kerkük'e girmek için fırsat kolluyorlardı.²⁷² Bağdat'ın 9 Nisan'da düşmesini fırsat bilen Talabani, 10 Nisan günü Korgeneral Osman'ı arayarak Kerkük'te felaket senaryosunu oynamaya başlamıştı. Korgeneral Osman her ne kadar Kerkük'te düzeni ABD askerlerinin sağlayacağını söylediyse de, Talabani, peşmergelerini çoktan yola çıkarmıştı.²⁷³

KYB'ye bağlı yaklaşık 10 bin peşmerge, KYB kontrolündeki bölgelerden yola çıkarak 10 Nisan 2003'te Kerkük'e girdi. KYB'nin Kerkük'ün düşüşüne iyi hazırlandığı açıktı. Parti liderliği, harekât merkezini valilik binasında oluşturdu ve kendi valisini atadı.²⁷⁴ Öte yandan KYB'nin Kerkük'e girişi ABD kuvvetleriyle ya da KDP ile koordineli değildi. KDP yetkilisi Hoşyar Zebari, KYB'nin Kerkük'e müdahalesinin tek taraflı bir eylem olduğunu ve Amerikalıların çok kızgın olduklarını söylüyordu.²⁷⁵ Mesud Barzani ise "Biz Kerkük'e girilmeyeceği ve şehrin kimliğine zarar verilmeyeceği hususlarını kabul etmiştik; şu an yapılan müdahale şehrin geleceği konusunda beni endişelendiriyor" diyordu.²⁷⁶

KYB peşmergelerinin Kerkük'e girişiyle şehirde 1991'dekine benzer yağmalama eylemleri başladı. Bir yandan işyerleri yağmalanırken diğer yandan tapu ve nüfus dairesindeki evraklar talan edildi. Bu evrakların bir kısmını yakan peşmergeler, bir kısmını da yanlarına aldılar.²⁷⁷

²⁷¹ Michael R. Gordon, Gen. Bernard E. Trainor, **Kobra II: Irak İşgalinin Perde Arkası**, 1. Baskı, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul, Doğan Kitap, 2006, s.406.

²⁷² Bilâ, a.g.e., s.233

²⁷³ Bilâ, a.g.e., s.233.

²⁷⁴ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.92. Yabancı kaynaklar, söz konusu makam için belediye başkanlığı anlamına gelen "mayor" kelimesini kullanırken, yerli kaynaklar, "vali" kelimesini kullanmaktadır.

²⁷⁵ Bkz. 11 Nisan 2003 tarihli **The Washington Post**.

²⁷⁶ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.92, 93.

²⁷⁷ Bilâ, a.g.e., s.233. Patrick Cockburn, İngiliz The Independent Gazetesinde Kürt yağmacıların şehirden kamyonlarla ayrılırken çok sayıda dosya dolabını da yanlarına aldığını söylüyordu. Bkz. Patrick Cockburn, "Kurdish Victory Provokes Fear of Turkish Invasion" **The Independent**, 11 April

Kerkük'teki tehlikeli gelişmeler, Irak'a girişi Kürtlerin ve ABD'nin vetosuna takılan Türkiye tarafından dikkatle takip ediliyordu. Önceden yapılan planlara uygun olarak 2. Ordu'nun sınırda konuşlanmış birliklerine "hazır ol" emri verildi.²⁷⁸ Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, ABD'li mevkidaşı Powell'ı arayarak Kürtlerin Kerkük'e müdahalesine 24 saat içinde son verilmesini istedi. Powell, Gül'e 173. Hava İndirme Tugayı'na emir verildiğini ve birkaç saat içinde müdahale edileceğini söyledi.²⁷⁹ 10-11 Nisan günlerinde peşmergeler Kerkük'te kaldılar. Bu süre içinde biri çocuk olmak üzere 10 Türkmen öldürüldü.²⁸⁰ 11 Nisan günü peşmergelerin Kerkük'ü terk ettikleri açıklandı. Ancak sadece birkaç bin peşmerge Kerkük'te gasp ettikleri araçlarla kenti terk ederken, geriye kalan çoğunluk, Şorca, İshan ve Azadi gibi Kürt mahallelerine çekildi. Aynı süreçte Irak'ın kuzeyinden getirilen Kürt aileler, şehri terk eden Arapların evlerine yerleşmeye başladılar.²⁸¹

Kürtlerin göçe başlaması kentte gerilime neden oluyordu. Örneğin Mahmur civarında çiftçilik yapan Araplarla, o toprağın esasen kendilerine ait olduğunu iddia eden ve ürünü isteyen Kürtler arasında çıkan anlaşmazlık, Amerikan güçlerinin araya girerek ürünü iki taraf arasında paylaştırmalarıyla önlendi.²⁸² Ancak şehrin genelinde Kürtlerin hâkimiyeti hissedilir derecede artmaktaydı. 26 Nisan 2003 itibarıyla basında yer alan haberlerde KYB'ye bağlı peşmergelerin üniversite binaları da dahil olmak üzere tüm resmi binaları ele geçirerek, Arap ve Türkmen olan kamu görevlilerinin yerine Kürtleri getirdikleri ifade ediliyordu.²⁸³ Öte yandan, bir ITC yetkilisinin ifadesine göre, KYB şehrin her yanına kontrol noktası kurarak, polis üniforması giydirilen peşmergeleri bu noktalara gönderiyor ya da devriye

2003, (Çevrimiçi) <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/kurdish-victory-provokes-fears-of-turkish-invasion-594101.html>, 20 Aralık 2009.

²⁷⁸ Bilâ, a.g.e., s. 235.

²⁷⁹ 11 Nisan 2003 tarihli **Radikal**.

²⁸⁰ Bilâ, a.g.e., s.236.

²⁸¹ Ümit Özdağ, **Kerkük, Irak ve Ortadoğu: 1998-2006**, İstanbul, Bilge Oğuz, 2007, s.164.

²⁸² Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.97.

²⁸³ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.97.

gezdiriyordu.²⁸⁴ KYB'nin hâkimiyet tesisi karşısında KDP'de boş durmuyordu. 26 Nisan 2003'te kendi yayın organı, Brayati gazetesinde, Kerkük'te durumun normalleşmesi ve güvenliğin sağlanabilmesi için polis, trafik memuru ve güvenlik görevlilerinden oluşan 1500 kişinin Erbil'den Kerkük'e gönderildiğini açıkladı.²⁸⁵

ABD'li yetkililer şehirde idari hizmetlerin yerine getirilebilmesi için Mayıs ayı sonunda bir il meclisi oluşturdular. İl meclisi Kürt, Türkmen, Arap ve Hristiyan grupların her birinin seçeceği 6'şar üye ve 6 bağımsız üye olmak üzere 30 kişiden oluşacaktı. Bağımsız üyeler 144 kişilik delegasyonun belirleyeceği 12 kişi arasından 4. Mekanize Piyade Tümen Komutanı Tümgeneral Raymond Odierno tarafından belirlenecekti. Ancak delegasyonun ağırlıklı olarak Kürtlerden oluşması Türkmenlerin ve Arapların itirazına neden oldu. Yine de seçim yapıldı ve 144 delegenin seçtiği 12 üye arasından Odierno 5 Kürt, 1 Asurî olmak üzere 6 üyeyi onayladı.²⁸⁶ Söz konusu 6 üye dışında meclisin oluşumu her ne kadar adil bir görüntü çizse de, gerçekte Türkmenlere ait 6 sandalyenin 2'si KYB ile çok yakın ilişkisi olan, bu nedenle Türkmenlerin "kukla parti" olarak nitelediği parti mensuplarına verilmişti. Bu şartlar altın yapılan Valilik seçiminde Kürt aday Abdurrahman Mustafa ile Türkmen aday Mustafa Kemal Yayçılı yarıştılar. Kürt aday 30 oyun 20'sini alarak Vali olurken, yardımcılığına ise Arap üye İsmail el Hadidi seçildi. Bunlara ek olarak, yer değişim ve yeniden iskân sorunlarından sorumlu vali yardımcılığına Kürt Hassib Rozbayani, Merkezi Hükümet ile ilişkilerden sorumlu vali yardımcılığına Hristiyan Sargon Lazar ve "de-Baasizasyon" işlerinden sorumlu vali yardımcılığına ise Türkmen İrfan Kerküklü getirildi. Bu tablo ITC'nin Kerkük'ün idaresinden dışlanması anlamını taşıyordu. Zira yüksek kademedeki tek Türkmen olan İrfan

²⁸⁴ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.97.

²⁸⁵ "Chronolgy of Events in Iraq April 2003", **UNHCR**, Ankara, 2004, (Çevrimiçi) <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/40322b214.pdf>, 21 Aralık 2009, s.23, 24.

²⁸⁶ 25 Mayıs 2003 ve 26 Mayıs 2003 tarihli **Radikal**.

Kerküklü, “kukla parti” kabul edilen Türkmen Halk Partisi’nin (THP) başkanıydı.²⁸⁷

Sonuçta Kürtler mecliste çoğunluğu sağladılar; en önemli rakipleri ITC’yi saf dışı bıraktılar ve önemli makamlara kendilerine yakın olan ya da en azından, Hadidi gibi, düşman olmayan kişilerin gelmesini sağlayarak Kerkük’ün mutlak hâkimi durumuna geldiler.²⁸⁸ Böylece Kerkük, Bağdat’ın hâkim, Kürtlerin ise muhalif durumda olduğu bir sorun olmaktan çıktı. Artık Irak’ta, Kürtlerin hâkim, Arapların ve Türkmenlerin ise muhalif olduğu, tarafları ve koşulları tamamen farklılaşmış yepyeni bir “Kerkük Sorunu” oluşuyordu.

3.2.2. Geçici Yönetim Konseyi’nin Kuruluşu

İşgalden kısa bir süre önce, 2003 yılının Ocak ayında kurulan “Irak için Yeniden Yapılandırma ve İnsani Yardım Bürosu”nun başındaki isim emekli Korgeneral Jay Garner, ABD’nin Irak’ta bulunan en üst düzey sivil temsilcisiydi. Başkan Bush’un 1 Mayıs 2003’te savaşın sona erdiğini açıklamasının ardından, Jay Garner’ın yerine emekli büyükelçi Paul Bremer, 6 Mayıs 2003’te sivil yönetici olarak Irak’a atandı ve 12 Mayıs 2003’te Bağdat’a geldi.²⁸⁹ Dört gün sonra Geçici Koalisyon Otoritesi (Coalition Provisional Authority) kuruldu ve başına Bremer getirildi. Geçici Koalisyon Otoritesi’nin çalışmaları doğrultusunda, Geçici Yönetim Konseyi oluşturularak, 13 Temmuz 2003’te ilk toplantısını yaptı.²⁹⁰ Geçici Yönetim’de yer alacak üyeler, “ülkedeki etnik, dini ve mezhepsel nüfus yapısına göre” belirlendi. 13 Şii Arap, 5 Sünni Arap, 5 Kürt, 1 Hristiyan bakanın yer aldığı konseyde Türkmenlere de 1 üyelik verildi. Bu tutum ABD’nin, ITC ve

²⁸⁷ Bkz. Şimşir, a.g.e., s.222.

²⁸⁸ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.100.

²⁸⁹ Ambassador L. Paul Bremer III, *My Year in Iraq: The Struggle to Build a Future of Hope*, New York, Threshold Edition, 2006, s.3.

²⁹⁰ 14 Temmuz 2003 tarihli **Radikal**.

Türkiye'nin Türkmenlerin Irak nüfusunun %10-12'sini oluşturduğu yolundaki iddiasını kabul etmeyeceğinin ilk resmi göstergesiydi. Türkmenler adına, ITC ile bağlantısı bulunmayan ve Geçici Koalisyon Otoritesi'nin Kerkük'te tercümanlığını yapan Songül Çabuk, Geçici Yönetim Konseyi'nde yerini aldı.²⁹¹ Ağustos ayı içinde yeni Irak Hükümeti'nin kurulması çalışmaları sürdü ve 30 Ağustos'ta hükümetin bir hafta içinde kurulacağı, üye sayısının 25 ve temsilin geçici yönetim konseyindeki gibi olacağı açıklandı.²⁹² Hükümette yer alacak isimlerin açıklanması, Türkmenlerin durumunda bir değişiklik yaratmadı. Irak'taki en etkisiz bakanlıklardan olan Bilim ve Teknoloji Bakanlığı'na, yine ITC üyesi olmayan Türkmen Reşat Mendan getirildi. Buna karşılık hükümette beş üye bulunduran Kürtler, Dışişleri gibi önemli bir bakanlığın da sahibi oldular. Türkmenlerin en önemli siyasal örgütlenmesi olan ITC böylece Kerkük'ün yönetiminden sonra Irak'ın yönetiminden de dışlanmış oldu. Bu dışlanma Türkmenlerin Kerkük'ün geleceğinin hukuki ve siyasi düzlemde belirlenmesinde ne kadar pay sahibi olacağının da habercisiydi.

3.2.3. Kerkük'te Etnik Gerilim

Kerkük ve Bağdat'ta yaşanan siyasi gelişmelere paralel olarak Kuzey Irak, Türkmenlere ve Türkiye'ye yönelik önemli olaylara sahne oldu. İlk önemli olay 4 Temmuz Cuma günü Süleymaniye'de yaşandı. 100 kadar ABD askeri, KYB peşmergelerinin desteğiyle Türk Özel Kuvvetleri'nin binasına baskın gerçekleştirerek 1'i Binbaşı, 2'si üsteğmen ve 8'i astsubay olmak üzere 11 Türk askerini gözaltına aldılar ve etrafa toplanan Kürt, Arap ve Türkmen halkın önünde başlarına çuval geçirip ellerini kelepçeleyerek önce

²⁹¹İleriki dönemlerde Türkmenleri temsil etmediği ve “ancak Amerikalılara tercümanlık yapabileceği” yolunda eleştiriler alacak olan Çabuk, 2004 yılında IMTP'ye katıldı. Bkz. Şimşir, a.g.e., s.214, 359, 360.

²⁹² Şimşir, a.g.e., s.364.

Kerkük'e, oradan da sorgulamak için Bağdat'a götürdüler.²⁹³ Askerlerin, Kerkük'ün Kürt Valisi Abdurrahman Mustafa'ya suikast hazırladıkları yolunda bir ihbar üzerine gözaltına alındıkları açıklandı. Türkiye ve ABD ilişkilerindeki en büyük kriz olarak tarihe geçecek olan Süleymaniye baskınının neden ve nasıl olduğuna, Amerikan güçlerine neden karşılık verilmediğine ilişkin konular halen netlik kazanmadı.²⁹⁴ Kriz, diplomatik girişimler sonucu, askerlerin gözaltına alınmalarından 57 saat sonra 6 Temmuz 2003 günü saat 23.30 sularında serbest bırakılmalarıyla son buldu; fakat yankıları sürdü. Krizden sonraki dönemde, baskını gerçekleştiren 173. Hava İndirme Tugay Komutanı Albay William Mayville, Tuğgeneralliğe, kendisinin bağlı olduğu Tümgeneral Raymond Odierno ise Korgeneralliğe yükseldi. Türk tarafında ise Süleymaniye'deki Özel Kuvvetler Birliği'nden sorumlu olan Tuğgeneral Abdullah Kılıçarslan, Özel Kuvvetler Komutanı Tümgeneral Sadık Ercan ve Harekât Başkanı Korgeneral Köksal Karabay 2006 yılına kadar emekli edildiler.²⁹⁵

Süleymaniye olayından bir buçuk ay sonra 22 Ağustos 2003'te Tuzhurmatu'da İmam Musa türbesinin peşmergelerce yıkılmasını protesto eden 250 kadar Türkmenin üzerine ateş açıldı ve 7 Türkmen öldürüldü; 11 kişi yaralandı. Bu olayı protesto etmek amacıyla ertesi gün Kerkük'te yürüyüş düzenleyen Türkmenlerin üzerine bu defa ABD askerlerince ateş açıldı ve 3 Türkmen hayatını kaybetti. ABD'li Binbaşı Josslyn Aberle, Türkmenlerin 2'sinin ABD askerlerince öldürüldüğünü Associated Press'e (AP) verdiği demeçte kabul etti.²⁹⁶

Kerkük'te Türkmen - Kürt gerilimi yanında Kürt - Arap gerilimi de yaşanıyordu. Ancak Kürt - Arap geriliminin çıkış noktasını etnisiteden çok,

²⁹³ Şimşir, a.g.e., s.353; Bilâ, a.g.e, s.237,238.

²⁹⁴ Süleymaniye baskınına ilişkin tartışmalar ve iddialar için bkz. Şimşir, a.g.e.,s.353-358, Bilâ, a.g.e., s.237-251; Özdağ, a.g.e., s.229-252; Murat Yetkin, "Süleymaniye'de gerçekte neler oldu", **Radikal**, 20 Şubat 2007.

²⁹⁵ Yetkin, a.g.m.

²⁹⁶ 23 Ağustos 2003 tarihli **Hürriyet**.

taşınmazlara ilişkin ihtilaflar oluşturunuyordu. İhtilafların temelinde ise, Kerkük dışından gelen ya da getirilen Kürtlerin, Arapları şehirden tahliye ederek mülklerine zorla el koymaya çalışmaları yatmaktaydı.²⁹⁷ Gerçekten Kürtlerin gelişi şehirde büyük karmaşa yaratıyordu. Gelen Kürt ailelerin çoğunun Kerkük'te yerleşebilecekleri bir mülkleri yoktu. Bazılarına ise bir çözüm mekanizması oluşturulana kadar beklemeleri söyleniyordu.²⁹⁸

Kerkük'te bu etnik gerilim yaşanırken Irak genelinde ABD liderliğindeki koalisyon güçlerine karşı isyanlar başladı. İsyanlar genellikle Sünni Arap kaynaklı oldukları için çok geçmeden Kerkük'te de yansımaları görüldü. Araplar (ve Türkmenler) Kerkük'te ABD'nin kendilerine karşı sürekli olarak Kürtlerin yanında yer aldıklarını düşünüyorlardı. Yeni yapılandırılan Kerkük polis gücünün çoğunluğu Kürtlerden oluşmaktaydı. Ayrıca Kürt bölgesinde güvenlik gücü olarak faaliyet gösteren Asayiş de Kerkük'te açıkça operasyonlara girişmeye başladı. Buna ek olarak de-Baasizasyon sürecinin hızla yürütülmesi Kerkük'te iyiden iyiye bir Kürt baskısının oluştuğuna işaret ediyordu.²⁹⁹ İşte bu baskı, yer yer münferit ihtilaflar yaşasalar da, Türkmenlerle Araplar arasında yazılı olmayan bir ittifakın belirleyicisi oldu. Bu süreçte 3. Büyük Türkmen Kurultayı Kerkük'te toplandı.(13-15 Eylül 2003) ITC'nin yeni başkanı seçilen Faruk Abdullah Abdurrahman, geçmişte Kerkük'te bir Araplaştırma süreci yaşandığını, şimdi ise Kürtleştirme girişimiyle karşı karşıya kaldıklarını, bunu asla kabul etmeyeceklerini, engel olmak için savaşılmaya hazır olduklarını ve Arapların da aynı yaklaşımı benimsediklerini belirtiyordu.³⁰⁰

Kerkük bu etnik gerilimi yaşarken, 2003 Aralık ayında Kürt liderler Geçici Yönetim Konseyi'ne Kürdistan Federe Bölgesi'nin Kerkük'ü de içerecek şekilde tanınmasına ilişkin bir yasa tasarısı sundular. Esasında 15

²⁹⁷ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.105.

²⁹⁸ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.105,106.

²⁹⁹ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.108.

³⁰⁰ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.108.

Kasım'da ABD ile Geçici Yönetim arasında bir anlaşma imzalanarak 18 ilden oluşan idari esaslı bir federasyon öngörülmüştü. Fakat ABD bu tezi savunuyor görünmesine rağmen, Kürt liderlerin etnik federasyona yönelmelerine de karşı çıkmadı.³⁰¹ ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Richard Boucher, gazetecilerin konuya ilişkin sorularına, “İraklıların kendi geleceklerine kendilerinin karar vermesi gerektiği” gibi kaçamak bir yanıt veriyordu.³⁰²

22 Aralık günü yaklaşık 10 bin kişilik Kürt grubu, şehrin Kürt bölgesine bağlanması için Kerkük'te bir gösteri yürüyüşü düzenlediler. 31 Aralık günü ise Araplar ve Türkmenlerden oluşan yaklaşık 20 bin kişilik grup Kürt taleplerine ve planlarına itirazlarını dile getiren bir başka yürüyüş gerçekleştirdiler. Yürüyüş sırasında KYB binasını saran göstericilerden beşi, açılan ateş sonucu öldü. Önceki yaşanan olaylar gibi, bu olayda da taraflar çıkan çatışmadan birbirlerini sorumlu tuttu.³⁰³

3.3. GEÇİŞ DÖNEMİ YÖNETİM YASASI (GDYY) ve KERKÜK

2004 yılının Mart ayına gelinene kadar Kerkük, Irak'ta yaşanan sorunlar arasında gündemin ön sıralarında değildi. Kerkük, bir sorun olarak GDYY'nin kabul edilmesiyle Irak'ın gündemde ön plana çıktı.³⁰⁴ Kalıcı bir Anayasa hazırlanarak kabul edilene kadar, Irak'ın “Geçici Anayasası” olarak kabul edilecek olan GDYY, Bremer'in onayı ve Geçici Yönetim Konseyi üyelerinin imzalarıyla 8 Mart 2004'de yürürlüğe girdi.³⁰⁵

³⁰¹ Şimşir, a.g.e., s.405.

³⁰² 24.12.2009 tarihli **Radikal**.

³⁰³ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.109.

³⁰⁴ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.113.

³⁰⁵ Ferhat Pirinççi, “2003 Savaşı Sonrası Süreçte Irak'ta Siyasal Yapılanma” **Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi II. Ortadoğu Semineri: Düünden Bugüne Irak, 27-29 Mayıs 2004**, Cilt. II, Elazığ, Fırat Üniversitesi Basımevi, 2004, (Çevrimiçi) [www.ferhatpirincci.com /eserler/siyasal_yap.pdf](http://www.ferhatpirincci.com/eserler/siyasal_yap.pdf), 02 Ocak 2010, s.11.

GDYY'nın hazırlık döneminde, pek çok konuda taraflar arasında ihtilaf söz konusu iken tartışmalar özellikle iki noktada kilitleniyordu. Bunların ilki, İslam dininin devlet ve toplum düzeyindeki rolü, diğeri ise Kürt otonomisinin tanımı ve sınırlarıydı. İlk sorun, GDYY'ye İslam'ın devletin resmi dini ve yasamanın kaynaklarından biri olduğu hükümleri konularak kısmen de olsa aşıldı. Otonomi konusunda ise Kürt gruplar, otonomilerinin yetkileri artırılarak devam etmesini, coğrafi olarak bölgelerinin genişletilmesini ve petrol gelirlerinden sabit bir pay verilmesini istemekteydi.³⁰⁶ Ancak söz konusu taleplerin yerine getirilmesi, ülkedeki Şii ve Sünni Araplar ile Türkmenlerin yanı sıra başta Türkiye olmak üzere bölge ülkelerinin de karşı çıkması nedeniyle düşük bir olasılıktı. Öte yandan, ABD işgal öncesinde ve işgal sürecinde en büyük desteği Kürtlerden almıştı ve siyasal yapılanma sürecinde kendisine bağımlı bir yapı oluşturulmasında Kürtler kilit konumdaydı. Sonuçta, GDYY, her ne kadar Kürt grupların petrolden sabit pay alma taleplerini karşılamasa da, geçiş dönemi boyunca otonomilerinin devam edeceğini hükme bağlıyordu. Ancak Kürt otonomisinin yasada ele alınış biçimi ileride değinileceği üzere Kerkük ve Musul ile ilgili bir tartışmaya da yol açtı.

GDYY ile birlikte Irak'ta yeni inşa edilen sistemin federalizm olacağı da netlik kazandı. Federalizmin temel ilkeleri yasanın 4. maddesinde yer aldı³⁰⁷:

“Irak'ta yönetim şekli, cumhuriyetçi, federal, demokratik ve çoğulcudur. Yetkiler, federal hükümet, bölgesel hükümetler, vilayetler, belediyeler ve mahalli idareler arasında paylaşılmıştır. Federal sistem; coğrafi ve tarihi gerçeklere ve kuvvetler arasında ayrılık esasına dayanır. Soy, ırk, etnik köken, milliyet ve mezhep temeline dayanmaz.”

³⁰⁶ Pirinççi, a.g.m., s.11.

³⁰⁷ GDYY 4. madde.

Bu son cümlede yer alan hükme karşın, yasa, 53. maddenin (A) fıkrasında, (etnik esasa dayalı olan) Kürdistan Bölgesi Hükümeti'ni de tanımaktaydı:

“19 Mart 2003'te, Duhok, Erbil, Süleymaniye, Kerkük, Diyala ve Ninova (Musul) vilayetlerinde yer alan toprakları yöneten hükümet, Kürdistan Bölgesi Hükümeti olarak resmi hükümet sıfatıyla tanınmıştır. Bu kanunda geçen, Kürdistan Bölgesi Hükümeti terimi ile; Kürdistan Milli Meclisi, Kürdistan Bakanlar Kurulu ve Kürdistan Bölgesi Bölgesel Yargı Otoritesi kastedilir.”

Yasada Kerkük ile ilgili ilk sorun burada ortaya çıkıyordu. 19 Mart 2003 yani işgalin başladığı günden bir önceki gün itibarıyla Kerkük, Musul ve Diyala vilayetlerinin, vilayet merkezleri de dahil olmak üzere büyük bölümü, Bağdat'ın otoritesi altındaydı. Söz konusu iki vilayetin küçük bir bölümü ise Kürt grupların denetiminde idi. Sadece bu hüküm esas alındığında, Kerkük, Musul ve Diyala vilayetlerinin küçük bir kısmı da dahil olmak üzere, Kürtlerin denetiminde olan toprakların Kürdistan Bölgesi Hükümeti'nin egemenliğine bırakıldığı şüpheye yer bırakmayacak şekilde açıktı. Ancak aynı maddenin (B) fıkrasında, 18 vilayetin idari sınırlarının değişmeyeceği hükme bağlanmış, dolayısıyla 53. madde, probleme bir çözüm getirmeyi amaçlarken, ülkedeki mevcut koşullar doğru bir biçimde analiz edilmediği için kendi içinde çelişkili hale gelmişti.

53. maddedeki çelişki bununla da kalmıyordu. Kerkük'e ilişkin düzenleme getiren bir başka hüküm, 53. maddenin (C) fıkrasının ilk cümlesinde yer alıyordu. Buna göre, Kürdistan bölgesi dışında, Bağdat ve Kerkük hariç olmak üzere, en fazla üç vilayet kendi aralarında bölge oluşturabileceklerdi.³⁰⁸ Böylece Bağdat'ın ve Kerkük'ün en azından geçiş dönemi içinde herhangi bir bölgeye dahil edilemeyeceği garanti altına alınmış

³⁰⁸ GDYY 53. madde, (C) fıkrası.

oluyordu. Ancak bu hüküm de Kerkük'ün bir bölümünü peşinen Kürdistan bölgesine bağlayan 53. Maddenin (A) fıkrasıyla çelişkiydi.

Görüldüğü gibi Kerkük'ün mevcut idari durumunu düzenleyen maddede birbiriyle açıkça çelişen üç cümle yer almaktaydı. Buna karşın, Kerkük'ün gelecekteki durumunun şekillendirilmesi amacıyla ortaya konulan hükümler ise birbirleriyle çelişkili olmasa da, muğlak ifadeler taşıyor ve mevcut otoritenin geçiş dönemi içinde yapabileceğinden çok daha fazlasını vaat ediyordu. Yasanın 58. Maddesi (A) fıkrasında yer alan bu düzenlemelere göre:

- Geçmiş yönetimin göç, sürgün vb. yollarla Kerkük dahil olmak üzere belirli bölgelerin nüfus yapısını değiştiren uygulamalarının yarattığı durumun ortadan kaldırılması için tedbir alınacak;³⁰⁹

- Bunun için, uygulamalardan zarar görenlere ev ve malları iade edilecek, dönüş imkânları sağlanacak, bu mümkün olmazsa arazi tahsis edilecek ya da adil bir tazminat ödenecek, işlerinden edilmiş olanlara yeni iş fırsatlarının sağlanacak ve kişilere milli kimliklerini kararlaştırma haklarının iade edilecektir.³¹⁰

Aynı maddenin son fıkrasında ise “*Kerkük de dahil olmak üzere, ihtilafli toprakların nihai çözüme kavuşturulması; yukarıdaki önlemler tamamlanıncaya, adil ve şeffaf nüfus sayımı yapıncaya ve daimi anayasa onaylanıncaya kadar geciktirilebilir*” deniliyordu.³¹¹ İşte bu ifade Kerkük'te mevcut sorun için önemli bir hukuki kırılma noktasıydı. Bir kere, Kerkük'ün Irak'ta ihtilaf konusu olduğu hukuken ilan edilmiş oldu. Öte yandan, hukuki ve idari altyapısı hazırlanmamış ve düzenlenmemiş, dolayısıyla “içi boş” olan “de-Baasizasyon” (2005 Anayasası'ndaki ifadesiyle Normalizasyon)

³⁰⁹ GDYY 58. madde, (A) fıkrası.

³¹⁰ GDYY 58. madde, (A) fıkrası.

³¹¹ GDYY 58. madde, (C) fıkrası.

faaliyetlerinin başta Kürt gruplar olmak üzere yerel silahlı otoritelerce keyfi bir biçimde uygulanmasının “anayasal” yolu açıldı. Dahası, başta Kerkük olmak üzere, ihtilafli topraklar olarak bilinen bölgelerin³¹² neredeyse tamamında Kürtler, silahlı peşmergeler sayesinde otoritelerini oluştururken, bu bölgelerde adil ve şeffaf bir nüfus sayımı ya da seçim yapılacağı düşüncesi de pek gerçekçi görünmüyordu.

Dışarıdan bakıldığında olumlu yönleri ön plana çıkan demokratik ve özgürlükçü görünen GDYY, Irak’ın mevcut gerçeklikleriyle birlikte ele alındığında özellikle Kerkük konusunda çelişkili ve taraflı olduğunu gösteren kuvvetli emarelere sahipti. Bu emarelerden birisi de oluşturulacak daimi anayasaya ilişkin hükümler taşıyan 61. maddede gizliydi. 61. maddenin (C) fıkrası uyarınca, hazırlanacak yeni daimi anayasa, seçmenlerin çoğunluğunca onay verilmesi ve üç ya da daha fazla vilayette seçmenlerin üçte ikisi tarafından reddedilmemesi durumunda onaylanmış sayılacaktı.³¹³ Böylece, Duhok, Erbil ve Süleymaniye vilayetlerinde mutlak üstünlüğü bulunan Kürtlere, bir anlamda Anayasa’yı veto hakkı tanınıyor, böylece Kürtlerin kabul etmeyecekleri hükümlerin Anayasa’ya girmesi neredeyse imkânsızlaşıyor ya da en azından Kürtlerin diğer gruplarla yapılacak müzakerelerde elleri güçlendirilmiş oluyordu.

GDYY’nin imzalanması Kerkük’te etnik tansiyonu yeniden yükseltti. Yasa ile Kerkük’ün BKY’ye bırakıldığı gibi yanlış bir kanıya kapılan binlerce Kürt, Irak bayraklarını yakarak, Kürt bayrakları ile Kerkük sokaklarında dolaştılar. Gösteriler, Arap ve Kürtlerin karşı koyması sonucu çatışma çıkması ve üç kişinin öldürülmesiyle son buldu.³¹⁴

³¹² Bkz Harita 5.

³¹³ GDYY 61. madde, (C) fıkrası.

³¹⁴ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.115.

3.4. KERKÜK'TE YENİ YERLEŞİMLER

Kerkük'ün Nisan 2003'te ABD kuvvetlerinin denetimine girmesinden sonra, şehre düşük yoğunluklu kitlesel göç hareketleri başlamıştı. 2004 yılı Mart ayında kabul edilen GDYY'de ifadesini bulan “geçmiş yönetimin uygulamalarının ortadan kaldırılması” hükmü ve daha önce 15 Kasım anlaşmasında bir seçim takviminin belirlenmesi –ki bu takvim, uygulanamasa bile seçimlerin bir an önce yapılması konusunda Geçici Yönetim Konseyi'nin iradesini göstermiştir– şehre yönelik göçün hızını ve yoğunluğunu gözle görülür biçimde artırıyordu. Irak'ın siyasi sürecindeki gelişmeler hızlı bir biçimde yaşandığı için olası bir sayım, seçim veya referandum öncesi Kerkük'e Kürt göçü BKY'nin siyasi önceliği haline gelmişti. Bu amaçla, Kerkük Belediyesi'nin Kürt yetkilileri, ilçe yönetimlerinin elinde bulunan konut ve arazileri yeni gelen göçmenlere tahsis etmeye başlamıştı.³¹⁵ Türkmenler bu uygulamalardaki esas niyetin 2004 Ekim ayında yapılması beklenen sayımdan önce kentin demografik yapısını değiştirmek olduğunu düşünüyorlardı.³¹⁶

Kürtlerin kitleler halinde kente gelişi ve olası bir seçim, sayım ya da referandumun çok uzak görünmemesi, şehrin aidiyeti tartışmalarını tekrar gün yüzüne çıkartıyordu. İspanyol ABC gazetesinde Alberto Sotillo imzalı bir yazıda Kerkük'ün Irak'ın Saraybosna'sı olabileceği iddia edilerek tarafların görüşlerine yer veriliyordu.³¹⁷ Futbol stadının çevresinde 10'ar kişilik çadırlarda yaşayan yaklaşık 50 bin civarındaki fakir Kürt mülteci Saddam döneminde kentten sürüldüklerini iddia ediyor, evlerinin kendilerine iade edilmesini veya en azından tekrar ev inşa edebilecekleri bir toprak parçasının kendilerine verilmesini talep ediyorlardı. Buna karşılık Türkmenler, VIII. yüzyıldan beri Kerkük'te olduklarını, Kürtlerin kentin demografik

³¹⁵ Mofak Salman Kerkuklu, **Turkmen of Iraq**, Ankara, Boyut Tanıtım Matbaa, 2007, s.151

³¹⁶ Kerkuklu, a.g.e., s.151.

³¹⁷ Alberto Sotillo, “Kirkuk puede ser el Sarajevo de Irak” **ABC**, 31 Nisan 2004, (Çevrimiçi) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2004/db-irak-24.htm>, 05 Ocak 2010.

dengeini bozarak bu şekilde kenti bir Kürt kenti haline getirmeye çalıştıklarını, böylece Türkmenleri azınlık haline getirip petrol yataklarına sahip olmayı amaçladıklarını iddia ediyorlardı. Araplar ise, bölgeye zorla getirildiklerini kabul ediyor ancak, kentten zorla sürülmelerinin de, Saddam'ın uyguladığı politikadan bir farkının olmayacağını söylüyorlardı. Ayrıca gelen göçmenlerin Kerküklü olmadıklarını, Suriye, İran ve Türkiye'den gelen çok fakir Kürtler olduklarını iddia ediyorlardı.

Kerkük'ün demografik yapısının değiştirilmesi süreci Ankara tarafından da kaygıyla karşılanıyordu. Öncelikle "Türkiye'den getirilen Kürtler" iddiası, Kerkük'te PKK'nın faaliyet içinde olduğu haberleriyle birlikte değerlendirildiğinde Türkiye'nin kaygı duymakta haksız olmadığı ortadaydı.³¹⁸ Zira bu haberlerin üzerinden bir yıl geçmeden PKK'nın Kerkük'te büro açtığı, tapulu ev ve arsa aldığı haberleri Türk basınında yer aldı.³¹⁹ Yine de Ankara bu konu üzerinde çok fazla durmadı. Çünkü esas kaygı noktası, Kerkük'e başlayan yoğun göç ve Türkiye'nin bu konuda "sert" açıklamalar yapmaktan daha öteye gidememesiydi. ABD'li yetkililer Türkiye'yi her seferinde "durum kontrol altında" diyerek yatıştırmaya çalışsalar da idari ve siyasi olarak hâlihazırda Kürtleşmiş olan Kerkük, şimdi demografik olarak da Kürtleşiyordu. Haziran ayında Ankara'da temaslarda bulunan KYB lideri Celal Talabani, Dışişleri Bakanı Gül tarafından Kerkük konusunda uyarıldı.³²⁰ 8 Temmuz 2004'te ise Türk Genelkurmay Başkanlığı'ndan yapılan basın açıklamasında, "bazı etnik grupların Kerkük'ün demografik yapısını değiştirmeye yönelik çalışmalarının devam ettiği, Geçici Hükümetin bu faaliyetleri durdurmasının beklendiği", belirtilmekteydi. Açıklamanın devamında "aksi halde Kerkük için kalıcı ve adil çözüm bulunmasının imkânsız hale geleceği ve durumun Irak'ın toprak bütünlüğünü tehdit

³¹⁸ Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'e bir gezi dönüşünde, Kerkük'te Arapların şehri terk etmeye zorlandığı ve yerlerine PKK yanlısı kişilerin yerleştirildiği iddiaları sorulduğunda, Bakan, Türkiye'nin gelişmeleri dikkatle takip ettiğini ve iddiaların araştırıldığı cevabını veriyordu. Bkz. <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2004/db-irak-32.htm>.

³¹⁹ Bkz. 01 Ağustos 2005 tarihli **Star**; 10 Mayıs 2005 tarihli **Yeni Şafak**.

³²⁰ 23 Haziran 2004 tarihli **Radikal**.

edebileceği” uyarıları yapıyordu. Açıklamanın sonunda ise, söz konusu tablonun Türkiye tarafından ciddi bir güvenlik sorunu olarak algılandığı, çözümün ise Kerkük’ün özel statüde bir yapıya kavuşturulması ve bu yapının korunması şeklinde olması gerektiği ifade ediliyordu.³²¹

Ankara’dan yapılan uyarıların Irak’ta pek dikkate alınmadığı Kerkük’e devam eden göçten anlaşılmaktaydı. Eylül ayına gelindiğinde ihtilafli bölge olarak görülen bölgelere göç devam ederken, ABD Ordusunun tahminlerine göre Ocak - Eylül 2004 arasında yalnızca Kerkük’e yerleşen Kürtlerin sayısı da 77 bini bulmuştu.³²² Ankara savaş öncesinde bu tür hareketleri kırmızı çizgi olarak belirlemiş ama gelişen süreçte kırmızı çizgiler açıkça çiğnenmesine karşın diplomatik girişimler ve beyanatlardan öte bir tavır ortaya koymamıştı. Dolayısıyla Ankara’dan yapılan bu yeni uyarıların Kürtler tarafından ciddiye alınmaması, Türkiye’nin önceki tutmalarının doğal bir sonucuydu.

Kürtlerin Kerkük’teki uygulamaları Arap dünyasının da tepkisini çekiyordu. Londra’dan yayınlanan El Kuds El Arabi Gazetesi, bir yıl içinde on binlerce Arap ailenin Kerkük ve diğer ihtilafli bölgelerden zorla göç ettirildiklerini, yerlerine ise, çoğunluğu Türkiye ve Suriye’den getirilen Kürtlerin yerleştirildiğini yazıyordu.³²³ Yine Londra’dan yayınlanan Asharq Alawsat Gazetesi de Temmuz 2003 - Mayıs 2004 arası 29.164 Arapın Kerkük’ü terk ettiğini belirtiyordu.³²⁴ Agence France Presse’in (AFP) haberine göre de Haziran ayında Irak Devlet Başkanlığı’na getirilen Gazi El Yaver, sivil yönetici Bremer ile birlikte Kerkük’e yaptığı gezi sırasında, önceki rejim sırasında Araplaştırma uygulamalarının varlığını kabul ediyor, ancak şehrin

³²¹Bkz. Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ’un Konuşması (08.07.2004), (Erişim) http://www.genelkurmay.org/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_6_Toplantilar/temmuz2004/ana.html, 10 Ocak 2010.

³²² Anderson ve Stansfield, a.g.e, s117.

³²³ 28 Mayıs 2004 tarihli **El Kuds El Arabi**, (Çevrimiçi) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2004/db-irak-32.htm>, 11 Ocak 2010.

³²⁴ 29.09.2004 tarihli **Asharq Alawsat**, (Çevrimiçi) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2004/db-irak-49.htm>, 11 Ocak 2010.

etnik yapısının yeniden değişmesine karşı olduğunu yeni Irak Hükümeti'nin hiç kimseyi evini barkını terk etmeye zorlamayacağını söylüyordu.³²⁵

Arap dünyasının daha fazla tepkisini çeken bir konu da Kürtlerin 1975'ten önce olduğu gibi, İsrail ve Mossad'la işbirliği içinde olduğuna yönelik çıkan haberlerdi. İlk olarak Amerikan New Yorker Dergisinde Seymour Hersh imzasıyla çıkan "*Plan B*"³²⁶ başlıklı yazıda yer alan iddialar başta İran ve Arap basını olmak üzere tüm dünyada yankı buldu. Hersh, özetle, ABD'nin uyarılara kulak vermeyişi yüzünden, İsrail'in "B Planı"nı uygulamaya koyduğunu, bu bağlamda Kürtlerle işbirliğine giderek, 75 bin peşmergeyi İsrail'in desteğiyle eğitip kayda değer bir silahlı kuvvet kurulmasının planlandığını açıklıyordu. Aslında İsrail - Kürt bağlantısı çok daha önce farklı bir konuda da ortaya konulmuş ancak pek yankı bulmamıştı. Bir Irak Türkmen Meclis Üyesi, Kerkük'e akın eden Kürtleri iskân etmek, iş-güç sahibi yapmak için ABD ve İsrail desteğiyle kredi bankası kurulduğunu ve bu banka aracılığı ile düşük faizli kredi verilerek Türkmenlerin ve Arapların topraklarının satın alındığına dikkat çekiyordu.³²⁷ Aralık 2003'te ortaya atılan bu iddiadan beş ay sonra Birleşik Arap Emirlikleri'nde çıkan El Haliç Gazetesi, "İsrail Siyonizminin saf ırka dayalı bir devlet projesinin, büyük bir gücün desteğinde hayata geçirilmesi örneğinde olduğu gibi, Irak'taki Kürtler de, Siyonist siyasetin bütün aşamalarını takip ediyorlar" ifadeleriyle, Kürtleri İsraillilere benzetiyordu. Daha da ileri giderek "insanları yerlerinden etme, buralara yerleşimci iskân etme ve Irak kimliğini yok etme hususlarında Kürtlerin, Ariel Şaron'un bilgi ve deneyimlerine ihtiyacı olduğunu"

³²⁵ Bkz. "AFP: Irak Devlet Başkanı Gazi Yaver, Kerkük'ün Etnik Statükosundan Yana" (Çevrimiçi) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2004/db-irak-35.htm>, 11.01.2010. Gazi El Yaver, bir ay sonra, Mesud Barzani'yle birlikte yaptığı basın toplantısında, "Kerkük'teki durum 1968'den önceki haline geri dönmelidir" diyordu. Bkz. "AFP: Irak Devlet Başkanı Kürtleri Federalizm Konusunda Teskin Etti", <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2004/db-irak-39.htm>, 11 Ocak 2010.

³²⁶ Seymour Hersh, "Plan B: As June 30th Approaches, Israel Looks to the Kurds" **The New Yorker**, 28 Haziran 2004, (Çevrimiçi) http://www.newyorker.com/archive/2004/06/28/040628fa_fact, 11 Ocak 2010.

³²⁷ Şimşir, a.g.e., s.465.

yazıyordu.³²⁸ Bu noktada Kürt liderlerin “Kerkük Kürtlerin Kudüs’üdür” ifadeleri de ilginç bir anlam kazanıyordu. Zira İsrail’in Yahudi yerleşimcileri Batı Şeria’da inşa edilen yeni yerleşim birimlerinde iskân etmesi gibi, BKY de benzer bir politikayı Kerkük’te uygulamaktaydı.

Kürtlerin bölgeye gelişleri ve yerleşmeleri ile yerleşecekleri topraklardan Arapların çıkarılması tamamıyla silahlı peşmergelerin nezaretinde gerçekleşiyordu. Ancak geri dönen Türkmenler için bu tür bir silahlı destek söz konusu değildi. Örneğin 2003 Eylül ayında Kerkük’ün güneyinde küçük bir Türkmen kasabası olan Beşir’e dönmek isteyen Türkmenlerle bölgede yerleşik olan Araplar arasında çıkan ihtilaf, Koalisyon güçlerinin araya girmesi ve iskâna ilişkin kalıcı bir mekanizma kuruluna kadar geçici çözümler bulunmasıyla yatıştırıldı. 2004 ortalarına gelindiğinde halen bu tür bir mekanizmanın oluşturulamaması Beşir de iki etnik grup arasında kanlı çatışmaların yaşanmasına neden oldu.³²⁹

2004 yılı Kasım ayında 30 Ocak 2005 Irak’ın seçim tarihi olarak belirlenirken Kürtlerin Kerkük’e göçü devam ediyordu. Önceleri Araplardan boşalan evlere, sonrasında kamuya ait binalara yerleştirilen Kürtler artık, şehrin çevresinde derme çatma barakalardan mahalleler oluşturmaya başladılar. Seçim dönemi yaklaştıkça da etnik gerilimi tırmandıran açıklamalar yapılıyordu. KYB’nin basın bürosu şefi, Kerkük’e Araplaştırma politikası sonucu yerleştirilen 200 bin Arap yerleşimcinin şehri terk etmesi çağrısında bulunarak “Arapların gitmeleri gerekiyor; tüm Kürt partilerin ve hareketlerin temel noktası budur” ifadelerini kullandı.³³⁰ KDP lideri Mesud Barzani ise, “Kerkük, Kürdistan’ın kalbidir; biz onun kimliğini korumak için savaşılmaya ve Iraklı Kürtler tarafından elde edilen hakları muhafaza etmek

³²⁸ Bkz. Tarık Seyf, “Kürtlerin Siyonizmi”, **El Haliç**, 12.05.2004, (Çevrimiçi) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2004/db-irak-29.htm>, 11 Ocak 2010.

³²⁹ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.117.

³³⁰ Bkz. (Erişim) www.krg.org/articles/print.asp?anr=83&lngnr=12&rnrr=73, 12 Ocak 2010.

için kendimizi kurban etmeye hazırız” diyordu.³³¹ Bu açıklamalara ek olarak Kürt yetkililer Baas rejiminin şehirden sürdüğü Kürtler geri dönene kadar göçün devam edeceğini söylüyorlardı. Ancak ortaya konulan rakamlar birbirlerine oldukça uzaktı. Örneğin The Guardian son 30 yıl içinde Kürt ve diğer etnik kimliklerden 250 binden fazla kişinin bölgeden ihraç edildiğini iddia ederken³³², Financial Times, Kürt yetkililerin beyanatlarına dayanarak Kerkük’ten çıkarılan Kürtlerin 300 bin civarında olduğunu yazıyordu.³³³ New York Times bu sayıyı 100 bin olarak veriyor³³⁴, Başbakan yardımcısı Berham Salih ise son 20 yıl zarfında bir milyon Kürdün Kerkük’ten çıkarıldığını iddia ediyordu.³³⁵

Baas döneminde Kerkük’ten çıkarılmış olan Kürtlere ilişkin ortaya konulan muhtelif sayılara karşılık, ilerleyen dönemlerde Kerkük’e gelen Kürtlerin sayısı üzerine de muhtelif sayılar ortaya konulacaktı. ITC yetkilileri ileride değinileceği üzere 2007 başında Kerkük’e getirilen Kürtlerin sayısını 600 bin olarak ifade ediyordu. Washington Enstitüsü (WINEP) tarafından 2007 yılı başlarında yayımlanan bir çalışmaya göre ise, kundaklama ve çiftlik hayvanlarının itlafı gibi KDP ve KYB peşmergelerinin kolaylaştırdığı iddia edilen şiddet ve sindirme faaliyetleri sonucunda 150 bin Arabin şehri terk ettiği, kentin en büyük etnik grubu ve kent seçkinlerinin temelini oluşturan

³³¹ Bkz. “AFP: Barzani: Kerkük’ün Kürt Kimliğini Korumak için Savaşmaya Hazırız” (Erişim) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2004/db-irak-47.htm>, 12 Ocak 2010.

³³² 04 Ağustos 2004 tarihli **The Guardian**, (Çevrimiçi) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2004/db-irak-41.htm>, 12 Ocak 2010.

³³³ 09 Haziran 2004 tarihli **Financial Times**, (Çevrimiçi) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2004/db-irak-33.htm>, 12 Ocak 2010.

³³⁴ David Rodhe, “In a City Claimed by Kurds and Arabs, U.S. Troops Try to Keep Peace” **The New York Times**, April 26, 2003. (Çevrimiçi) <http://www.nytimes.com/2003/04/26/international/world/special/26NORT.html>, 12 Ocak 2010.

³³⁵ Nefise Kuhnavard, “Kürtlerin Federalizm Rüyası”, **Hemşehri** (İran), 11 Haziran 2004, (Çevrimiçi) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2004/db-irak-34.htm>, 12 Ocak 2010.

Türkmenlerin ise ortalarda görünmediği ifade ediliyordu.³³⁶ Buna rağmen kent nüfusunda çok belirgin bir artış olduğuna dikkat çeken çalışmaya göre, Kerkük'te yapılan normalleştirimin normallikle hiçbir ilgisi yoktu.³³⁷ Çünkü 2003'ten beri en azından 100 bini kentte hiç yaşamamış olan 350 binden fazla Kürt kente geldi.³³⁸ Görüldüğü gibi muhtelif kaynaklarda göç eden Kürtlerin sayısına ilişkin tahminler yer alıyordu. Ancak "Kerkük'ün Demografik Yapısı" bölümünde yer verilen BM verilerine göre, 2008 yılına gelindiğinde Kerkük'e göç etmiş bulunan Kürtlerin sayısının 400 binden az değildi.

3.5. KERKÜK SORUNUNDA HUKUKİ VE SİYASİ GELİŞMELER

2005 Irak halkı için özel bir yıl olacak, halk ilk kez Saddam korkusu olmadan seçime gidecekti. Seçimin Batı demokrasilerinde olduğu gibi halkın iktidarda görmek istediklerine oy verdiği seçimlere benzemeyeceği, aidiyet hissettikleri gruplara oy vereceği bir seçim olacağı açıktı. Belki Saddam korkusu yoktu, ancak işgal altındaki ülkede seçimler pek çok bölgede yerel silahlı güçlerin nezaretinde yapılacaktı. Bu nedenle seçimlerde yaygın usulsüzlükler yaşanacağından da kimsenin şüphesi yoktu. Ayrıca, ABD'nin işgali altında ve ABD tarafından atanan bir yönetim konseyi tarafından tertip edilen bir seçimi boykot etme ihtimali olan ABD karşıtı pek çok direnişçi grup vardı. Dolayısıyla seçimlerin halkın gerçek iradesini tam olarak sandıklara yansıtacağı ve sandıklardan çıkacak bu iradenin tam olarak Irak'ın yeni yönetimine yansıtacağını beklemek çok iyimser bir yaklaşım olacaktı. Yine de bu seçim Irak'ta gelişmesi çok uzun yıllar sürecektir bir demokrasi kültürünün ilk adımı sayılabilirdi.

³³⁶ Soner Cagaptay, Daniel Fink "The Battle for Kirkuk: How to Prevent a New Front in Iraq" **WINEP** Policy Watch #1138, January 16, 2007, (Erişim) <http://www.thewashingtoninstitute.com/print.php?template=C05&CID=2552>, 12 Ocak 2010.

³³⁷ Cagaptay ve Fink, a.g.m.

³³⁸ Cagaptay ve Fink, a.g.m.

Irak seçimlere tam bir kriz ortamında gidiyordu. Özellikle Sünni Arap bölgelerindeki direnişin şiddeti zirvedeydi. İşgalden beri diken üstünde olan Kerkük'te de durum çok iç açıcı değildi. Mayıs ayında ITC'nin Kerkük sorumlusu Mustafa Kemal Yayçılı şüpheli bir kaza sonucu ölmüştü.³³⁹ Ağustos ayında Türkmen İl Eğitim Müdürü İbrahim İsmail³⁴⁰, Ekim ayında ise ITC mensubu Gaffur Ebubekir, kimliği belirsiz kişilerce öldürüldü.³⁴¹ Kerkük'te şiddet sürerken, ABD'nin, nüfusun ezici çoğunluğu Türkmenlerden oluşan Telafer'de başlattığı saldırı sonucu çok sayıda sivil hayatını kaybetti.³⁴² Telafer'de yaşananlar Kerkük'te kısa sürede yankısını bulurken Türk basınında "Telafer'de Kerkük'ün provası yapıldığı" yönünde yorumlar yer aldı.³⁴³

Saldırlardan Kerkük-Ceyhan petrol boru hattı da nasibini alıyordu. Bu nedenle de Türkiye'ye yapılan petrol ihracatı sık sık kesintiye uğramaktaydı. Kasım ayında şehrin Kürt valisine düzenlenen suikast başarısız olmuş, fakat 16 kişi yaralanmıştı. Güvenliğin büyük ölçüde yitirildiği kente Kürt göçü devam ederken, Kerkük'ün Kürt bölgesine dahil edilmesi için Süleymaniye'de büyük bir gösteri düzenlendi. Aynı günlerde Türkiye'ye gelerek Başbakan Erdoğan'la görüşen KDP lideri Mesud Barzani Ankara dönüşünde ifadelerini yumuşatarak Kerkük'ün bir kardeşlik şehri olduğunu söyledi, Kerkük'te yalnızca Kürtlerin değil azınlıkların da haklarını koruyacaklarını belirten Barzani, böylece şehrin Arap ve Türkmen nüfusuna bakışını da ortaya koydu.³⁴⁴ Buna karşılık Türkiye'nin Irak Özel Temsilcisi Büyükelçi Osman

³³⁹ 14 Mayıs 2004 tarihli **Hürriyet**.

³⁴⁰ 31 Ağustos 2004 tarihli **Radikal**.

³⁴¹ Bkz. "AP: Kuzey Irak'ta Açılan Ateş Sonucu Bir Türkmen Politikacı Hayatını Kaybetti", (Erişim) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2004/db-irak-52.htm>, 14.01.2010.

³⁴² 2004 Telafer saldırıları için bkz. Özdağ, a.g.e., s.404-406.

³⁴³ Güneri Civaoglu, "Telafer'de Çuval", **Milliyet**, 15 Eylül 2004; 28 Eylül 2004 tarihli **Hürriyet**.

³⁴⁴ 12 Ekim 2004 tarihli **Hürriyet**.

Korutürk de “Kerkük’ün tüm bölge ülkelerini etkileyebilecek bir sorun olduğu için, Irak’ın iç işi olamayacağı” yönünde beyanat verdi.³⁴⁵

3.5.1. 30 Ocak 2005 Seçimleri

Seçimlerden yaklaşık bir ay önce, Kerkük’te yapılacak oylama tartışma konusu oldu. 17 Kasım 2004’te bir araya gelen Mesud Barzani ve Celal Talabani, Kerkük’te normalleştirme süreci tamamlanmadan seçimlerin yapılmasına karşı olduklarını belirttiler. Aslında Kürt liderler kazanma şanslarını artırmak için Kerkük seçimlerinin ertelenmesini talep ediyorlardı.³⁴⁶ Kürt liderler aynı zamanda Kerkük’te güvenlik durumunun seçimlerin yapılmasına müsait olmadığını ileri sürerken, ITC buna karşı çıktı ve güvenlik koşullarının müsait olduğunu açıkladı. Irak Yüksek Seçim Komisyonu’na başvuru yapan Kürtlerin erteleme talebi, 12 Aralık 2004’de reddedildi.³⁴⁷ Ancak ortada bir sorun daha vardı. Celal Talabani’nin iddiasına göre sayıları 108 bin olan Kürt göçmenlerin oy kullanıp kullanamayacakları belirsizdi. Buna karar verecek olan, Kerkük Seçim Komisyonu’nun üyelerinin 6’sı Arap 2’si Türkmen, 1’i Asuri ve 1’i Kürttü. İl meclisinin Kürt üyeleri, hemen bir mektup kaleme alarak, seçim komisyonunun başkanı Yahya el Hadidi’nin Baas rejiminden kalma bir Kürt düşmanı olduğunu, başkan yardımcısının ise Kürtlere yapılan saldırıları destekleyen bir ITC üyesi olduğunu belirterek komisyonun yapısından duydukları rahatsızlığı Cumhurbaşkanlığı Konseyi’ne iletiler. Mektupta ayrıca, Kerkük’te seçimler ertelenmediği takdirde seçimleri ulusal çapta boykot edecekleri tehdidi de yer aldı.³⁴⁸ Sünnilerin ardından Kürtlerin olası bir boykotu, seçimlerin meşruiyetini sorgulanır hale getirebilirdi. Buna rağmen Irak Yüksek Seçim Komisyonu sözcüsü Ferid

³⁴⁵ Bkz. “AFP: Türkiye, Kerkük’te Etnik Gruplar Arasında Çatışma İhtimalini Öne Sürüyor,” (Erişim), <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2004/db-irak-51.htm>, 14 Ocak 2010.

³⁴⁶ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.120.

³⁴⁷ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.120.

³⁴⁸ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.121.

Ayar, Kürtlerin diledikleri gibi davranabileceklerini, ancak seçimlerin 30 Ocak'ta yapılacağını söyledi.³⁴⁹

Ocak ayına girildiğinde Kürtler bu sefer Erbil ve Süleymaniye'den Kerkük'e getirilen 100 binden fazla göçmenin oy kullanması gerektiğini iddia ederek, aksi takdirde, ulusal çaplı boykot yapacakları tehditlerini yinelerken öte yandan da Baas rejimi döneminde şehre yerleştirilen Arapların oy kullanmalarına karşı çıkıyorlardı.³⁵⁰ Sonuçta Geçici Hükümet'le yapılan müzakereler sonucu seçmen kayıtlarının süresi 10 gün uzatıldı ve Kürtlerin seçmen olarak kayıt edilebilmelerinin yolu açıldı. Karşılığında, Kürtler de Arapların kayıt yaptırmalarını ve oy vermelerini kabul ettiler. Kürtleri yatıştırmak için yapıldığı aşikâr olan anlaşma Türkmenlerin sert tepki göstermesine neden oldu. Türkmeneli Partisi, yapılacak seçimin danışıklı olduğunu ve sonucun şimdiden belirlendiğini, dolayısıyla Kerkük'te bir seçim skandalı yaşandığını açıkladı. ITC seçimi boykot etme seçeneği üzerinde dursa da "Irak'ın toprak bütünlüğünü koruma" politikası gereği, "Kürt oylarını meşru kabul etmeyeceğini" peşinen belirterek seçime katılmaya karar verdi.³⁵¹

Kürt liderler federal meclis seçimlerinde olduğu gibi, Kerkük İl Meclisi seçimlerine de tek listeyle katılacaklarını Aralık ayında açıkladılar. Kürdistan Kardeşlik Listesi (KKL) adını verdikleri listede Kerkük'ün bütün etnik unsurlarının temsil edildiğini, bu nedenle de bir Kürt listesi değil, aslında bir Kürdistan listesi olduğunu savunuyorlardı.³⁵² Listede KDP ve KYB'nin yanı sıra, Kürdistan Komünist Partisi (KKP), Kürdistan Emekçiler Partisi (KEP), Kürdistan İslami Birliği (KİB), Türkmen Halk Partisi (THP), Türkmen Birlik

³⁴⁹ Annia Ciezadlo, "Iraq's Election Wild Card: Kirkuk", **Christian Science Monitor**, December 7, 2004, (Çevrimiçi), <http://www.csmonitor.com/2004/1207/p06s01-woiq.html>, 14 Ocak 2010.

³⁵⁰ Bkz. "Reuters: Kerkük Seçim Planı Iraklı Kürtleri Öfkeliyor" (Erişim) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2005/db-irak-2005-1.htm>, 14 Ocak 2010; Cagaptay ve Fink, a.g.m.

³⁵¹ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.121.

³⁵² Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.121-122.

Partisi (TBP) ve Asurî Ulusal Partisi ile birlikte bazı bağımsız Arap adaylar da yer alıyordu.³⁵³

Türkmenler de, “kukla parti” olarak adlandırdıkları partiler dışındaki Türkmen partilerin çoğunu bünyelerine alarak seçime katılacaklarını açıkladılar. ITC’yi oluşturan dört parti olan IMTP, TP, TBH ve TİH’e ek olarak Türkmen Vefa Hareketi ile Türkmen Adalet ve Kurtuluş Partileri de ITC’nin listesinde yer aldı.³⁵⁴ ITC Başkanı Faruk Abdullah Abdurrahman bu oluşumun Türkmen halkının %95’ini temsil ettiğini, dolayısıyla da Ulusal Parlamento’da 25 sandalye kazanmayı beklediklerini açıkladı. Şii Türkmenlerin en etkili partisi olan Irak Türkmen İslami Birliği Kerkük’te İslami ve Türkmen Koalisyonu listesinden, ulusal düzeyde ise Birleşik Irak İttifakı listesinden seçime katılarak Şiiliği daha ön planda tuttuğunu ortaya koymuş oldu.³⁵⁵

Araplar için durum biraz daha karmaşıktı. Ulusal Meclis seçimlerinde Sünni Arap partilerin çoğu, Müslüman Ulema Heyeti’nin yaptığı boykot çağrısına uydu. Ancak Heyet Kerkük’ü boykotun dışında tutarak Arapların Kerkük’te oy kullanmalarını istedi. Buna rağmen, Kerkük’teki en önemli Sünni Arap bloğu olan Birleşik Arap Cephesi, göçmen Kürtlere oy hakkı tanınmasını protesto ederek seçimlerden çekildi. Böylece Cumhuriyetçi Irak Grubu ve Irak Ulusal Topluluğu olmak üzere iki Sünni Arap partisi seçimlere katıldı.³⁵⁶

³⁵³ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s. 122.

³⁵⁴ Bkz. “ITC Başkanı Faruk Abdullah Abdurrahman ile yapılan mülakat”, **El Müstakbel** (Lübnan), 29 Kasım 2004, (Çevrimiçi) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2004/db-irak-58.htm>, 15 Ocak 2010.

³⁵⁵ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s. 122.

³⁵⁶ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s. 123,124.

KKL dışında kalan en büyük Hristiyan partisi olan Asuri Demokratik Hareketi, hem ulusal Meclis seçimine hem de Kerkük İl Meclisi seçimine Ulusal Rafidain Listesi adıyla katıldı.³⁵⁷

30 Ocak 2005 günü yapılan seçimler Kerkük'te genelde olaysız geçti. Ancak seçim sürecine yönelik itirazlar hemen seçimin ertesi günü başladı. İlk resmi itirazı, Yüksek Seçim Komisyonu'na gönderilen mektupla ITC yaptı. ITC, itirazında seçimlerde çok sayıda mükerrer oy kullanıldığı, ölmüş kişiler adına oy kullanıldığı, seçim kayıtlarında ve oylama esnasında usulsüzlük yapıldığını iddia ediyordu.³⁵⁸

Türkmenlerin itirazı yalnızca bu mektupla sınırlı kalmadı. ITC'nin Kerkük Sorumlusu Yavuz Ömer Adil, binlerce Kürdün seçim günü için Kerkük'e getirildiğine dair kanıtları olduğunu söyledi. Ayrıca bazı bölgelerde yapılan usulsüzlüklere değindi. Örneğin Havice'de 90 bin kayıtlı seçmen olmasına karşılık sadece 30 bin seçmenin oy pusulası olduğunu, 200 bin Türkmenin yaşadığı Telafer kentinde ise seçim yapılmadığını, seçim sandığıyla seçim görevlilerinin Telafer'e gitmediklerini açıkladı. Öte yandan Kerkük'ün Türkmen seçim gözlemcisi, oy sayımına katılmasına ancak ikinci gün izin verildiğini iddia etti.³⁵⁹

Seçimde yapılan usulsüzlüklerden yakınanlar sadece Türkmenler değildi. Sünni Arap politikacılar Havice'de 38 seçim merkezinin sadece 19'unun açık olduğunu ve çok sayıda kişinin yeterli pusula olmadığı için oy kullanamadıklarını söylüyorlardı.³⁶⁰

³⁵⁷ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s. 124.

³⁵⁸ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s. 124.

³⁵⁹ Ervin Decker, "Türkmenler Kürtleri Irak'ta Seçim Sahteciliği ile Suçluyorlar", **Frankfurter Rundschau**, 07 Şubat 2005, (Çevrimiçi) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2005/db-irak-2005-4.htm>, 15 Ocak 2010.

³⁶⁰ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.123.

Hristiyanların şikâyetleri de farklı değildi. Kürt bölgesinde yaşayan çok sayıda Hristiyan oy kullanamadığından şikâyetçi oldu. Musul'un kuzeyindeki, sadece Süryanilerin yaşadığı köylere seçim sandıkları ile seçim görevlileri gitmedi. Kerküklü Süryanilerin Mezopotamya Vatansever Partisi'nden Sargon Mirza, "Kürt bölgesindeki Hristiyanların yaklaşık yüzde 70'inin oy kullanamadığını iddia etti.³⁶¹ Irak Ulusal Asuri Meclisi Başkanı Odisho Malko The Guardian gazetesinde yayımlanan yazısında, *"Saddam'ın devrilmesinden sonra sistematik olarak süren etnik temizlik, binlerce Asurînin evlerini terk etmek zorunda kalmasına yol açarken, sindirme hareketlerinin çoğu Kürt milislerden geldi. Bu durum, seçim sandıklarının 200 bin ila 400 bin kişiye ulaşmasının engellendiği seçim gününde doruk noktasına ulaştı. Halkımızın çoğu, Kürt siyasi liderlerin Asurîler ve Türkmenler gibi azınlıkları dışlamak istediğini düşünüyorlar"* diyordu.³⁶²

Kerkük'teki seçim sonuçlarından Kürtler dışında hiç kimse memnun değildi. Irak Yüksek Seçim Komisyonu 13 Şubat 2005 günü resmi sonuçları açıkladı.³⁶³ Buna göre Kürtlerin Kerkük İl Meclisi seçimlerinde oyların yaklaşık %60'ını, meclisteki 41 sandalyenin ise 26'sını kazandığı görüldü. ITC %18,4'lük oy oranıyla 8, iki Sünni Arap partisi toplam %14'lük oranla 6, Şii Türkmenler ise %3'lük oranla 1 sandalyeye sahip oldu.

Ulusal Meclis seçim sonuçları da aynı gün açıklandı.³⁶⁴ 275 sandalyeli Irak Ulusal Meclis'inde Ayetullah Sistani'nin desteklediği (ve bizzat ittifaka katılan partilerin milletvekili kotalarını belirlediği) Birleşik Irak İttifakı (Şii) 140 sandalye kazandı. Kürt İttifakı 75 sandalye, Allavî'nin çoğunlukla laik ve orta sınıf Şii nüfusuna ve kısmen de Sünni kesimlere yönelen Uyum Listesi 40

³⁶¹ Decker, a.g.m.

³⁶² Odisho Malko, "İraklı Asurîler Kürtlerin Yaptığı Etnik Temizliğin Kurbanı... Ninova'da Oy Yok", **The Guardian**, 23 Şubat 2005, (Çevrimiçi) <http://www.byege.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2005/db-irak-2005-6.htm>, 16 Ocak 2010.

³⁶³ Bkz. Tablo-1.

³⁶⁴ Bkz. Tablo-2.

sandalye kazanırken, geriye kalan 20 sandalyenin 6'sı Sünni Arapların, 3'ü ITC'nin oldu.³⁶⁵

Türkmenleri en geniş çapta temsil eden ITC'nin seçimlerdeki mağlubiyeti, usulsüzlüklere ve oy kullanan 100 bin kadar göçmen Kürde bağlansa da yine de çok sayıda Türkmenin sandığa gitmediği açıktı. Seçimlerde yaşanan usulsüzlüklerden kimsenin şüphesi olmasa bile, bütün olumsuzluklara rağmen Irak'ta bir seçim yapılabilmesi dahi batı dünyasında büyük bir başarı olarak algılanıyor ve usulsüzlüklerin üzerinde durulmuyordu. Ancak bir kentin ve belki de bir ülkenin kaderini belirleyecek Kerkük seçimlerinin dahi şeffaf ve adil olmaması, ABD'nin sadece seçimlerin gerçekleşmiş olmasını bile yeterli gördüğünün işareti sayılabilirdi. Zira Kerkük İl Meclisi'nde oluşan tablo da Kürtler çoğunluğu elde etseler de Kerkük'teki hâkimiyetlerinin sınırlı olacağı ilerleyen aylarda görülecekti.

Kürtler seçim sonuçlarını büyük bir zafer olarak gördüler. Sünni Arapların geniş çaplı boykotu, Ulusal Meclis'teki temsilin meşruiyetini gölgelese de Kürtler kalıcı anayasayı yapacak olan bu meclisin en güçlü ikinci grubunu oluşturuyordu. Kerkük'te ise göçmen Kürtlerin oy kullanmalarına izin verilmesi, bunların Kerküklü olduklarının zımnen de olsa kabulü anlamını taşımakta ve Kürtlerin pozisyonunu ileriye yönelik olarak sağlamlaştırmaktaydı. Öte yandan Kürtlerin Kerkük'teki hâkimiyeti, bölgesel dengeler nedeniyle sınırlı kalsa da, bu, Kerkük'ün ilk "meşru" meclisinde Kürtlerin sayıca tüm diğer etnik grupların toplamından daha fazla sayıda üye ile temsil edildiği gerçeğini değiştirmiyordu.

Seçimin ardından Kerkük İl Meclisi'nin Kürt üyeleri, bulundukları makamın meşruiyetinin sorgulanmasından endişe ediyorlar, bu nedenle il yönetiminin oluşturulmasında Türkmenlerle ve Araplarla bir uzlaşma içine girmek istiyorlardı. Türkmen ve Arap temsilciler ise Kürtlerle yapılacak her

³⁶⁵Gökhan Çetinsaya, "30 Ocak 2005 Seçimleri Sonrası Irak", **SETA Analiz**, t.y., (Erişim) http://www.setav.org/index.php?Itemid=29&id=53&option=com_content&task=view , 16 Ocak 2010.

türlü anlaşmanın onların meşruiyetinin, dolayısıyla da seçim sonuçlarının zımnen kabulü anlamına geleceği düşüncesiyle uzlaşmadan uzak durmaya çalıştılar.³⁶⁶ Meclisin ilk toplantısının yapıldığı 1 Mart'tan 29 Mart'a kadar, yönetimin şekillendirilmesi amacıyla gruplar arasında tam 22 toplantı yapıldı, ancak bir sonuca ulaşılamadı. Haziran ayına gelindiğinde Kürtler üç önemli mevki olan valilik, vali birinci yardımcılığı ve meclis başkanlığı makamlarının hiçbirinden vazgeçmediği, Araplar ve Türkmenler de diğer vali yardımcılıklarını kabul etmedikleri için sonuca ulaşılamadı. Nihayetinde seçimler üzerinden 6 ay geçmişken KKL, tek taraflı olarak Abdurrahman Mustafa'yı tekrar Kerkük Valiliğine ve KYB'den Rizgar Ali'yi de Meclis Başkanlığı'na seçti. Vali yardımcılıklarını ise ileri bir tarihte seçmek üzere boş bıraktı. Böylece Kerkük'te yeni yönetim kuruldu. Fakat Kerkük'ün Kürt olmayan halkı tarafından meşru görülmediğinden etkin bir biçimde çalışamadı.³⁶⁷

Kerkük'te olduğu gibi Bağdat'ta da bir yönetim oluşturma çabaları vardı. Yeni Meclis kalıcı anayasayı yapacaktı ancak bu süreçte, GDYY'nin 36. maddesi (A) fıkrası uyarınca Meclisin üçte ikisinin kabulü ile bir Cumhurbaşkanlığı Konseyi oluşturulması gerekiyordu. Mecliste 140 sandalyesi bulunan Birleşik Irak İttifakı bu nedenle ya Kürtlerin ya da Allavi de dahil olmak şartıyla Kürtler dışındaki grupların desteğini alması gerekiyordu. Bu noktada Kürtlerin talepleri zaten belliydi. Musul ve Diyala vilayetlerindeki ihtilafli bölgeler ile Kerkük vilayeti konusunda tavizden uzak duruyorlar, Kürt Bölgesi'nin özerkliği konusunu tartışmaya dahi açmıyorlardı. Bununla birlikte ülkede geçerli olacak İslami normların, kendi bölgelerinde uygulanmasını istemiyorlardı.³⁶⁸ Nihayetinde Mart ayında Birleşik Irak İttifakı ile Kürt İttifakı arasında Kerkük konusunda bir uzlaşma sağlandığı anlaşıldı. Kürt İttifakı üyelerinden Fuad Masum, yaptığı açıklamada, Kerkük konusunu

³⁶⁶ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.128.

³⁶⁷ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.129,130.

³⁶⁸ Patrick Cockburn, David Enders; "Kurds Named Their Price For Putting Shia Party in Power", **The Independent**, February 24, 2005, (Çevrimiçi) <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/kurds-name-their-price-for-putting-shia-party-in-power-484520.html>, 17 Ocak 2010.

iki adımda çözmeyi kararlaştırdığını, ilk adımda, yeni hükümetin, Kerkük'teki durumu normalleştirmeyi taahhüt edeceğini; Kerkük'ün Kürdistan'a ilhakına ilişkin adımın ise anayasanın yazılmasına dek erteleneceğini söyledi.³⁶⁹ Şiilerle Kürtlerin uzlaşmasıyla birlikte, Celal Talabani Irak'ın ilk Kürt Devlet Başkanı olarak 7 Nisan 2005'te görevine başladı. Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nin diğer iki üyesi Şii Adil Abdülmehdi ve Sünni Gazi el Yaver oldu. Birleşik Irak İttifakı'na bağlı Dava Partisi'nden İbrahim el Caferi ise 3 Mayıs 2005'te başbakanlık koltuğuna oturdu. Kurulan 37 kişilik yeni kabinede Kürtler, Dışişleri Bakanlığı (Hoşyar Zebari) da olmak üzere, dokuz bakanlık elde ettiler. ITC'nin temsil edilmediği hükümette, Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi'nden (Meclis el Alâ) Bakır Solagh (İçişleri Bakanı) ve Türkmen İslami Birliği'nden Casim Muhammed Cafer (Bayındırlık Bakanı), Birleşik Irak İttifakı'nın içinde yer almalarından ötürü yer bulan iki Türkmen oldu.

Hükümetin teşkilinin ardından gelişmeler Kürtlerin bekledikleri gibi olmadı. Kürtler başta Caferi olmak üzere Hükümet'in Şii kanadından Kerkük konusunun bir an önce masaya yatırılmasını beklerlerken, Meclis el Alâ lideri Abdülaziz el Hekim'in oğlu Ammar el Hekim AFP'ye verdiği mülakatta "Kerkük'ün Kürdistan'a bağlanmasına kesinlikle karşıyız" diyordu.³⁷⁰ İlk resmi ziyaretini Ankara'ya yapan Başbakan Caferi ise Türkiye'ye, kalıcı anayasa hazırlanırken Kerkük'ün çok uluslu özel durumunun dikkate alınacağını sözünü verdi.³⁷¹

Kürtler, Şiilerin takındığı tutumun farkında olmalarına karşın Kerkük'e ilişkin beyanatlarının da ardı arkası kesilmiyordu. Bu süreçte Kerkük

³⁶⁹“AP: Şii İttifakıyla Kürtler Yeni Bir Hükümet Kurmak İçin Anlaştı”, (Erişim) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2005/db-irak-2005-9.htm>, 16 Ocak 2010.

³⁷⁰ “AFP: Iraklı Şii Bir Yönetici Kerkük'ün Kürdistan'a Bağlanmasına Karşı”, (Erişim) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2005/db-irak-2005-19.htm> 17 Ocak 2010.

³⁷¹ 30 Mayıs 2005 tarihli **El Ahrâm** (Mısır), (Erişim) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2005/db-irak-2005-19.htm> 17 Ocak 2010.

sorununun yanına bir de silahlı güçler sorunu eklendi. Kürtler, Peşmergeleri Irak Ordusu'nun bir parçası haline getirerek, maaşları Bağdat'tan ödenen ancak emirleri Erbil'den alan, buna karşılık Kerkük ve diğer ihtilafli bölgelerde de faaliyetlerini sürdürecektir olan 60 bin kişilik düzenli bir ordu amaçlıyorlardı. İleride çok tartışma yaratacak bu sorunun gündeme geldiği dönemde, İçişleri Bakanlığı, Kerkük Emniyeti'ne gönderdiği bir yazıyla Baas rejiminin devrilmesinden sonra Kerkük'e BKY tarafından atanan 2.500 emniyet görevlisinin görevden alındığını bildirdi. Buna karşılık Emniyet Müdürü, kararın bağlayıcı olmadığını, İçişleri Bakanlığı'nın bu gibi konuları kendileriyle koordine etmesi gerektiğini, dolayısıyla alınan kararı uygulamayacaklarını açıkladı.³⁷² Böylece Irak Anayasal sürece girerken Bağdat ile Erbil arasında tek sorunun Kerkük'ten ibaret kalmayacağı da anlaşılmış oldu.

3.5.2. Irak Anayasası ve Kerkük

Yeni hükümetin kuruluşundaki gecikme, kalıcı anayasanın hazırlanabilmesi için az bir süre bırakmıştı. Zira GDYY'nin 61. maddesinin (B) fıkrası uyarınca, anayasa taslağının Ulusal Meclis tarafından en geç 15 Ağustos 2005'e kadar hazırlanması gerekiyordu. Ulusal Meclis 10 Mayıs 2005'te Anayasa'yı hazırlayacak olan 55 kişilik komisyonu kurdu. Komisyon'da Şiiler 28, Kürtler 15 kişiyle temsil edilirken, Sünni Araplar 2 ve Türkmenler 1 kişiyle temsil edildiler.³⁷³ Komisyondaki bu oranlar bile anayasanın meşruiyetini, daha hazırlanmadan tartışılır hale getiriyordu.

Anayasa taslağının 15 Ağustos 2005 tarihinde Meclis'e sunulması beklenirken, tartışmalı konuların varlığından ötürü 25 Ağustos'a kadar beklendi. 25 Ağustos'ta Meclis'te gerçekleşen oturumda, taslak metnin Meclis'te herhangi bir oylamaya sunulmaksızın 15 Ekim 2005'te yapılacak

³⁷² 07 Haziran 2005 tarihli **El Furad** (Irak), (Erişim) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2005/db-irak-2005-19.htm>, 17 Ocak 2010.

³⁷³ Anderson ve Stansfield, a.g.e.,s.134.

referanduma götürülmesine karar verildi.³⁷⁴ Ancak daha sonra, sanki teslim edilmiş bir metin yokmuş gibi müzakerelere devam edildi ve 13 Eylül'de yeni bir taslak Meclis'e sunuldu. 15 Ekim 2005'te Irak genelinde Anayasa referandumu gerçekleşti. Referanduma katılım oranı %63 düzeyinde iken, kabul oyları %78.59, ret oyları ise % 21.41 olarak açıklandı. Ret oyları yalnızca 2 vilayette (Selahaddin: %81, Anbar: %96,9) 2/3'ün üzerinde olduğu için Anayasa kabul edildi. Ret oyunun çok yüksek oranda olması beklenen Musul'da ise bu oran % 55'te kaldı. Özellikle Musul vilayetinden gelen sonuçlar Sünni Arapların tepkisiyle karşılandı. Meclis Anayasa Komisyonu'nun Sünni üyesi Salih el Mutlak referandumu "komedi" diye niteleyerek, Şii-Kürt hükümeti Sünni kentlerdeki ret oylarını çalmakla suçladı.³⁷⁵

Vilayetler bazında ortaya çıkan referandum sonuç tablosunda³⁷⁶ görüldüğü üzere, Irak Anayasası Şiilerle Kürtler arasında bir mutabakat metni görünümündeydi. Anayasa hükümlerinin pek çoğu Kürtleri ve Şiilerin çoğunu tatmin ederken, Sünni Araplar, Türkmenler ve diğer unsurlar Anayasa'dan beklediklerini alamadılar.³⁷⁷

Türkmenler açısından değerlendirildiğinde muhakkak ki Baas rejimi baskısı altında geçen yıllarla karşılaştırıldığında anayasa bazı önemli düzenlemeler içermekteydi. Örneğin Türkmenlerin (ve diğer unsurların) devlet okullarında ve özel eğitim kurumlarında anadilleriyle eğitim yapmaları Anayasa'nın 4. maddesinin 1. fıkrasıyla güvence altına alındı. Bununla birlikte devletin resmi dili Arapça ve Kürtçe olarak belirlenirken, Türkmence ve Süryaniceye diğer yerel diller karşısında bir ayrıcalık tanınarak, bu halkların nüfuslarının yoğun olduğu idari birimlerde resmi dil olacakları

³⁷⁴ Duygu Dersan, "Irak Anayasası'nın Değerlendirilmesi", **Global Strateji Enstitüsü** Yayınlanmamış Kurum İçi Bilgilendirme Raporu, Ankara, t.y., s.1.

³⁷⁵ 26 Ekim 2005 tarihli **Radikal**.

³⁷⁶ Bkz. Tablo-3.

³⁷⁷ Dersan, a.g.m., s.1.

Anayasa'da peşinen kabul ediliyordu.³⁷⁸ Ancak yoğunluk kriterlerinin belirsiz oluşunun uygulamada keyfiliğe sebep olacağı açıktı. Zira Kerkük'te Türkçenin resmi dil olarak kabul edilmesi için 2008 yılının sonuna kadar beklenecekti.

Anayasa, Kürtlerin GDYY'deki kazanımlarının tamamını korumaktaydı. Öte yandan Kürt bölgesine 8 yıl içinde referandumla tam bağımsızlık seçeneği tanınması talebi Temmuz ayında Anayasa Komisyonu tarafından reddedilmişti.³⁷⁹ Bununla birlikte Kerkük'e ilişkin düzenlemelerde bir dizi değişiklik söz konusuydu. Anayasa her ne kadar, GDYY'nin 53. maddesi (A) fıkrasında yer alan Kürdistan bölgesi sınırlarından söz etmese de, 143. maddede GDYY'nin 53. maddesi (A) fıkrasının aynen kalacağını hükme bağlıyordu.³⁸⁰ Öte yandan, Bağdat ve Kerkük vilayetlerinin hiçbir bölgeye dahil edilemeyeceği hükmü,³⁸¹ GDYY'den farklı olarak, Anayasa'da yer almadı. Böylece Kerkük'ün Kürt bölgesi de dahil olmak üzere herhangi bir bölgeye katılmasının yolu açılmış oldu. Bunun usulü de yine Anayasa'da düzenlendi. Vilayetlerin bir araya gelerek bölgeler oluşturması için her vilayette meclis üyelerinin 1/3'ü ya da seçmenlerin 1/10'unun talebi ve sonrasında referandum yapılması şartları benimsendi.³⁸² Bu maddenin Kerkük'e uygulanabilirliği tartışmaya açıktı. Çünkü Anayasa'da Kerkük ve diğer "ihtilafli bölgeler" in kaderini belirlemek üzere ileride daha ayrıntılı ele alınacak olan 140. madde düzenlenmişti.³⁸³ Esasında 140. madde,

³⁷⁸ Irak Anayasası Madde 4/4.

³⁷⁹ "AP: Anayasa Komisyonunun Kürtlerin Ayrılma Seçeneği Talebini Reddettiği bildiriliyor.", (Erişim) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2005/db-irak-2005-23.htm>, 18 Ocak 2010.

³⁸⁰ Irak Anayasası Madde 143: Yeni Irak Hükümeti kurulduktan sonra GYDD ve eki, 53 (A) ve 58. madde dışında iptal edilir.

³⁸¹ GDYY 53. madde (C) fıkrası.

³⁸² Irak Anayasası Madde 119.

³⁸³ Irak Anayasası Madde 140: **1.** Yürütme organı, Irak Geçici İdare Yasası'nın 58. maddesinin tüm fıkralarıyla uygulanmasının tamamlanması için gerekli adımları atar.

2. Irak Geçiş Dönemi Yönetim Yasası'nın 58. maddesinde yer alan ve Geçiş Hükümeti'nin sorumluluğunda uygulanan hususlar, bu anayasaya uygun olarak seçilecek yürütme organı tarafından tamamı yerine getirilene değin sürdürülür. Bu çalışmalar, normalleştirme, nüfus sayımı ve sakinlerinin

GDYY'nin 58. maddesini çağırıyordu. Ancak çok önemli bir fark vardı. Yürütme organının, Kerkük'te alması gereken idari tedbirler açıkça belirtiliyor ve sonrasında 31 Aralık 2007'ye kadar şehirde referandum yapılmasını hükme bağlıyordu. Kürtlerin, bu hükmün uygulanabilirliği konusunda oldukça iyimserler oldukları, Kerkük'e 2005'ten sonra yoğunlu artarak süren Kürt göçünden anlaşıyordu. Göçün yoğunlaşmasında şüphesiz, buna çok daha meşru –Anayasal– bir zemin kazandırılmış olmasının ve artık bir çözüm mekanizmasına sahip olduğu düşüncesinin büyük etkisi vardı. Ancak ileriki dönemde yaşanacak gelişmeler, Sünni Araplar ve Türkmenler şiddetle karşı çıkarken, aslında Şiilerin de petrol zengini Kerkük'ü Kürtlere bırakmak konusunda çok hevesli olmadıklarını gösterecekti.

3.5.3. 15 Aralık 2005 Seçimleri

GDYY'nin 61. Maddesi (D) fıkrasında belirtildiği üzere³⁸⁴ Anayasa'nın kabulünün ardından Ulusal Meclis, seçimlerin 15 Aralık 2005 günü yenilenmesi kararını aldı. Yapılacak yeni seçim 30 Ocak seçimleriyle üç noktada farklılık gösteriyordu. Birincisi, uluslararası gözlemciler tarafından daha güvenli olan Ürdün'den izlenen 30 Ocak seçimlerinden farklı olarak, 15 Aralık seçimleri 1.300 gözlemci tarafından ülke içerisinde izlenecekti. Böylece seçim usulsüzlülerinin asgari düzeyde kalacağı bekleniyordu. İkinci olarak, en önemli iki Sünni Arap bloğu olan Irak Ulusal Diyalog Cephesi ile Irak Uzlaşma Cephesi'nin seçime katılacak olması, tüm etnik grupların yarışacakları bir seçim olacağının işaretiydi. Üçüncüsü, nispi temsil sistemi korunmasına karşın, bütün Irak'ı tek seçim bölgesi sayan 30 Ocak seçiminden farklı olarak, 15 Aralık seçimlerinde 18 vilayetin her biri belli milletvekili kontenjanları bulunan ayrı seçim bölgeleri olarak kabul edildi. Bu

iradesini tespit için Kerkük'te ve diğer anlaşmazlık bölgelerinde en geç 31.12.2007 tarihinde referandum düzenlenmesi ile tamamlanmalıdır.

³⁸⁴ GDYY madde 61 (D): Halkoylamasıyla daimi anayasa kabul edildiğinde, en geç 15 Aralık 2005'te hükümet seçimleri yapılır ve en geç 31 Aralık 2005'te yeni hükümet görevi üstlenir.

noktada 576.000 seçmeni bulunan Kerkük vilayeti için 9 milletvekili kontenjanı ayrıldı.³⁸⁵

Kerkük için seçimler milletvekili seçmekten öte bir anlam taşıyordu. Anayasa'nın kabulüyle gündeme gelen 140. Maddenin 31 Aralık 2007'ye kadar bir referandum öngörmesi, 15 Aralık 2005 seçimlerinin referandumun provası olarak görülmesini sağlıyordu. Ancak Irak Yüksek Seçim Komisyonu ile Kürtler arasında Kerkük'ün seçmen listelerine ilişkin sert tartışmalar yaşandı. Komisyon, kayıtlarda tespit ettiği yolsuzluklardan dolayı Kürt yetkililerin eleştirilerine rağmen, Kerkük'teki binlerce seçmeni listelerden çıkardı. Irak'ta son dönemde nüfus sayımı yapılmaması dolayısıyla, vatandaşlar Saddam Hüseyin dönemindeki seçmen kartlarını kullanıyorlardı. Listeleri güncelleyen Yüksek Seçim Komisyonu, 30 Ocak seçimlerinde 14 milyon olan seçmen sayısının 15,5 milyona yükseldiğini bildirdi. Komisyon sözcüsü Ferid Ayar, listelerin güncellenmesi sırasında ulusal ortalamaya göre seçmen sayısında % 8.13'lük bir artış kaydedilirken, Kerkük bölgesi için bu oranın % 45 olduğunu ifade ediyordu. Kerkük'teki bu artış nedeniyle soruşturma başlatan komisyon, kayıt sırasında birçok ihlal yapıldığını ve bu sebeple toplam 81 bin 297 seçmenin listeden çıkarıldığını bildirdi.³⁸⁶ Seçime birkaç gün kala yapılan bu düzenlemenin hemen ardından Yüksek Seçim Komisyonu 9 ve 10 Aralık 2005 tarihli iki yazı ile seçmen kayıtlarından silinen bu kişilere seçimlere katılma imkânı sağladı. Söz konusu kişilere yeni siciller açılarak, seçim günü yanlarında getirecekleri form ve herhangi bir kimlikle oy kullanabilecekleri bildirildi.³⁸⁷ Bunun üzerine Kerkük İl Meclisi'nin Türkmen üyeleri, siyasi partileri ve ABD konsolsunu uyarsalar da konuya ilişkin yeni bir düzenleme yapılmadı.³⁸⁸

³⁸⁵ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.139.

³⁸⁶ "AFP: Irak'ta Seçim Komisyonu ve Kürtler Kerkük'teki Seçmen Listeleri Konusunda Tartıştı" (Erişim) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2005/db-irak-2005-37.htm>, 19 Ocak 2010.

³⁸⁷ "Final Report on the December 15, 2005 Council of Representatives Elections", **IMIE**, April 12, 2006, (Erişim) http://www.imie.ca/pdf/final_report.pdf, 20 Ocak 2010.

³⁸⁸ Bkz. (Erişim) www.bizturkmeniz.com/tr/typepage.asp?typefrom=3140&type=1.

Seçim sonuçları açıklandığında usulsüzlükle ilgili iddialar özellikle Türkmen ve Sünni Araplar tarafından yeniden gündeme getirilse de Sünni Arap partilerin toplam oylarında, çoğunun boykot ettiğı Ocak 2005 seçimlerine oranla çarpıcı bir artış söz konusuydu.³⁸⁹ Sünni Arapların en önemli iki grubunu oluşturan Ulusal Diyalog Cephesi ile Uzlaşma Cephesi, toplam 55 sandalye kazanarak mecliste dikkate alınmaları gereken güçler olduklarını gösterirdiler. Ayrıca Sünni Araplar bu sayıyla bir taraftan Kürdistan İttifakı'nın 53 olan milletvekili sayısını geçtiler, diğer taraftan, önceki mecliste 140 milletvekili olan Birleşik Irak İttifakı'nın sandalye sayısının 128'e inmesine neden oldular.

Türkmenler açısından ise sonuçlar yine parlak değildi. ITC'nin Ulusal Meclis'te 3 olan sandalye sayısı 1'e düştü. Bazı Türkmen partilerinin Kürt, Şii ve Sünni listelerinden seçime katılması başarısızlığın bir boyutu gibi görünse de, Türkmenler seçim sonuçlarını, Kürtlerin seçimlere hile karıştırmalarına bağladılar. "Irak Seçimleri İçin Uluslararası Misyon" (IMIE) da aslında özellikle Kerkük, Musul ve Anbar'da, oy sandıklarının usulsüz biçimde doldurulması, alınması, seçmenlerin korkutulması, sayım cetvellerinde tahrifat, tamamlanmamış seçmen listelerinin kullanılması, 12 Aralık'ta özel seçim programıyla oy kullanmış olan güvenlik görevlilerinin yeniden oy kullanması, mükerrer oy kullanılması, aile adına oy kullanılması, oy kullanamayacak kişilere oy kullandırılması, güvenlik güçlerinin kanunsuz uygulamaları, seçim merkezlerinde kampanya yapılması ve seçim döneminde şiddete başvurulması gibi usulsüzlükler tespit edildiğini kabul etti.³⁹⁰ Ancak bu kabul seçim sonuçlarının onaylanmasına engel teşkil etmedi. ABD'nin seçimlerin sadece yapılabilmesini bile yeterli bulduğu bu ortamda Türkmenlerin Kerkük'e ilişkin iddialarının doğruluk derecesinin de,

³⁸⁹ Bkz. Tablo-4, Tablo-5.

³⁹⁰ "Final Report on the December 15 2005 Council of Representatives Elections" **IMIE**, April 12, 2006.

ancak adil ve şeffaf bir seçim sonucunda ortaya çıkabileceği böylece anlaşıldı.

Seçim sonuçları Kürtler açısından kötü değildi. Her ne kadar Sünni Arapların seçimlere katılması Meclis'teki güçlerini azaltsa ve Meclis'te Kerkük'e ilişkin taleplerine karşı güçlü bir cephe ortaya çıksa da, 31 Aralık 2007'ye kadar yapılması öngörülen referandumun provası olarak görülen Kerkük vilayeti seçim sonuçlarının Kürtler açısından tatmin edici olduğu açıktı. Sünni Arapların Mecliste kazandığı sandalye sayısı ile oluşan yeni meclis aritmetiği, Kürtleri, federalizmin uygulanması ve Kerkük'ün Kürt Bölgesi'ne ilhakı hedeflerinden bir milim dahi saptırmadı. KDP lideri ve BKY başkanı Mesud Barzani, federalizm ve Kerkük konularının, herhangi bir siyasi ittifaka girmeleri için ön koşul olduğunu seçimlerin hemen ardından açıkladı.³⁹¹ Kürtler eski hükümetin başbakanı olan İbrahim el Caferi'ye Kerkük konusunda bekledikleri girişimlerde bulunmamasından ötürü sıcak bakmıyorlardı. Kürtlerin Caferi'ye olumsuz bakışları, Şubat ayında gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretinin, Cumhurbaşkanı Celal Talabani tarafından, kendilerine haber verilmediği gerekçesiyle, açık bir biçimde eleştirilmesinden de anlaşılıyordu.³⁹²

Ulusal Mecliste yeni hükümet oluşturma çalışmaları başladığı sıralarda, Irak'ta yaşanan şiddet de doruk noktasına çıktı. Ülkede güvenliği sağlama konusunda ipin ucunu kaçırdığı görünen ABD, sükûnetin sağlanabilmesi adına yapılacak en doğru işin Milli Mutabakat hükümeti kurmak olduğunu, Bağdat Büyükelçisi Zalmay Khalilzad aracılığı ile Iraklı liderlere bildirdi.³⁹³ Ancak Şii ittifakının Caferi'nin başbakanlığının devam etmesi kararı, hem Kürtlerin hem de ülkedeki şiddetten büyük oranda

³⁹¹“El Furad: Barzani: Herhangi Bir Siyasi İttifaka Girmek için Koşulumuz Federasyon ve Kerkük'tür”, (Erişim) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2006/db-irak-2006-41.htm>, 21 Ocak 2010.

³⁹² 01 Mart 2004 tarihli **Radikal**.

³⁹³ “US Warns Against Sectarian Iraqi Government”, (Erişim) <http://www.middle-east-online.com/english/?id=15797>, 22 Ocak 2010.

Caferi'yi sorumlu tutan Sünni Arapların tepkisine neden oldu.³⁹⁴ Ülkede yaşanan şiddetten taraflar birbirlerini, ABD, İran ve el Kaide'yi, İran ise ABD'yi suçlarken, Irak'ta haftada ortalama 500 kişi hayatını kaybediyordu. Sonunda Şiiler Dava Partisi'nin ikinci adamı olan Nuri el Maliki'nin başbakanlığa getirilmesini kabul ettiler ve Cumhurbaşkanlığı Konseyi esasında sertlik yanlısı bir Şii olarak bilinen Maliki'ye hükümeti kurma görevini verdi.

20 Mayıs 2006'da onaylanan Milli Mutabakat Hükümeti'nde³⁹⁵ Kürtler pozisyonlarını büyük ölçüde korudular. KDP'den Hoşyar Zebari, Dışişleri Bakanlığı görevine devam ederken, KYB'den Berham Salih, Başbakan Yardımcılığı görevine getirildi. ITC'nin Meclis'teki tek temsilcisine ise, teknik olarak Milli Mutabakat'ın bir üyesi olmasına karşın herhangi bir bakanlık makamı verilmedi. Geçmiş dönemde Bayındırlık Bakanı olan Casim Muhammed Cafer ise yine Birleşik Irak İttifakının listesinden milletvekili seçildi ve Gençlik ve Spor Bakanlığı'na getirilerek hükümetin tek Türkmen üyesi oldu.³⁹⁶ Böylece bir taraftan Türkiye ile ilişkilerini iyi tutmaya çalışan Bağdat, diğer taraftan ITC'yi dışlamaya, ITC ise "Türkiye'nin Irak'taki temsilciliği" görüntüsünü korumaya devam etti.

3.5.4. Kerkük'te Referandum Çıkmazı

Genel seçimlerin ardından Başbakan Maliki'nin ilk hedefi Irak Ordusu'na bağlı olmayan yerel milis grupları silahtan arındırmak olacaktı. Sünniler Şiiler ve Kürtler arasında uzlaşma sonucu bir hükümetin kurulması

³⁹⁴ "Irak Yönetiminde Caferi Krizi", **Deutsche Welle** - Türkçe Servisi, 04 Mart 2006, (Erişim) <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,2522318,00.html>, 22 Ocak 2010.

³⁹⁵ Hükümet Mayıs'ta kurulmasına karşın, Savunma, İçişleri ve Ulusal Güvenlikten sorumlu devlet bakanlıkları, daha sonra atama yapılmak üzere boş bırakıldı. Haziran ayında Savunma Bakanlığına, Irak ordusundan Sünni Arap General Abdülkadir Muhammed Cesim el Mifarci, İçişleri Bakanlığına Şii Cevad el Bolani ve Ulusal Güvenlik Müsteşarlığına da Şii Şirvan el Veyli getirildi.

³⁹⁶ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.145.

dahi Irak'ta şiddeti dindirmiyordu. Irak'taki şiddet ortamında Kerkük, güvenlik koşullarının en kötü olduğu vilayetler sıralamasında altıncı durumdaydı. Yalnızca 2006 yılının ilk ayında 25 suikast ya da suikast girişimi yaşanan Kerkük, hiçbir saldırının vuku bulmadığı Duhok vilayetine nazaran çok tehlikeli bölge olarak görülmesine karşın, günde yirmiden fazla olayın yaşandığı Anbar vilayeti ile karşılaştırıldığında bir barış cennetini olarak görülüyordu.³⁹⁷

Türkmen liderler Kerkük'te peşmergelerin bir katliama girişeceği endişesi taşırken³⁹⁸, ülkedeki Şii-Sünni çatışmasından da çekiniyorlardı. 4 Haziran 2006'da 22 Türkmen üniversite öğrencisinin Diyala'ya giderken Karatepe civarında araçlarından indirilerek kurşuna dizilmeleri bu endişenin haksız olmadığını ortaya koyuyordu.³⁹⁹ Bu olaydan bir ay kadar önce ITC Başkanı Sadettin Ergeç, Kerkük'te Türkmenlerin maruz kaldığı baskıya karşı “sivil itaatsizlik” seçeneğini gündeme getirebileceklerini söylüyor, bir yandan da kente göç eden Kürtlerden yakınlıkla, göçün referandum sonuçlarını etkilemek amacıyla yapıldığını iddia ediyordu.⁴⁰⁰ ITC yetkilileri de Mart 2003'ten Aralık 2005 seçimlerine kadar, kente göç eden Kürtlerin 300 bin civarında olduğunu öne sürerken, 2007 yılının başında bu sayının 600 bini geçtiğini ifade edeceklerdi.⁴⁰¹

2006 ortalarına gelindiğinde, Kerkük konusu gündemden düşmeye yüz tutmuştu. Bunda, soruna artık anayasal bir çözüm bulunduğuna dair inancın oluşması kadar, ülkenin iç savaşa sürüklenen görüntüsü de etkili oldu. Irak'ın bir iç savaş sonucu bölüneceğini düşünenler azımsanmayacak sayıdaydı. Bu nedenle “eğer Irak bölünürse...” diyerek başlayan senaryoların ardı arkası kesilmiyordu. Mesud Barzani'nin “bağımsızlık Kürtlerin hakkıdır

³⁹⁷ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.148, 149.

³⁹⁸ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.150.

³⁹⁹ Bkz. (Erişim) http://www.yakindoguhaber.com/haber_detay.php?haber_id=524.

⁴⁰⁰ 30 Mayıs 2006 tarihli **El Zaman**, (Çevrimiçi) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2006/db-irak-2006-56.htm>, 22 Ocak 2010.

⁴⁰¹ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.150.

ama bölünmeyi biz başlatmayacağız” sözü dahi iç siyaset arenasında bölünmenin çok uzak bir ihtimal olarak görülmediğinin kanıtıydı.⁴⁰²

Öte yandan Türkiye’nin PKK konusunda Irak hükümeti, BKY ve ABD’ye sürekli baskı yapması da Irak’ta Kerkük’ü arka sıralara düşüren bir diğer gündem maddesiydi. Dünya basını Türkiye’nin Irak sınırına yığınak yaptığını, sınır ötesine top atışları yaptığını, hatta sınırı geçerek operasyon düzenlediğini yazıyor, Türkiye bir taraftan iddiaları yalanlarken öte yandan Iraklı yetkililerden önlem almalarını istiyordu. Bu noktada devreye giren BKY Başbakanı Neçirvan Barzani, Türkiye ile PKK arasında bir arabuluculuk yapabileceğini açıkladı. Ancak öneri Türkiye’nin bir taraftan PKK’yı öte yandan Bölgesel Hükümeti muhatap alması anlamına geleceğinden kesin olarak reddedilecekti.⁴⁰³ Zaten Neçirvan Barzani’nin de bu öneriyi yaparken asıl amacının, PKK olmasa bile en azından BKY’nin Ankara tarafından muhatap alınmasını sağlamak olduğundan kimsenin şüphesi yoktu.

Siyasi arenada ise, Kerkük İl Meclisi’nde partiler arası anlaşmazlıklar Anayasa’nın kabulü ve Genel Seçimlerin ardında da devam etti. 2006 yılının ortalarına doğru İl Meclisi’nin Arap üyeleri, Kerkük’ta Arapların ihmal edildikleri gerekçesiyle, meclis çalışmalarına katılmayacaklarını bildirdiler. Ubeydi aşiretinin şeyhleri ile ileri gelenlerinin evlerine sürekli baskınlar yapılması nedeniyle Ekim ayında İl Meclisi oturumlarını boykot etme tehdidinde bulunan Arap üyeler, 16 Kasım 2006’dan itibaren meclis çalışmalarına katılmadılar. Türkmenler ise, 10 Ekim 2006’dan itibaren 140. Madde Uygulama Komitesi’nde adil ve tarafsız üyelerin bulunmaması gerekçesiyle İl Meclis toplantılarını boykot etme kararı aldılar.⁴⁰⁴

⁴⁰² 07 Mayıs 2006 tarihli **El Ahram**, (Çevrimiçi) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2006/db-irak-2006-53.htm>, 22 Ocak 2010.

⁴⁰³ 11 Ağustos 2006 tarihli **El Zaman** (Çevrimiçi) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2006/db-irak-2006-53.htm>, 22 Ocak 2010.

⁴⁰⁴ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.150.

140. Madde Uygulama Komitesi, Başbakan Maliki'nin 140. Maddenin uygulanması için attığı ilk adımdı. Caferi'den beklediklerini alamayan KDP ve KYB, Maliki hükümetini desteklemek için bu konuda yazılı bir garanti almışlardı. Maliki'nin 34 maddelik programının 22. sırasında yer alan, 140. maddenin uygulanması, üç aşamada gerçekleştirilecekti. Buna göre, 29 Mart'a kadar geçmişte Kerkük'ün parçası olan ilçe ve köyler yeniden Kerkük'e bağlanacak, 31 Temmuz'da nüfus sayımı ve 15 Kasım'da referandum yapılacaktı. Ancak Haziran 2006'da oluşturulabilen komitenin kendisi dahi, varlığından, üyelerine ve faaliyetlerine kadar her açıdan başlı başına bir anlaşmazlık konusuydu.⁴⁰⁵ Komite, 3 Kürt, 3 Arap, 2 Türkmen ve bir Hristiyan'dan oluşmuş olmasına karşın, Sünni Türkmenler (ve ITC) ile Şii Araplar komitede temsil edilmiyorlardı. ITC'nin komitede yer almamasından, Kürtler sorumlu tutuluyordu; zira KDP ve KYB'nin Komitenin faaliyetlerini geciktirecek herhangi bir engele tahammülleri yoktu. Fakat bu tutum, ITC'nin olduğu kadar bazı Kürt gazetelerinin bile tepkisini çekiyordu.⁴⁰⁶

Ekim 2006'da Başbakan Maliki'nin Gayrimenkul Uyuşmazlık Komisyonu başkanı olan Şii Arap Ahmed el Barak ile ITC şemsiyesi altındaki Türkmen Adalet ve Kurtuluş Partisi Başkanı Enver Bayraktar'ı tek taraflı olarak Komite'ye ataması, Komite'deki dengesizliği bir nebze de olsa düzeltti. Ahmed el Barak'ın üyeliği tartışma konusu olmasa da, Enver Bayraktar'ın üyeliği, "ITC'nin 140. maddeyi zaten kabul etmediği ve uygulanmasını engellemek istediği gerekçesiyle" Kürtler tarafından tepkiyle karşılandı. Sonrasında Şii Türkmen Casim Muhammed Cafer'in istifasıyla, yine Türkmenler aleyhine bir dengesizlik ortaya çıktı.

Uluslararası Kriz Grubu'nun (ICG) verilerine göre, kendisine 140. maddenin uygulanması için merkezi hükümet tarafından 200 milyon dolarlık bir bütçe ayrılan komite, ilk iki kararını 16 Ocak 2007 ve sonraki iki kararını 4

⁴⁰⁵ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.153.

⁴⁰⁶ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.155.

Şubat 2007'de aldı.⁴⁰⁷ Bu dört karardan birincisi, Araplaştırma uygulamaları çerçevesinde Kerkük'ten haksızca çıkarılan herkesin tüm haklarının iadesini, ikincisi bu kişilerin geri dönme haklarının bulunduğunu ve eğer kente geri dönerlerse kendilerine arsa ile 10 milyon Irak dinarı (yaklaşık 7.800 \$) tazminat verilmesini⁴⁰⁸, üçüncüsü şehirden ayrılacak Araplara 20 milyon Irak dinarı (yaklaşık 15.600 \$) ile ülkenin güney bölümünde arsa verilmesini ve dördüncüsü önceki rejim tarafından şehre yerleştirilen Araplara tarım arazisi sağlamak için yürürlüğe konulan tüm yasaların feshedilmesini kabul ediyordu.⁴⁰⁹ Bu kararlar üzerine bir mutabakat sağlanmış görünse de gerçek öyle değildi. Komite'nin aldığı kararda, kişilerin Kerkük'ten ayrılmasına ya da Kerkük'e dönmelerinde gönüllülük esas alınırken, bu kararı kaleme alan Komitenin Kürt üyesi Muhammed İhsan, resmi metinde zorunluluk ifadesini kullandı.⁴¹⁰ Arapların tepkisi ise gecikmedi. Komite üyesi Muhammed Halil, sonradan ortaya çıkan zorunlu göçü esas alan kararı kabul etmediğini ve düzeltilmezse istifa edeceğini söylerken, Müslüman Ulema Heyeti yeni kararı bazı partilerin Kerkük'te etnik temizlik yapma girişimi olarak değerlendirdi.⁴¹¹ 9 Şubat 2007 günü Kerkük'te Şii ve Sünni Araplar geniş katılımlı bir protesto gösterisi düzenleyerek, Kerkük'ten zorla çıkarılmaya çalışmaları halinde silahlı bir direniş başlatacaklarını açıkladılar. Bu arada ITC'den gelen başka bir açıklamada kararın bu şekilde uygulanması halinde Kerkük'te etnik çatışmaların başlayabileceği uyarısı yapılıyordu. Öte yandan, Irak genelinde Şii direnişin en önemli isimlerinden Mukteda es Sadr'ın Kerkük temsilcisi,

⁴⁰⁷ "Iraq and the Kurds: Resolving the Kirkuk Crisis", **IGC**, Middle East Report N°64, 19 April 2007, (Çevrimiçi) http://www.crisisgroup.org/library/documents/middle_east___north_africa/iraq_iran_gulf/64_iraq_and_the_kurds_resolving_the_kirkuk_crisis.pdf, 20 Ocak 2010, s.5.

⁴⁰⁸ Vilayet içinde, şehir merkezinden başka ilçe ve köylere dönenlere bunun yarısı kadar tazminat verilmesi kabul edildi.

⁴⁰⁹ IGC, "Iraq and the Kurds: Resolving the Kirkuk Crisis", s.5.

⁴¹⁰ IGC, "Iraq and the Kurds: Resolving the Kirkuk Crisis", s.5; Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.156.

⁴¹¹ Sumedha Senanayake, "Iraq: Committee Decision Increases Tensions In Kirkuk", **Radio Free Europe Radio Liberty**, February 08, 2007, (Erişim) <http://www.rferl.org/content/article/1074583.html>, 24 Ocak 2010.

Kerkük'ü terk etmeyeceklerini, eğer Kürtler kendilerini şehre terk etmeye zorlarsa tehlikeli bir tepkiyle karşılaşacaklarını açıkladı.⁴¹²

Komite'nin kararları üzerinde olduğu gibi bu kararların statüsü üzerinde de bir uzlaşa sağlanamadı. Başbakan Maliki kararları hemen imzalamaması üzerine Kürtler, kararın yürürlüğe girmesi için Başbakan'ın imzasının şart olmadığını iddia ederken, diğer gruplar imzanın gerekli olduğunu savundular.⁴¹³ 29 Mart 2007'de Maliki kararları imzaladığında prosedüre ilişkin tartışmalar son bulsa da, hükümet içinde özellikle Birleşik Irak İttifakı'nı oluşturan Şii gruplar arasında Kerkük'e ilişkin derin çatlaklar da açığa çıkmaya başladı. Anayasa'nın hazırlanma sürecinde Kürtlerle işbirliği içinde olan Meclis el Alâ dışındaki tüm Şii partiler 140. maddeye karşı çıkmışlar ancak, Şiilere getirdiği kazanımlar nedeniyle Anayasa'yı onaylamışlardı. Maliki'nin de Kerkük'ün Kürtlere bırakılmasına karşı olduğu biliniyordu; fakat Kürtlerin hükümetten çekilme tehditleri karşısında komite kararlarını onayladı.⁴¹⁴ Komite kararının Kürtlerin istediği şekilde "zorunluluk" esas alınarak onaylanmış olması, Komite'nin Sünni Arap Başkanı Haşim el Şibli'nin 31 Mart 2007'de istifa etmesine neden oldu.⁴¹⁵

2007 yılının başlarında 140. maddenin uygulanmasına ilişkin ihtilaflar sürerken, BKY ile Türkiye arasında da ipler gerildi. Başbakan Erdoğan 9 Ocak 2007'de yaptığı açıklamada, Kerkük'ün demografik yapısını değiştirmek için çaba gösteren Iraklı Kürtlerin, kentin kontrolünü ele geçirmeleri halinde Türkiye'nin sessiz kalmayacağını söyledi.⁴¹⁶ Halbuki Kerkük'ün kontrolü fiilen zaten Kürtlerin elindeydi. Bu durumun oluştuğu 4 yıllık zaman zarfında Türkiye pek çok uyarı yapmasına karşın, hiçbir somut

⁴¹² Senanayake, a.g.m.

⁴¹³ IGC, "Iraq and the Kurds: Resolving the Kirkuk Crisis", s.6.

⁴¹⁴ IGC, "Iraq and the Kurds: Resolving the Kirkuk Crisis", s.6.

⁴¹⁵ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.157.

⁴¹⁶ "Reuters: Türk Başbakan Iraklı Kürtleri Kerkük Konusunda Uyardı", (Erişim) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2007/db-irak-2007-77.htm>, 25 Ocak 2010.

adım atmamıştı. 23 Ocak'ta TBMM'nin gizli oturumunda tartışılan Kerkük sorunu,⁴¹⁷ bundan bir hafta önce de Ankara'da GSE tarafından düzenlenen uluslararası bir panelde masaya yatırıldı. "Kerkük: 2007" olarak adlandırılan panele Kürtler dışında Irak'ın tüm etnik ve dini grupları davet edildi. Kürtlerin davet edilmemesi üzerine Dışişleri Bakanlığı'nın "hassasiyet yaratır" gerekçesiyle karşı çıktığı panelin sonuç bildirgesinde, katılımcıların üzerinde uzlaştığı hususlar yer aldı. Buna göre, Kerkük'ün akıbetinin sadece belirli grupların değil Irak halkının tamamının meselesi olduğu, ihtilafli bölgeler için çözümler üretilmesi, normalleştirme ve referandumun Anayasa gözden geçirilene kadar ertelenmesi, 140. maddenin tadil edilmesi ve Kerkük'ün özel statüsünü göz önünde bulundurulmasını garanti edecek şekilde, geçici dönem için GDYY'nin 53. maddesinin bütün halinde esas alınması gerektiği, üzerinde uzlaşma sağlanan en önemli konulardı.⁴¹⁸ Özellikle Kerkük'ün bütün Irak'ın bir meselesi olduğu, Kerkük konusunda bir referandumun tüm Irak çapında yapılması gerektiğine yapılan vurgu ve bunun tüm katılan taraflarca benimsenmesi panelin en dikkat çekici sonucu oldu. Fakat Panel'e davet edilmeyen Kürtlerin tepkisi de gecikmedi. Ulusal Meclis'in bazı Kürt üyeleri bir bildiri yayınlayarak, bu panelin Irak'ın içişlerine müdahale niteliğinde olduğunu belirttiler. Kürt parlamenterler ayrıca, Türk Hükümeti ile Türk Dışişleri Bakanlığı'nın buna bir son vermemesi halinde Türkiye ile ekonomik ve siyasi ilişkilerin kesilebileceği şeklinde bir de tehditte bulundular.⁴¹⁹

Kürtlerin bir düşünce kuruluşu tarafından yapılan organizasyona bu denli aşırı tepki vermesinin bir nedeni 140. maddenin uygulanabilirliğinin ABD cephesinde dahi tartışılmaya başlanmış olmasının yarattığı kuşkulardı. ABD'de 34 yıl Temsilciler Meclisi üyeliği yapmış olan Lee Hamilton ile eski Hazine ve Dışişleri Bakanı James Baker öncülüğünde 8 kişilik bir ekip

⁴¹⁷ 23 Ocak 2007 tarihli **Zaman**.

⁴¹⁸ "Kerkük: 2007 Paneli Sonuç Bildirgesi", **Global Strateji Enstitüsü**, Ankara, 15 Ocak 2007.

⁴¹⁹ Sumedha Senanayake, "Iraq: Turkey Keeps Nervous Eye on Kirkuk", **Radio Free Europe Radio Liberty**, January 22, 2007, (Erişim) <http://www.rferl.org/content/article/1074213.html>, 24 Ocak 2010.

tarafından hazırlanarak 2006 Aralık ayında tamamlanan “*Irak Çalışma Grubu Raporu*” bu kuşkuların temelini oluşturan belgeydi. Raporun öneriler bölümünün 30. maddesinde “*Kerkük’teki tehlikeli durum göz önünde tutulacak olursa, şiddetin önlenmesi için uluslararası hakemliğin gerekli olduğu, Kürt, Arap ve Türkmenlerden oluşan nüfusuyla kentin bir barut fıçısı haline gelebileceği, Anayasa’da önerildiği üzere gerçekleşecek bir referandumun ise şehri patlamaya hazır hale getireceği dolayısıyla ertelenmesi gerektiği*” ifade ediliyordu.⁴²⁰ Ancak daha da önemlisi, Amerikan diplomasisine yapılan öneriler arasında, “Irak’a Kerkük’te herkesçe kabul edilebilir bir çözüm bulunması için yardımcı olunması” şeklinde bir ifade yer alıyordu.⁴²¹ Dolayısıyla Kürtlerin Kerkük için bulunduğunu düşündükleri çözüm mekanizması, raporu hazırlayanlar tarafından bir çözüm olarak görülmüyordu.

ABD’nin 140. maddenin uygulanmasına ilişkin tavrı Ocak 2007’de Dışişleri Bakan Yardımcısı Nicholas Burns ve Ankara Büyükelçisi Ross Wilson tarafından bir hafta arayla benzer mesajlarla Türkiye’ye iletilmişti. Bu mesajlar, Kerkük’ün Irak kenti olduğu ve geleceğine Iraklıların karar vereceği yönündeydi.⁴²² Ancak bu tutum ABD’den Kerkük sorununun 140. madde çerçevesinde çözüleceği yönünde bir açıklama bekleyen Kürtleri tatmin etmiyordu. Sonunda ABD’nin 140. maddeye ilişkin tutumuma ilişkin ipuçları eski Bağdat Büyükelçisi Zalmay Khalilzad’ın New York Times’ta yer alan bir makalesinde belirmeye başladı. Khalilzad makalede BM’yi Kerkük sorununa müdahaleye çağırıyor ve yeni BM Irak temsilcisinin Kerkük ve diğer ihtilaflı bölgelerdeki sorunun çözümüne yardımcı olması için yetkilendirilmesi

⁴²⁰ James A. Baker III, Lee H. Hamilton, “The Iraq Study Group Report: The Way Forward - The New Approach”, **United States Institute of Peace**, December 6, 2006, (Çevrimiçi) http://media.usip.org/reports/iraq_study_group_report.pdf, 26 Ocak 2010, s.45.

⁴²¹ Baker ve Hamilton, a.g.m., s.34.

⁴²² Anderson ve Stansfield, a.g.e., 159.

gerektiğini ifade ediyordu.⁴²³ Yeni Bağdat Büyükelçisi Ryan Crocker, ise referandumun süresi içinde yapılabilmesinin olanaksız olduğunu açıklayarak, ABD'nin Kerkük sorunundaki yeni pozisyonunu ortaya koyuyor, böylece 2007 yılının sonlarına yaklaşılırken Kürtler 140. maddenin uygulanması konusunda tamamen yalnızlaşıyorlardı.⁴²⁴

Kerkük'te bir referandum yapılma ihtimali Irak'ta Kürtler dışındaki hiçbir grup tarafından olumlu karşılanmıyordu. Diğer coğrafyalarda birbirlerini öldüren Şii ve Sünni Araplar, Kerkük söz konusu olduğunda aynı cephede yer alıyordu. 140. madde uygulamalarının hayata geçmemesinin temel nedeni Kürt taleplerine karşı oluşan bu güçlü muhalefetti. Başbakan Maliki, 140. Maddenin uygulanmasına dönük adımlar atıyor gibi görünse de, gerçekte, Komite çalışmalarının yavaşlamasının başlıca sorumlusuydu. Komite tarafından alınan ilk dört kararı onaylamak için 2 ay bekleyen Maliki, istifa eden Komite başkanının yerine yenisini atamak içinse 4 ay bekledi. Kürtler ise açıktan ifade etmeseler de yeni bir Caferi vakası ile karşı karşıya olduklarının bilincin vardılar. Bu nedenle Barzani ilk kez Haziran ayında ertelemeye olumlu yaklaşan bir açıklama yaptı. Açıklamasında referandumun ertelenmesi siyasi değil teknik nedenlerden dolayı zorunlu hale gelirse, ancak kısa bir süre için, Bölgesel Kürt Parlamentosu'nun buna yönelik bir karar alabileceğini söyledi.⁴²⁵ Buradaki teknik nedenler ifadesi önemliydi. Çünkü Kasım 2007 ortalarına gelindiğinde Kürtlerle Arapların tazminat taleplerini içeren 36 bin dosya halen görülmeyi bekliyordu.⁴²⁶

Siyasi nedenler ise zaten ortadaydı. Kürtlerin başta Kerkük ve ihtilafli bölgeler olmak üzere var olan talepleri Irak'ın tüm diğer unsurlarının tepkisini çekiyordu. Hâlihazırda Kürtlerin ABD ile yakın müttefik olmaları ve İsrail ile

⁴²³ Zalmay Khalilzad, "Why The United Nations Belongs in Iraq", New York Times, July 20, 2007. (Çevrimiçi) <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9807E3D71431F933A15754C0A9619C8B63>, 26 Ocak 2010.

⁴²⁴ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.159.

⁴²⁵ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.160.

⁴²⁶ Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.161.

ilişki içinde olduklarına dair çıkan haberler bütün direniş grupların da öfkeyle karşılanırken, diğer grupların Kürtlerin niyetlerine önyargıyla ve kuşkuyla yaklaşımları gibi doğal bir sonuç doğruduyordu. Irak Petrol Yasası çıkmadan Kürtlerin bölgesel petrol yasalarını yaparak yürürlüğe koyması⁴²⁷ ve buna dayanarak uluslararası şirketlerle anlaşmalara girişmesi, bütçeden Kürtlere ayrılacak pay konusundaki tartışmalar ve nihayet 2007 yılında zirve yapan Kürt güvenlik güçlerinin kendi bölgelerinde ve ihtilafli bölgelerde Kürt olmayanlara yönelik insanlık dışı davranışlarına yönelik haberler, bu önyargıları ve kuşkuları doğruluyordu. Bütün bu nedenlerden ötürü 140. madde konusunda teknik sorunlar bütünüyle çözümlenmiş olsa dahi, salt siyasi nedenlerden ötürü Kerkük'te bir referandum yapılması, yapılsa da kısa vadede sonuçlarının hayata geçmesi çok uzak bir ihtimaldi.

⁴²⁷ “AP: Iraklı Kürtler Bölgesel Petrol Yasasını Kabul Etti”, (Erişim) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2007/db-irak-2007-101.htm>, 28 Ocak 2010.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

2008 YILINDA KERKÜK SORUNU

Kerkük'te Anayasa'nın 140. Maddesi çerçevesinde bir referandum yapmanın imkânsız hale geldiğinin anlaşıldığı 2007 Kasım ayında, Kürtler ülkedeki diğer gruplar tarafından yalnızlaştırılmışken, basında aylarca savaşıacakları yönünde haber yapılan Araplarla Kerkük İl Meclisi'nde bir anlaşma sağladılar. Görev ve yetki dağılımının üç etnik gruba %32 ve Hristiyanlara %4 oranlarda dağıtılmasını öngören anlaşma sonucunda Kerkük Vali Yardımcılığı ile adli konsey başkan yardımcılığı Araplara verildi.⁴²⁸ Gerçekte bu formülün ilk kez Türkmen meclis üyesi Ali Mehdi tarafından ortaya atılmasına karşın, Türkmenler ironik bir biçimde bu anlaşmanın dışında kaldılar. Anlaşma üzerine Ali Mehdi, tek bir partinin dönüşü, bir diğerinin görmezden gelinmesiyle Kerkük sorunda bir çözüme ulaşamayacağını söylese de⁴²⁹ burada amacın çözüm üretmekten çok Türkmenleri yalnızlaştırmak olduğu açıktı.

2008 yılına girilirken, Irak tablosunda Kerkük ve 140. madde sorunu, BKY ile Bağdat arasında muhtelif ihtilaflar, Şii - Sünni savaşı, ardı arkası kesilmeyen bombalama eylemleri, ABD'nin istikrar sağlama çabaları, İran'ın görünmez eli ve Türkiye'nin sınır ötesi hava operasyonları yer alıyordu. Öne çıkan bu konuların hepsi birbiriyle bir şekilde bağlantılıydı. Ancak önem sırası nerden bakıldığına göre değişebilirdi. Kuzeyden bakıldığında Türkiye'nin operasyonu sıcak bir gelişme olsa da Kerkük sorunu çözümsüz duruyor ve 140. madde hala gündemde tutulmaya çalışılıyordu.

⁴²⁸ 03 Aralık 2007 tarihli **Yeni Şafak**.

⁴²⁹ 03 Aralık 2007 tarihli **Yeni Şafak**.

4.1. 140. MADDE İHTİLAFI

2007 yılının Aralık ayında Cumhurbaşkanı Celal Talabani, Başbakan Nuri el Maliki, BKY Başbakanı Neçirvan Barzani ve yeni atanan BM Irak Özel Temsilcisi Staffan de Mistura arasında gerçekleşen bir toplantı sonucunda, Kerkük'te yapılacak referandumun 6 ay ertelenmesi yönünde bir öneri ortaya atıldı.⁴³⁰ Yılın son haftasına girilirken toplanan Bölgesel Kürt Parlamentosu, artık Mistura'nın adıyla anılan erteleme önerisini oy çokluğuyla kabul ettiğini açıkladı.⁴³¹ Ancak ortada Anayasal bir sorun görünüyordu. Başta Türkmenler olmak üzere, Kürt taleplerine muhalefet eden diğer gruplar, 140. maddenin süresi dolduğu için kadük hale geldiğini, 31 Aralık 2007 itibarıyla uygulama olanağının kalmadığını savunuyorlardı.⁴³² Daha da önemlisi bu bir Anayasa hükmü olduğu için üzerinde herhangi bir tadilat yapılmasının belli şartları olması gerekiyordu. Anayasa'nın 126. maddesinde yer alan bu şartlara göre Anayasa hükümlerinin, Ulusal Meclis üyelerinin 1/5'inin teklifi 2/3'ünün onayı, referandumla kabulü ve Cumhurbaşkanı'nın 7 gün içinde onaylaması dışında değiştirilmesi mümkün değildi. Dolayısıyla ne BM Irak Özel Temsilcisi'nin bir Anayasa hükmünde değişiklik yapmayı teklif etme ne de Bölgesel Kürt Parlamentosu'nun böyle bir teklifi onaylama yetkisi vardı. Öte yandan *Kerkük: 2007* panelinde dile getirilen referandumun Irak çapında yapılması gerektiği düşüncesi de bir başka tartışma konusuydu. "*Kerkük Irak'ın iç meselesidir; sorunu Iraklılar çözer*" tezini ortaya koymalarına rağmen Kürtler tüm Iraklıların katılacağı bir Kerkük referandumunu da kabul etmiyorlardı. Ancak Kerkük'te sadece şehir halkının katılacağı bir referanduma ABD tarafından onay verilmesi tüm dünya için bir emsal teşkil edebilirdi. Bu ise pek çok bölgede, Kosova'dakine benzer yeni kriz alanları yaratabilirdi.

⁴³⁰ 17 Aralık 2007 tarihli **El Zaman**, (Çevrimiçi) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2007/db-irak-2007-117.htm>, 30 Ocak 2010.

⁴³¹ "Kürt Parlamentosu Referandumun Ertelenmesini Kabul Etti", **Kurdistan Post**, 26 Aralık 2007, (Erişim) <http://www.kurdistan-post.org/News-file-article-sid-22236.html>, 30 Ocak 2010.

⁴³² Fatih Uğur, "Türkiye Yeni Kerkük Sürecinde En Güçlü Taraf Olmaya Aday" **Aksiyon**, Sayı 684, 14 Ocak 2008, (Çevrimiçi) <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/news-16316-turkiye-yeni-kerkuk-surecinde-en-guclu-araf-olmaya-aday.html>, 30 Ocak 2010.

Bütün bu hukuksal tartışmalar bir yana, gerçekte Kerkük'te yakın gelecekte bir referandum yapılması olasılığından oldukça uzaklaşmıştı. Bunun sebebini Bölgesel Kürt Parlamentosu üyelerinden Gaffur Mahmuri, "Irak Hükümeti'ne söz konusu referandumun ne altı ay içinde ne de gelecekte yapılması konusunda güvendiğini" söyleyerek açıklıyordu.⁴³³ Caferi hükümetinden sonra Maliki hükümetinin de işi yokuşa süren görüntüsü, bundan sonra gelmesi muhtemel herhangi bir başbakanın da aynı şekilde davranacağı fikrini güçlendirmeye başlamıştı.

4.2. IRAK'TA DEĞİŞEN DENGELER

Bu tartışmaların yaşandığı dönemde Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik sınır ötesi hava harekâtını, hava destekli kara harekâtına dönüştürmesi, Kuzey Irak'ta tansiyonu oldukça yükseltti. TSK'nın operasyonundan hemen önce Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile Başbakan R. Tayyip Erdoğan'ın Iraklı mevkidaşlarını arayarak operasyon konusunda bilgilendirmesi sonucu Bağdat'tan çok sert bir tepki gelmedi.⁴³⁴ Operasyonla eş zamanlı olarak Ankara'ya davet edilen Talabani, operasyon hakkında açıklama yapmazken, BKY liderleri operasyona büyük tepki gösterdi. Türkiye'yi, PKK'yı bahane ederek Kürt bölgesini istikrarsızlaştırmak ve bölgenin altyapısını tahrip etmekle itham eden açıklamalarla birlikte⁴³⁵, Kürtler, tepkilerini yetersiz bulduğu ABD ve Irak yönetimlerini de ağır dille eleştirdiler.⁴³⁶ Artık Kürt liderler ABD'nin her zaman ve her koşulda arkalarında olmayabileceğini

⁴³³ Tina Susman, Asso Ahmed, "Iraqi Kurds Delay Kirkuk Vote", **Los Angeles Times**, December 27, 2007, (Çevrimiçi) <http://www.latimes.com/news/nationworld/nation/la-fg-iraq27dec27,0,4255543.story>, 31 Ocak 2010.

⁴³⁴ 23 Şubat 2008 tarihli **Hürriyet**.

⁴³⁵ "Barzani: Harekat Bize Karşı Zorbalık", (Erişim) <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/436679.asp>, 31 Ocak 2010.

⁴³⁶ Patrick Cockburn, "The New Invasion of Iraq", **The Independent**, 23 February 2008, (Çevrimiçi) <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/the-new-invasion-of-iraq-786142.html>, 31 Ocak 2010.

gördüler ve Ankara ile Bağdat arasında sıkışıp kalan konumlardan bir çıkış aramaya koyuldular. Bu çıkışı, mevcut durumu diğerlerinden daha doğru okuyan Celal Talabani sağlayacaktı. Türkiye'nin saldırı hedefinin gerçekten PKK olduğunu bilerek, diğer Kürt liderler gibi bunu ajite etmeye çalışmayan Talabani, birkaç hafta sonra Cumhurbaşkanı sıfatıyla Ankara'da ağırılanacaktı.

2003'ten beri devamlı Kürtler lehine gelişen süreçler kısa bir süre içinde aleyhe dönmeye başladı. BKY'nin egemenlik sahasındaki bölgelerdeki yatakların işletilmesi için petrol yasası çıkmadan ve Anayasa'nın muhtelif hükümlerine aykırı biçimde yabancı şirketlerle yirmiyi aşkın anlaşma yapmış olması⁴³⁷, Şii ve Sünnilerin tepkisini çekerken, Petrol Bakanı Şehristani de bu anlaşmaları yapan şirketlerin kara listeye alınarak açılacak ihalelere dahil edilmeyeceğini duyurdu.⁴³⁸ Irak parlamentosunda Sadr ve Allavi yanlılarının da içinde bulunduğu Şii ve Sünniler, bir cephe oluşturarak, petrol anlaşmaları ve Kerkük konusunda Kürtlere baskı yapma kararı aldılar.⁴³⁹ Böylece petrol anlaşmaları, Kerkük'ten sonra, Şiilerle Sünnileri bir araya getirebilen ikinci bir ortak payda oldu.

BKY, Bağdat'la petrol anlaşmaları ve Kerkük konusu dışında, peşmergelerin statüsü, maaşları ve görev bölgeleri, gümrük gelirlerinin merkezi yönetime aktarılması gibi sorunlar yaşarken, dozu azalmış da olsa Kerkük'te bir referandum yapma konusunda ısrarlarını sürdürdüler. Aslında Anayasa'da belirtildiği şekliyle bir referandum, çözülmesi gereken teknik detaylar nedeniyle yıllar sürecektir çalışmaların sonucunda gerçekleştirilebilirdi. Bunun bilincinde olan Kürtlerin halen aynı konuyu gündeme getirmelerindeki

⁴³⁷ Gürkan Pamukçu, "Irak'ta Petrol Anlaşmalarının Hukuki Niteliği", **Yeni Dünya Gündemi**, 30 Mart-6 Nisan 2008.

⁴³⁸ "Barzani'yle Anlaşan Şirketler Kara Listede", **Yeni Şafak**, 18 Ocak 2008.

⁴³⁹ Ned Parker, "Iraqi political factions jointly pressure Kurds" **Los Angeles Times**, January 14, 2008, (Çevrimiçi) <http://www.latimes.com/news/nationworld/world/la-fg-iraq14jan14,0,1743313.story>, 01 Şubat 2010.

amaç, konuyu sıcak tutmaya çalışmak gibi görünüyordu. 140. madde tartışmaları, diğer grupların dikkatlerini referanduma çekerek, Kerkük'teki gerçek sorunu görmelerini ve gündeme getirmelerini engellemekteydi. GSE tarafından hazırlanan *Kerkük: 2008* başlıklı politika raporunda bu konuya dikkat çekiliyor ve Kerkük'te yaşanan sorunun referandumdan değil, gayrimeşru göçten ve güvenlikten sorumlu olan peşmergelerden kaynaklandığı belirtiliyordu.⁴⁴⁰ Gerçekten de peşmergelerin nezaretinde Kerkük'e yerleştirilen Kürtlerin verdikleri oylar sayesinde, Kerkük'te Kürtlerin hâkim olduğu bir idari yapı teşkil edilmiş, bu idari yapı ise hem göç eden Kürtlerin hem de peşmergelerin varlığını meşrulaştırmak için çalışmalara girişmişti. Bu döngü bu şekilde işlemeye devam ettiği sürece, Kerkük'te yıllarca referandum yapılamasa da, geçen zamanın Kürtlerin lehine işlediği aşikârdı. Çünkü hâlihazırda fiilen BKY'nin dördüncü vilayeti gibi idare edilen Kerkük'e yeni yerleştirilen Kürt nüfusu zaman içinde kemikleşmeye başlayacaktı. Dolayısıyla belki kısa vadede olmasa da orta ya da uzun vadede "Kerkük'ün bir Kürt şehri olduğu" fikrine ilgili tüm yerel ve bölgesel aktörler alışacaklardı. Söz konusu rapor bu nedenle, emri vakilerle yürütülen Kürtleştirme uygulamalarına sessiz kalmanın, pratikte bunları zımnen kabul etmek anlamını taşıdığına işaret ediyordu. Ancak Irak merkezi hükümeti ve diğer ilgili taraflar, Kürtlerin Kerkük'te yürüttüğü Kürtleştirme sürecine yönelik beyanat vermekten öte ciddi bir girişimde bulunmuyor, Kerkük'ün silahlı peşmergelerce kontrol edilmesine göz yumuyorlardı.

4.3. KERKÜK'TE SİLAHLI GÜÇLER

Kürt grupların peşmergeler nezaretinde kitleler halinde Kerkük'e göç etmeleri, sorunun kaynağı olmasa da sorunun düğümlenmesine neden olduğu kuşkusuzdu. İşgalin ilk günlerindeki kaos ortamında silaha sahip olanın güçlü olması normaldi. Ancak istikrarın ve güvenliğin uzun süre

⁴⁴⁰ "Kerkük: 2008" **Global Strateji Enstitüsü**, Politika Raporu, Ankara, 09 Mayıs 2008, s.2.

sağlanamadığı Irak'ta bu durum sonraki dönemde de devam etti. Diğer bütün vilayetler gibi Kerkük de bu mevcut durumdan payına düşeni aldı. Ancak Kerkük'teki ortam belirli açılardan BKY'ye bağlı 3 vilayete daha fazla benzemektedir. Bu benzerlik, toplum üzerinde baskı oluşturan silahlı grupların, aslında meşru otoritelerin emri altında olmalarından ileri geliyordu.

Kerkük'ün güvenlik sorumluluğu ABD kuvvetlerinde olmasına karşın, ildeki baskın unsur KDP ve KYB'ye bağlı silahlı güçlerdi. Bunlar sırasıyla Nisan 2003'te şehre giren, gerçek sayıları BKY tarafından hiçbir zaman açıklanmayan, ancak on binlerle telaffuz edilen peşmerge milis gücü; 2007'de Bağdat ile yapılan mutabakat sonucu şehrin girişini kontrol etmek üzere şehirde bulunan 2000 kişilik peşmerge milis gücü; Irak Ulusal Muhafızları bünyesine giren peşmerge güçleri; KDP ve KYB'ye bağlı olan Asayiş görevlileri ve yaklaşık %70'i Kürtlerden müteşekkil Kerkük polisiydi. Bunlara ek olarak Kerkük acil müdahale polis müdürü ve ABD'lilerin teşkil ettiği şehirde operasyon yapma kararı alabilen Güvenlik Komitesi'nin tüm üyeleri Kürttü.⁴⁴¹

Bütün bu yapı içinde, peşmergelerin rolü bir yana, kentte gerilimi asıl etkileyen unsur Asayiş'ti. Asayiş, 1992'de fiili Kürt yönetimi altında kurulan, sonraları yerel içişleri bakanlığı emrine geçen, KDP ve KYB'nin çatıştığı dönemlerden itibaren ikiye bölünerek, yalnızca partilere karşı sorumlu hale getirilen, partilerin bünyesindeki istihbarat örgütleri ile (KDP - Parastin; KYB - Dezgay Zanyari) yakın çalışan ve gizli polisi çağrıştıran, üniformasız, silahlı gruplardı.⁴⁴² Geçmiş dönemde Baas Partisi'nin emri altındaki "Emniyet"e benzetilen Asayiş, bulunduğu bölgelerde güvenliğin sağlanmasından ziyade parti çıkarlarını korumaktaydı. Bu amaçla Emniyet'in yaptığı gibi Parti aleyhine gelişen herhangi bir tehlikeye karşı halka korkuyla, tehditle ve para

⁴⁴¹ Gürkan Pamukçu, "Kerkük'te Asayiş Sorunu" **Global Strateji Enstitüsü**, Yayımlanmamış Kurum İçi Bilgilendirme Raporu, Ankara, 13.10.2008., s.3.

⁴⁴² Pamukçu, a.g.m., s.2; "Caught in Whirlwind: Torture and Denial of Due Process by the Kurdish Security" **Human Rights Watch**, Vol. 19, No. 2, July 2007, (Çevrimiçi) <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/kurdistan0707webwcover.pdf>, 25 Eylül 2009 s.25-29.

karşılığında muhbirlik yaptırmaktaydı. Baskı büyüdükçe ve otorite güçlendikçe halkın önünde rejime itaat etmekten başka seçenek kalmıyordu. Dolayısıyla Baas ruhu farklı parti adlarıyla başka örgütlerle ancak aynı yöntem ve amaçlarla Irak'ın kuzeyinde tekrar dirilmiş görünüyordu. Kürt Bölgesinin diğer bölgelere göre daha güvenli ve istikrarlı olduğu doğrudu; ancak bu, Baas'ın korku ve tedhiş ile Irak'a sağladığı güven ve istikrardan daha fazla değildi.⁴⁴³

HRW'nin 2007 yılında yayınladığı "Caught in the Whirlwind" (Kasırgaya Yakalanmak) başlıklı rapor, Asayiş'in sabıka dosyası gibiydi. Rapora göre, Asayiş tarafından tutuklananların çoğuna tutuklanma sebepleri hakkında bilgi verilmiyor, tutuklu bulunanlar makul bir süre içinde hâkim karşısına çıkarılmıyor ve özellikle terör suçu isnat edilenler hiçbir soruşturma ve yargılama safhası geçirmeden 5 yıla kadar tutuklu kalabiliyordu. Ayrıca tutuklu bulunan süre içinde işkence uygulanarak cebren itiraflar yazdırılıyor, aranan şahıslar bulunamadığında aile üyelerinden birisi tutuklanabiliyordu. Bazılarının yerleri dahi bilinmeyen Asayiş hapishaneleri, Adalet Bakanlığı'ndan bağımsız faaliyet gösteriyorlar, Merkezi hükümet ise Kürt Bölgesi'nin 3 vilayetinde bu uygulamaları denetleyemediği gibi, Musul, Kerkük ve Bağdat'a bağlı bölgelerde de Asayiş'in etkinliğine müdahale edemiyordu.⁴⁴⁴

Kerkük'te 2005'ten beri iki bürosu bulunan Asayiş, doğrudan KDP ve KYB'nin politbürolarından emir aldığı ve federe bölge makamlarına değil bu politbürolara karşı sorumlu olduğu için, operasyon, tutuklama, sorgulama süreçlerinde her türlü yöntemi kendisine hak olarak görebiliyordu.⁴⁴⁵ Asayiş'in Kerkük'teki gücü, 28 Temmuz 2008'de Kürtlere yönelik gerçekleştirilen bombalı eylemden sonra iyiden iyiye açığa çıktı.

⁴⁴³ Pamukçu, a.g.m., s.4.

⁴⁴⁴ "Caught in Whirlwind", s, 30-45.

⁴⁴⁵ Pamukçu, a.g.m., s.4.

Kürtlerin ileride değinilecek olan İl Meclisleri seçim yasasını protesto etmek amacıyla Kerkük'te düzenlediği gösteride patlayan bombanın ardından gösteriye katılan Kürtler bazı Türkmen kuruluşlarına saldırdılar ve ITC binasını ateşe verdiler. İçerdeki Türkmen koruma görevlilerinin saldırı düzenleyen kalabalığa ateş açması üzerine Kürt güvenlik güçleri olay yerine giderek Türkmen koruma görevlilerini tutukladılar ancak binayı yakan Kürtlere dokunmadılar. Yaralı Türkmen koruma görevlilerinden birisi hastanede Asayiş tarafından sorguya çekildi ve Kürt televizyonlarında yayınlanan görüntülerinde, ateş açma emrini ITC yetkililerinden aldığını "itiraf" etti.⁴⁴⁶

Kürt yetkililer Kerkük'te bulunan Asayiş görevlilerinin sayısı 1.100'den fazla olmadığını söyleseler de şehirde binlerce Asayiş görevlisi olduğu iddia ediliyordu. Türkmen polis yetkilisi Turhan Abdurrahman, Asayiş'in polisten daha güçlü olduğunu itiraf ederken, terörle mücadeledeki rollerini kabul ediyor ancak temel sorunun partilere sadakatleri olduğunu söylüyordu.⁴⁴⁷ KYB'nin Kerkük il teşkilat sorumlusu Rıfat Abdullah da Asayişin neden güçlü olduğu sorusuna, pek çok bilgi kaynakları bulunduğu bu nedenle de ABD'lilerin ve polisin onlara bağımlı olduğu şeklinde yanıt veriyordu.⁴⁴⁸

Asayiş KDP ve KYB'nin bölgede otorite tesis etmelerinin en önemli unsuruydu. Bu silahlı yapılanmayla birlikte bölge ekonomisinin de iki Kürt liderin kontrolü altında olması ve kârlı işlerin çok azının Barzani ve Talabani

⁴⁴⁶ Richard A. Oppel, "Kurdish Control of Kirkuk Creates a Powder Keg in Iraq", **The New York Times**, August 19, 2008, (Çevrimiçi) <http://www.nytimes.com/2008/08/19/world/africa/19iht-19kirkuk.15408327.html>, 05 Şubat 2010; ABD'li ve Kürt yetkililer Türkmenlerin kalabalığa ateş açtığı konusunda hemfikir olsalar da, çatışmayı bir hava aracından çekilen video görüntülerinden izleyen ABD'li Albay David Paschal, Türkmenlerin rastgele ateş eder görünmediklerini, ancak gittikçe daha büyüyen ve tehlike arz eden geniş bir kalabalığa ateş açmaya başlayana kadar aşamalı bir şekilde ıskaladıklarını belirtiyordu. Oppel, a.g.m.

⁴⁴⁷ Oppel, a.g.m.

⁴⁴⁸ Oppel, a.g.m.

aileleriyle ortaklık ya da bunlara ödeme yapmadan gerçekleştirilebilmesi,⁴⁴⁹ dahası muhalefetin ve özgür basınının da baskı altına alınması Kuzey Irak'ta iki liderin Michael Rubin'in deyiimiyle "küçük Saddamcıklar"a dönüştüğünü gösteriyordu.⁴⁵⁰ Kerkük'ün Kürt bölgesine ilhakına şehirdeki Türkmenlerin bu denli yoğun itirazının sebeplerinden biri de Saddam'dan henüz kurtulmuşken, başlarına bu yeni "Saddamların" musallat olacağından duyulan korkuydu.

Ağustos 2008'den itibaren Maliki'nin Kürtlerin Kerkük ve ihtilaflı bölgelerdeki etkisini azaltmak üzere ordu birliklerini kullanma çabası, bir tarafında Irak ordusunun diğer tarafında peşmergelerin bulunduğu, İran sınırından Suriye sınırına kadar uzanan belli belirsiz bir hat boyunca kalıcı bir gerginliğe neden oldu. 28 Temmuz'da gerçekleşen olaylardan sonra Başbakan Maliki, Kerkük'e 12. Tümen'e bağlı bir birliği Kerkük'e gönderdi. 2009 yılının Temmuz ayına gelindiğinde mevcudu 9.500 olan 12. Tümen, Kerkük'ün çevresinde ve özellikle petrol bölgelerindeki varlığını korumaya devam etti.⁴⁵¹

4.4. KERKÜK SORUNUNA ÇÖZÜM BULMA GİRİŞİMLERİ

2008 yılı Şubat ayında Başbakan Maliki, 140. Madde Uygulama Komitesi'nin faaliyetlerini askıya almasına rağmen⁴⁵² komisyon faaliyetlerine devam etti. Arapların şehirden ayrılmaları için yapılan ödemeler sürdü ve yeni yerleşen Kürtlere para ve arsa tahsisi başladı.⁴⁵³ Buna karşılık Irak Ulusal Meclisi'nde farklı gruplara mensup 142 milletvekili bir anlaşma ilan

⁴⁴⁹ Michael Rubin, "Kurdish Leader are Drunk with Power", **The Daily Star**, July 1, 2009, (Çevrimiçi) <http://www.michaelrubin.org/5784/kurdish-leaders-drunk-with-power>, 5 Şubat 2010.

⁴⁵⁰ Rubin, a.g.m.

⁴⁵¹ "Iraq and the Kurds: Trouble Along the Trigger Line", ICG Middle East Report N°88, 8 July 2009, (Çevrimiçi) http://www.crisisgroup.org/library/documents/middle_east___north_africa/iraq_iran_gulf/88_iraq_and_the_kurds___trouble_along_the_trigger_line.pdf, 14 Ocak 2010, s.12.

⁴⁵² "Al Maliki Suspends the Activities of the High Commission on Article 140", **Ruzname**, 4 Şubat 2008, (Çevrimiçi) <http://www.kurdishaspect.com/doc021308BYHQ.html>, 5 Şubat 2010.

⁴⁵³ "Kerkük: 2008", s.1.

ederek BM'nin referandumunu erteleme projesini kabul etmeyeceklerini ve artık Kerkük'ün akıbetine ilişkin tek karar merciinin Ulusal Meclis olduğunu açıkladılar.⁴⁵⁴

4.4.1. Türkiye'nin BKY Açılımı

22 Şubat'taki Türkiye'nin sınır ötesi harekâtı öncesinde açıklanan 21 Şubat 2008 tarihli MGK bildirisinde⁴⁵⁵ *“Irak'ta son dönemdeki olumlu gelişmeler de dikkate alınarak, bu komşu ülke ile işbirliğinin siyasi, ekonomik, ticari, kültürel ve askeri alanlar ile enerji sektöründe mümkün olduğunca geliştirilmesi ve insani yardımların artırılması üzerinde durulmuştur”* denilerek Türkiye'nin Irak konusunda bugüne kadar almış olduğu pozisyonu değiştireceğine işaret ediliyordu. Önceki yıllarda Türkiye ziyareti 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in vetosuna takılan Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani'nin Ankara'ya davet edilmesi de bu açıdan değerlendiriliyordu.

Bu yeni açılımın öncesinde Kerkük İl Meclisi'nin toplantıları boykot eden Türkmen üyeleri, Kürt üyelere ve Cumhurbaşkanı Talabani'ye 7 maddeden oluşan taleplerini sunmuşlardır. Talepler şunlardı: ⁴⁵⁶

- 1- Türkçe Kerkük'te resmi dil olarak kabul edilmesi,
- 2- Türkmen arazilerine karşı tecavüzlerin durdurulması,
- 3- Irak bütçesinden Türkmen bölgelerine de kaynak aktarılması,
- 4- Valilik, Vali Yardımcılığı ya da İl Meclisi Başkanlığı görevlerinden birinin Türkmenlere verilmesi,

⁴⁵⁴ “Kerkük: 2008”, s.1.

⁴⁵⁵ 21 Şubat 2008 MGK Toplantısı basın bildirisi için bkz. <http://www.mgk.gov.tr/Turkce/basinbildiri/2008/21subat2008.htm>.

⁴⁵⁶ 12 Şubat 2008 tarihli **Türkiye**.

5-Kerkük'te 12 genel müdürlüğün, Türkmen, Kürt ve Araplar arasında paylaştırılması, geriye kalan Kaymakamlık, İl Meclis Başkan yardımcılığı ve genel müdür yardımcılıkları başta olmak üzere üst düzey bürokrat kadroların Türkmen, Kürt ve Araplar arasında %32 oranında paylaştırılması,

6-Şehir projeleri imar heyetinde Türkmenlerin de yer alması ve projelerden Türkmenlere de pay verilmesi,

7- Problemlerin çözümü için Kerkük'teki Türkmen, Kürt ve Arapların muhatap alınması.

Türk kamuoyunda ciddi tartışmalar yaratan yeni süreçte Talabani, Ankara ziyaretinin öncesinde bu taleplerin tümünü, Kürt üyeler ise çoğunu kabul ettiklerini açıklamışlarsa da bunlara ilişkin herhangi bir adım atılmadı.⁴⁵⁷ Yine de ziyaret, bundan böyle Türkiye'nin Iraklı Kürtleri muhatap alacağını işaretlerini veriyordu. 24 Nisan 2008 tarihli MGK basın bildirisi⁴⁵⁸ de *“Ülkemizin tüm Iraklı grup ve oluşumlarla istişarelerinin sürdürülmesinin yararlı olacağı mütalaa edilmiştir”* diyerek bu düşüncayı doğruluyordu.

Türkiye'nin bilhassa BKY ile istişarelerinin merkezindeki isim Irak Özel Temsilcisi Büyükelçi Murat Özçelik'ti.⁴⁵⁹ Bu istişarelerin bir kısmı basına yansıyor, ancak çoğu yansımıyordu. Özçelik 2008 yılı Mayıs ayında GSE'de yaptığı bir toplantıda Irak politikaların tüm kurumların uzlaşısıyla yürütüldüğünü, Irak'ın politikalarını oluşturma sürecine müdahil olabilmek için Irak'a nüfuz etmek gerektiğini, bu nedenle Kürtler de dahil olmak üzere tüm oluşumlarla temas halinde olduğunu söyledi. Özçelik'in Bağdat ve Erbil temasları, Türkiye'nin 1 Mart 2003'ten beri neredeyse izole edildiği Irak siyasetinde, etkin bir unsur olarak yeniden sahne almasını sağladı. Türkiye'nin tutumuna paralel olarak taleplerine yönelik herhangi olumlu bir

⁴⁵⁷ “Kerkük: 2008”, s.1.

⁴⁵⁸ 21 Şubat 2008 MGK Toplantısı basın bildirisi için bkz. <http://www.mgk.gov.tr/Turkce/basinbildiri/2008/24nisan2008.htm>.

⁴⁵⁹ Murat Özçelik Eylül 2009'da Türkiye'nin Bağdat Büyükelçiliğine atandı.

girişimde bulunulmayan Kerkük İl Meclisi'nin Türkmen üyeleri boykotlarına son verdiler.

Birkaç ay sonra, uzun süre Türkiye'nin muhatap almama konusunda direndiği BKY, Murat Özçelik'in Ekim 2008'de Mesud Barzani'yle Erbil'de görüşmesi sonucu Türkiye tarafından ilk kez muhatap alındı. Görüşme 3 Ekim 2008'de PKK tarafından düzenlenen Aktütün Karakol baskınından sonra gerçekleşti ve Türkiye'nin Kuzey Irak'ta üslenen PKK konusundaki kaygıları iletildi.⁴⁶⁰ Ancak sadece görüşülmüş olması bile, Irak Anayasası'nda resmen federe bölge olarak görülen ancak fiilen bir konfederasyonun parçası gibi hareket eden BKY'nin zımnen tanındığını ve terör konusunda muhatap alınacağını gösteriyordu. Böylece, Türkiye'nin terör sorununun çözümünde kendilerini muhatap almadıkları, işbirliği yapmadıkları, ancak diğer taraftan dilediği gibi topraklarına girip operasyon yaptığı yönündeki şikâyetlerini dünya kamuoyuna yansıtarak mazlum rolüne bürünen BKY'nin elinden bu koz alınmış oldu. Buna ek olarak Türkiye başta Kerkük sorunu olmak üzere, Irak siyasetine müdahil olma konusunda kendine daha geniş bir hareket alanı sağladı.⁴⁶¹

4.4.2. Mistura'nın Planı

Kerkük sorununun 140. madde çerçevesinde çözümünün zorluğu, BM Irak Özel Temsilcisi Mistura'nın erteleme önerisinin son tarihi olan 30 Haziran yaklaştıkça belirginleşiyordu. Komite çalışmalarını sürdürmeye çalışsa da aslında faaliyetleri Başbakan tarafından resmen askıya alınmıştı. Kerkük sorununu Irak'taki bütün sorunların temeli olarak gören Mistura,

⁴⁶⁰ 15 Ekim 2008 tarihli **Yeni Şafak**.

⁴⁶¹ Bu hareket alanını bütün sınırları zorlayarak kullanan Özçelik, Bağdat Büyükelçisi olduktan bir ay sonra, Irak Ulusal Meclisi'nde seçim yasasının oylandığı oturuma katılarak Kürtlerin tepkilerine neden olacaktı. 10 Kasım 2009 tarihli **Yeni Şafak**.

öncelikle diğer ihtilaflı bölgelerin sorunlarını çözmek için bir model tasarlayarak, bu modelin Kerkük'e uygulanabileceği fikrini ortaya attı.⁴⁶²

Planın BM planı olarak görülmesi, daha önce Kerkük konusunda ortaya atılan ancak rağbet görmeyen fikirlere göre daha dikkat çekici olmasını sağlıyordu. Ayrıca planla ilgili haberler çıktıktan sonraki uzun süreç içinde planın halen açıklanmamış olması da merakları artırdı. Bu arada Bağdat'ta bir araya gelerek, Kerkük, peşmergelerin statüsü ve petrol anlaşmaları konularını görüşen BKY Başbakanı Neçirvan Barzani ile Başbakan Nuri el Maliki'nin, Kerkük sorununun Mistura'nın planı doğrultusunda çözüleceği konusunda anlaştıklarına yönelik çıkan haberler⁴⁶³, henüz ortada olmayan planın "Kerkük için sihirli formül" olarak görülmesine neden oluyordu.

2008 Nisan ve Mayıs aylarında detayları ortaya çıkan plana göre Kerkük ve ihtilaflı bölgeler sorunu üç aşamalı olarak çözümlenmeye çalışılacaktı. Buna göre öncelikle Mahmur, Akra, Mendeli gibi karşı tarafa bırakılması halinde çok gürültü çıkarmayacak bölgeler konusunda anlaşılacak, daha sonra diğer ihtilaflı bölgeler ele alınacak ve son olarak Kerkük masaya yatırılacaktı.⁴⁶⁴ Bu bölgelerin kaderinin tayininde ise Aralık 2005 seçim sonuçları, Baas rejiminin demografik değişim girişimlerinin geri çevrilmesi, azınlık haklarına saygı ve doğal kaynaklardan elde edilecek gelirin paylaşımı konuları dikkate alınacaktı.⁴⁶⁵

İlk aşamada 4 bölgeyi ele alan Mistura, hazırladığı analiz raporlarına göre, Hamdaniye ve Mendeli'nin Irak hükümetinin, Akra ve Mahmur'un ise

⁴⁶² "BM'nin Kerkük Planı Üç Aşamalı", **Economist**, 17 Nisan 2008 (Çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=253456>, 7 Şubat 2010.

⁴⁶³ Gürkan Pamukçu, "Mistura'nın Planı Kürtlerin Yeni Yol Haritası mı?", **Yeni Dünya Gündemi**, 8-15 Haziran 2008.

⁴⁶⁴ Ali Akel, "BM'nin Kerkük Planı: Referandumsuz Çözüm", **Yeni Şafak**, 15 Mayıs 2008.

⁴⁶⁵ Pamukçu, a.g.m.

BKY'nin denetimine bırakılmasını önerdi⁴⁶⁶. Ancak daha bu aşamada plan tepkiyle karşılandı. İlk olarak Araplar ve Türkmenler bu bölge paylaşımı konusu gündeme gelmeden önce 2005 seçim sonuçlarının kriter olarak kullanılmasına itirazlarını dile getirmişlerdi. Çünkü 2005 seçimlerinin ihtilafli bölgelerin çoğunda peşmerge gözetimi altında yapılarak geniş çapta usulsüzlüklerin yaşandığı, sahte kayıtlı yüz binden fazla seçmenin, kayıtlarının silinmesine rağmen, Kürtlerin boykot tehditleri nedeniyle Yüksek Seçim Komisyonu'nun geri adım atması sonucu oy kullandığı, dönemin BM temsilcileri tarafından dahi kabul ediliyordu.⁴⁶⁷ Kürtler ise Anayasa'nın 140. maddesine aykırı⁴⁶⁸ ve Irak için etnik ayrım şekli olduğu,⁴⁶⁹ BM'nin uygulama yetkisine sahip olmadığı, Mistura'nın bölge halkının görüşünü alma gereği duymadığı ve Kerkük'le ilgili bir öneride bulunmadığı⁴⁷⁰ gerekçesiyle plana tepki gösterdiler. Daha ilk aşamada başarısızlığa uğrayan Mistura'nın Kerkük ve ihtilafli bölgeler planı bir süre sonra, Yerel Seçimler Yasası'nın tartışıldığı günlerde tekrar gündeme gelecekti. Bu süre içinde Mistura'nın da Ekim'de yapılması beklenen Yerel Seçimlerin Kerkük için ertelenmesini önermekten başka şansı kalmamıştı.⁴⁷¹

4.4.3. Yerel Seçimler Yasası'nda Kerkük ve 23. Madde Sorunu

Mistura'nın planının gündemden düşmesinde aldığı tepkiler kadar, Ekim ayında yapılması planlanan yerel seçimlerin de rolü büyük oldu. Irak'ta il meclislerinin yapıları son olarak üzerinde usulsüzlük gölgesi bulunan 30

⁴⁶⁶ “Kürt Parlamentosu Mistura'yı tartışıyor”, **Today's Zaman**, 09 Haziran 2008, (Çevrimiçi) http://www.dunyabulteni.net/news_detail.php?id=44330, 7 Şubat 2010.

⁴⁶⁷ Pamukçu, a.g.m.

⁴⁶⁸ Ferai Tınç, “Kerkük Planı Kimseyi Memnun Etmedi” **Hürriyet**, 23 Haziran 2008.

⁴⁶⁹ “Kürt Parlamentosu Mistura'yı tartışıyor”.

⁴⁷⁰ “As Safir: De Mistura Kürtlere Ne Söyleyecek?”, 16 Temmuz 2008, (Çevrimiçi) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2008/db-irak-2008.137.htm>, 07 Şubat 2010.

⁴⁷¹ “De Mistura: Kerkük Seçimleri Ertelensin”, (Erişim) <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/452202.asp>, 07 Şubat 2008.

Ocak 2005 seçimleriyle belirlenmişti ve bu yapı en çok Kerkük'te tartışma konusuydu. Anayasa'nın 122. maddesi 4. fıkrası uyarınca il meclisi seçimlerine ilişkin usuller ve yetkiler yasayla belirlenecekti. Ancak böyle bir yasa çıkarılamamış ve seçimlerin yapılması tehlikeye girmişti. Aslında yasa tasarısı hazırды, ancak Kerkük konusunda yine bir ihtilaf yaşanıyordu.

Ulusal Meclis, 22 Temmuz 2008'de söz konusu yasa tasarısını görüşüp onaylamak amacıyla toplandı ve Meclis Başkanlığı'na iki ayrı taslak sunuldu. Kürt ittifakının hazırladığı taslak, Kerkük İl Meclisi seçiminin şehirde yaşayan tarafların idari görevleri adaletli ve dengeli bir şekilde paylaşma hususunda anlaşmalarına kadar ertelenmesini ve bu işlemi Ulusal Meclis'in oluşturacağı bir komisyonun üstlenmesini içeriyordu. 110 milletvekilinin sunduğu diğer taslakta ise, Kerkük'te seçimin belirli bir süre ertelenmesini, idarenin üç ana oluşum arasında paylaşılmasını, İl meclisinde eşitlik ilkesinin uygulanmasını, peşmergelerin Kerkük'ten çıkarılarak yerlerine Irak'ın güney ve orta bölgelerinden getirilen askerlerin yerleştirilmesini öneren 24. madde yer alıyordu. Meclis Başkanı Mahmud el Meşhedani, bu madde için gizli oylamaya gidilmesini önerdi ve bu öneriyi açık oylamaya sundu. Çoğunluk 24. maddenin kapalı oy verme suretiyle oylanmasını kabul edince, 55 üyeli Kürt ittifakının tamamı ve Meclis el Âlâ'nın üyelerinin bazıları sonucu protesto ederek oturumu terk ettiler. Oylamaya katılan 140 milletvekilinin 127'si 24. maddeyi kabul ederek taslağın yasalaşmasını sağladı.⁴⁷²

Kürt ittifakı yasaya, demokratik ilkelere aykırı olduğu, gizli oylamanın yanlış ve anayasaya aykırı olduğu, Meclisteki bir ana oluşum çekildiği için tasarının onaylanmaması gerektiği ve Kerkük'e Arap askeri birliklerinin getirilmesinin kenti işgal etme anlamına geleceği gerekçeleriyle karşı çıktı.⁴⁷³ Cumhurbaşkanlığı Konseyi ise Tarık el Haşimi'nin katılmadığı oylamada

⁴⁷² Habib Hürmüzlü, "Irak İller Meclisi Seçimleri Yasası Hakkında Hukuki Değerlendirme", **Global Strateji Enstitüsü**, Yayımlanmamış Kurum İçi Bilgilendirme Raporu, 29 Temmuz 2008, s.1; Yasayı destekleyen gruplar: Fazilet Partisi, Irakıyye Listesi, Ulusal Diyalog Cephesi, Bağımsız Arap Grubu, Ulusal Reform Akımı, Sadr Grubu, Bağımsızlar, ITC, Yezidi Hareketi, Şebek temsilcisi.

⁴⁷³ Hürmüzlü, a.g.m., s.2.

Cumhurbaşkanı Celal Talabani ve yardımcısı Adil Abdülmehdi'nin imzalarıyla yasayı veto etti. Veto için, yasanın uzlaşma ilkelerine göre hazırlanmadığı, seçim düzenleme konusunu aşarak Kerkük için bir çözüm şekline dönüştüğü, 140. maddeyi etkisiz duruma getirdiği ve iki meclis başkan yardımcısının çekincelerine rağmen oylamanın gizli yapıldığı, şeklinde gerekçeler sıralandı.⁴⁷⁴

Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nin vetosuna rağmen Kürtlerin yasaya olan tepkisi dinmedi. Yukarıda da değinildiği üzere, veto edilen tasarıyı protesto etmek için 28 Temmuz 2008'de Kerkük'te Kürtler tarafından düzenlenen gösteri, bombalı bir saldırının hedefi oldu. Saldırı ve sonrasında çıkan olaylar kentte Türkmenler ve Kürtler arasında uzun sürecek bir gerginliğin habercisi olurken Kerkük sorunu da, seçimlerin ve dolayısıyla Irak siyasetinin bir anda kilitlenmesine sebep oldu. Zira Meclis'te Ağustos ayının ilk haftası yapılan oturumlarda da Kerkük konusunda bir sonuç alınamadı. Meclis Eylül ayına kadar tatile gireceği için Irak'ta Ekim ayında bir seçim yapılabilmesi imkânsız hale geldi.

Eylül ayında yeniden toplanan Ulusal Meclis, BM Özel Temsilcisi Mistura'nın da önerileri doğrultusunda, Kerkük'te seçimlerin ertelenmesini öngören bir tasarı üzerinde anlaşarak oybirliği ile kabul etti.⁴⁷⁵ 36 sayılı İl, İlçe ve Nahiye Meclisleri Seçim Yasası'nda Kerkük İl meclisi seçimleri 23. maddede düzenlendi. 23. madde öncelikle Kerkük'te otoritenin üç oluşum arasında %32'lik oranlarla eşit biçimde paylaşılmasını ve Hristiyanların da %4'lük katılım oranının sağlanmasını hükme bağladı. Maddeye göre daha sonra Kerkük'teki tapu ve nüfus kayıtlarını inceleyerek nüfus hareketlerindeki sorunların belirleyecek olan, üç oluşumun 2'ser ve Hristiyanların 1 kişi ile temsil edileceği 7 kişilik bir komisyon kurulacak ve bu komisyon yapacağı

⁴⁷⁴ Hürmüzlü, a.g.m., s.2.

⁴⁷⁵ "Kerkük Seçimlerinin Ertelenme Kararı, Irak Parlamentosunun Yerel Seçim Yasası'nı Onaylamasını Sağladı", **El Hayat**, 25 Eylül 2008, (Çevrimiçi) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2008/db-irak-2008.141.htm>, 09 Şubat 2008.

incelemelerin sonucunda bir rapor oluşturarak 2009 yılı Mart ayı sonuna kadar Ulusal Meclis'e gönderecek,⁴⁷⁶ raporun görüşülmesinin ardından Kerkük için özel bir yasa hazırlanacaktı.⁴⁷⁷ Bununla birlikte yeni yasa, Kerkük ve Kürt Bölgesi'nin 3 vilayeti haricindeki vilayetlerde 31 Ocak 2009 tarihine kadar seçimlerin yapılmasını öngörüyordu.⁴⁷⁸

İl meclisinde otorite paylaşımında öncelik en güçlü olan gruba verilecekti. Kerkük Valisi Kürt, yardımcısı ise Arap'tı. Bu durumda Kürtlerde olan Meclis Başkanlığı'nın Türkmenlere verilmesi gerekiyordu. Ancak bu hiçbir zaman gerçekleşmedi. Kürtler en önemli üç makamı paylaşmaktan imtina ederek, yalnızca devlet memurluklarının paylaşımını gerçekleştirdiler.⁴⁷⁹

İl idaresinde otoritenin paylaşılmamış olmasına rağmen, Ulusal Meclis yasada belirtilen komisyonu teşkil etti. Bu 7 kişilik komisyon, Kerkük sorununun çözümü için kurulan üçüncü komisyondur. Komisyon, beklenildiği gibi hiçbir konuda anlaşamayınca, ortak bir rapor da oluşturulamadı. Bunun üzerine komisyondaki her grup Kerkük'ün nüfusu, sınırları, gayrimenkul tecavüzleri ve idari atamalar meseleleri üzerine kendi düşüncelerini yansıtan raporlarını Ulusal Meclis'e sundular.⁴⁸⁰ Bu birbirinden farklı raporları dikkate alarak Kerkük için özel bir yasa çıkarmanın, çıkarılsa bile kabul edilmesinin imkânsızlığı ortadaydı. Sonuç olarak Kerkük konusunun havale edildiği bu üçüncü komisyon da başarısızlığa uğruyor ve çözüm yolu bir kez daha tıkanıyordu.

⁴⁷⁶ Omar Ali, "Kirkuk, Iraq's Most Disputed Issue in 2009", December 28th 2009, (Erişim) <http://m.aknews.com/en/aknews/4/98025/?AKmobile=true>, 10 Şubat 2010.

⁴⁷⁷ "Kerkük Seçimlerinin Ertelenme Kararı"

⁴⁷⁸ "Kerkük Seçimlerinin Ertelenme Kararı"

⁴⁷⁹ "Iraq and the Kurds: Trouble Along the Trigger Line", s.5

⁴⁸⁰ Ali, a.g.m.

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

ABD'nin Baas rejimini devirmek amacıyla gerçekleştirdiği Irak Operasyonu sonrasında Kerkük'e ilişkin bir sorun yaşanacağı aşikârdı. Zira Kürtler 70'li yıllarda Bağdat tarafından tanınan özerkliği bile yeterli bulmayarak Kerkük uğruna savaşımaya devam etmişlerdi. Dolayısıyla ABD işgali sonrasında Kerkük'ün de içinde yer alacağı federal bir yapı talep etmemeleri beklenemezdi. Ancak sorun, çözülmesi neredeyse imkânsız bir düğüm haline gelmeden, belirli önlemler alınarak, Irak'ın kaostan çıktığı bir dönemde masaya yatırılana kadar dondurulabilirdi. İşte tam bu noktada 1 Mart tezkeresinin TBMM'de reddedilmesiyle ABD'nin Kuzey Irak'taki bir numaralı müttefiki haline gelen Kürtlerin Kerkük'e müdahalesine ve göçüne göz yumması sorunun çıkmaza girmesinde belirleyici rol oynamıştır. Dolayısıyla Kerkük sorununun bugünkü duruma gelmesinde Türkiye'nin oynamış olduğu rol yadsınmamalıdır.

İşgal sonrasında Kerkük'teki silahlı güçlerin Kürtlerden oluşması, kitlesel göçleri kolaylaştırmıştır. ABD'nin Irak'ta Iraklılardan oluşan bir idare teşkil etme isteği ülkede bir seçim yapılmasını gerektirmiş, savaşta ABD'nin yanında yer alan gruplar, bu süreçte karşılık olarak ABD'den bazı tavizler almışlardır. Kerkük'e göç eden Kürtlerin seçimlerde oy kullanabilmeleri ve diğer seçim usulsüzlükleri ABD'nin Kürtlere Kerkük konusunda verdiği tavizler olarak görülebilir. İlk seçimler sonrası Kerkük'te oluşan Kürt yönetimi, günümüze kadar varlığını sürdürürken, bu süre içinde Kerkük'ün Kürt bölgesine bağlanmasını temel politik hedef olarak belirlemiş; gerek meşru bir idare olarak görülmesinden, gerekse de Kürtlerin Bağdat'ta etkili bir siyasi alan oluşturmamasından ötürü faaliyetlerine göz yumulmuştur. Irak, savaşın yarattığı ilk kaos ortamından kurtulurken, Kerkük'e, hangisinin Kerküklü olduğu belli olmayan, yüz binlerce insanın yerleştiği görülmüştür. Bu tablo zaten siyasi olarak çözülmesi imkânsız görünen sorunun, teknik olarak da çözülmesini epey zorlaştırmıştır.

Siyasi imkânsızlık üç ana oluşumun Kerkük'te taviz vermeye yanaşmamasından kaynaklanmaktadır. Türkmenlerin, Baas baskısı altında yıllarca ezilmelerine rağmen, pek çok konuda Kürtlere karşı Sünni Araplarla işbirliği içinde olmaları ve Bağdat'ın hâkimiyetini, Kürtlerin hâkimiyetine tercih etmeleri dikkat çekicidir. Türkmenlerin bu tutumunda geçmişte yaşanan Kerkük katliamı, 1991'deki yağmalama eylemleri gibi olayların payı elbette ki önemlidir. Ancak özellikle 2003 sonrası yaşanan gelişmeler, baskı, yıldırma ve yağmalamalarla birlikte silahlı Kürt grupların eylemleri, Kürt liderlerin beyanatları ve Erbil şehrinin zaman içinde Kürtler lehine gösterdiği değişim Türkmenlerin Kerkük konusunda Kürtlere karşı çıkmalarında belirleyici rol oynamaktadır.

Arapların çoğu Kerkük'ün yerli halkı değildir. Ancak vilayetin çeşitli bölgelerine Krallık döneminde yerleşmiş büyük ve güçlü aileler Kerkük'e yerleşmeden önce göçebe oldukları için köklerinin bağlı olduğu bir başka bölge yoktur. Saddam Hüseyin döneminde şehrin demografik yapısını değiştirmek amacıyla yerleştirilen Araplar da Kerkük'ü sahiplenmeye yetecek kadar uzun bir süredir Kerkük'te yaşamaktadır. Her iki grup da Kürtlerin Baas rejimi uygulamalarının intikamını kendilerinden almak isteyecekleri düşüncesiyle Kerkük'ün Bölgesel Kürt Yönetimi'ne katılmasına karşı çıkmaktadır. Ulusal düzeyde Sünni Araplar çoğunlukla ülkenin petrol bulunmayan orta bölgelerinde yaşadıkları için, ülkenin bölünmesinden doğal bir endişe duymakta, Kerkük'ü ise Irak'ı bir arada tutan kilit olarak görmektedirler.

Kürtler ise Kerkük'ü petrol için değil, tarihsel olarak bir Kürt şehri olduğu için kendi özerk yönetimlerine bağlamak istediklerini savunmaktadırlar. Kerkük'ün tarihsel olarak Kürt şehri olup olmadığı farklı bir çalışma konusu olmakla birlikte, Kürtlerin petrole ilişkin söylemlerinin gerçekçi olmadığını kabul etmek gerekmektedir. Bu çalışmada bir bakıma Iraklı Kürtlerin yüz yılı aşkın bağımsızlık mücadeleleri de ele alınmıştır. Yaşanan deneyimler Kürtlerin bağımsız bir ülkeye sahip olabilmek için ya bir

devletin korumasına ya da petrole ihtiyaçları olduğunu göstermiştir. Ancak bu durumu, Kürtlerin Kerkük'ü resmen kontrol altına almalarıyla birlikte bağımsızlık girişimlerini başlatacağı şeklinde algılamak da çok gerçekçi olmayacaktır. Buradaki en temel ve kısa vadeli amaç, Şii - Sünni savaşı, Arap - Kürt savaşı gibi herhangi bir etkenden kaynaklanabilecek ya da doğrudan bir oluşumun, örneğin Kürtlerin veya Şiilerin isteği doğrultusunda ortaya çıkacak olası bir bölünme senaryosundan evvel Kürt bölgesinin sınırlarının Kerkük'ü de içerecek şekilde kesin olarak çizilmesinden daha fazlası değildir. Zira Kerkük'ü Kürt bölgesine dahil eden resmi sınırlar kabul edildiği andan itibaren, Irak'ın bölünmesi Kürtlerin problemi olmayacaktır. Ayrıca Kürtler Kerkük'e sahipken, Kürtlerden kaynaklanmayan bir bölünme gerçekleşirse, bu noktada Türkiye gibi bağımsız bir Kürt devletine karşı çıkacak ülkelerin de gelişmeler karşısında hareket alanları daralacaktır. Geçmiş birkaç yıla göre bugün Irak'ın daha istikrarlı olduğu görülmekle birlikte, ileriki yıllarda bu istikrarın devam edeceğinin kuşkulu olması nedeniyle, Kerkük'e bugünden sahip olma çabasının Kürtler açısından bakıldığında son derece doğru olduğunu kabul etmek gerekir. Buna karşılık, "komşularla sıfır sorun" düsturu ile Kerkük sorununun kısa vadede Kürtler lehine çözülmesine göz yumarak uzun vadede Kürtlerin bağımsızlığını kırmızı çizgi ilan edecek bir politika planlama girişiminin, Türkiye ve Türkmenler açısından, telafisi 1 Mart tezkeresinden çok daha imkânsız sonuçlara yol açabileceği değerlendirilmektedir.

Irak'ın Sünni Arapları ile Şiilerin önemli bir kısmı, petrole sahip bir Kürt yönetiminin bağımsızlık arayışına gireceği kuşkusuyla Kerkük'ün Kürt Bölgesi'ne katılmasına itiraz etmektedir. Öte yandan seçimler sonucunda oluşan tablolarda Kürtler Ulusal Meclis'te kazandıkları sandalyelerle iktidarı belirleyici rol oynadığından, Kerkük konusunda Kürtlere taviz veren grubun iktidara geldiği görülmektedir. Her ne kadar bu iktidarlar göreve geldikten sonra Kerkük konusunda Kürtlere vaat edilenleri hayata geçirmekten kaçınırsalar da, 140. maddenin kabulü gibi tersi örnekler de mevcuttur. Bu tür örneklerin her seçim sonrasında çoğalacağı ve ne kadar çoğalırsa sorunun

çözümünden de o denli uzaklaşılacağı görülmektedir. Dolayısıyla Kerkük sorunun çözömsüzlüğü besleyen unsurlardan biri de, Kerkük'ün Bağdat'ta iktidarı belirleyen bir rolünün bulunmasıdır.

Bu çalışmanın amacı soruna bir çözüm getirmek olmasa da şimdiye kadar anlatılanlar en azından sorunun nasıl çözümlenemeyeceğini göstermiştir. Kerkük için somut bir uluslararası çabanın var olmaması, sorunun çözülemeyeceğinin neredeyse garantisidir. Ülkenin geçeceği her aşamada Kerkük konusunda uzlaşmamak ve bu aşamayı geçerken Kerkük'ü konu dışına çıkararak bir komisyona havale etmek de, meselenin uzamasından başka bir işe yaramamaktadır. Seçimler sayımlar ya da referandumlar da doğru kayıtlarla, şeffaf ve adil bir biçimde yapılamadığı için, kaybedenlerin itirazlarına neden olacağından bunların sorunu daha da büyötmekten öte bir işlevleri olmadığı görölmüştür.

Kitlese göç ile şehrin demografik yapısını değıştirmek de soruna çözüm getirmeyen uygulamalardan biridir. Ancak diğerlerinden farklı olarak bu uygulama, çözümsüzlüğün Kürtler lehine gelişen bir süreç olmasını sağlamaktadır. Zira sorun çözümsüz kalsa da şehir fiilen BKY'nin kontrolünde olduğı için hiçbir müdahaleye maruz kalmaksızın Kürtleştirilmektedir. Bu demografik değışime müdahale edilmediğı ve Kerküklü olmayan göçmenler belirlenerek kendi bölgelerine geri döndürölmediğı sürece, Kürtler açısından sorunun çözümsüz bırakılması, taviz vermekten çok daha akılcı bir tutum olacaktır. Bu noktada Türkmenler ve Arapların seçimlerin, referandumun veya sayımın ertelenmesini zafer olarak görmeleri yalnızca mevcut durumda bunların her birinin Kürtlerin lehine sonuçlanacağını düşünmelerinden ileri gelmektedir. Dolayısıyla Türkmenler ve Araplar için de mevcut şartlar altında bir seçim, sayım veya referandum yapılmasındansa, –en azından kısa vadede– sorunun çözümsüz kalması tercih edilmektedir. Bu çözümsüzlük ortamından en çok zarar görense, tüm dünyada olduğı gibi, sorunlu bölgede yaşayan sivil halktır.

Sonuç olarak, en başta da ifade edildiği gibi Irak'ın, bu üzerinde uzlaşılamayan şehrinin Filistin, Karabağ, Kıbrıs ve Keşmir gibi uzunca bir süre daha “sorun” kelimesiyle anılarak, dünyanın bir başka sorunlu coğrafyası olarak kalacağı ve ilerleyen dönemde “Kerkük Sorunu” adıyla çok sayıda akademik esere konu olacağı bugünden görülmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AL HIRMIZI, Ershad; **The Turkmen and Iraqi Homeland**, 1st edition, İstanbul, Kerkük Vakfı Yayınları, 2003.

ANDERSON, Liam, STANSFIELD, Gareth; **Crisis in Kirkuk: The Ethnopolitics of Conflict and Comprmise**, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2009.

ARMAOĞLU, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (Cilt 1-2: 1914-1995)**, 11. Baskı, Ankara, Alkım Yayınevi, t.y.

ASTARJIAN, Henry D.; **The Struggle for Kirkuk: The Rise of Hussein, Oil and the Death of Tolerance in Iraq** , Westport-Connecticut & London, Praeger Security International, 2007.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, **111 Numaralı Kerkük Livası Mufassal Tahrir Defteri (Kanuni Devri)**, Ankara, 2003.

BİLÂ, Fikret; **Ankara'da Irak Savaşları: Sivil Darbe Girişimi ve Belgelerle 1 Mart Tezkeresi**, 6. Baskı, İstanbul, Güncel Yayıncılık, 2007.

BÖLÜKBAŞI, Deniz; **1 Mart Vakası: Irak Tezkeresi ve Sonrası**, 4. Baskı, İstanbul, Doğan Kitap, 2008.

BREMER III, Ambassador L. Paul, **My Year in Iraq: The Struggle to Build a Future of Hope**, New York, Threshold Edition, 2006.

CANATAN, Yaşar; **Türk-Irak Münasebetleri (1926-1958)**, 1. Baskı, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

DEMİRBAŞ, H. Bülent; **Musul - Kerkük Olayı ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Kuveyt Meselesi**, 2. Baskı, İstanbul, Arba Yayınları, 1995.

DEMİRCİ, Fazıl; **Irak Türklerinin Dünü-Bugünü**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

DEMİRCİ, Nefi; **Sönmeyen Ateş Dinmeyen Hasret: Kerkük**, İstanbul, Türkmeneli İnsan Hakları Derneği Yayını, 2006.

EROĞLU, Cengiz, BABUÇOĞLU, Murat ve ÖZDİL, Orhan; **Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Musul**, Ankara, Global Strateji Enstitüsü, 2005.

GORDON, Michael R., TRAINOR, Gen. Bernard E., **Kobra II: Irak İşgalinin Perde Arkası**, 1. Baskı, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul, Doğan Kitap, 2006.

KARADAĞ, Raif; **Musul Raporu**, 1. Baskı, İstanbul, Emre Yayınları, 2005.

KAYMAZ, İhsan Şerif; **Musul Sorunu: Petrol ve Kürt Sorunları ile Bağlantılı Tarihsel ve Siyasal Bir İnceleme**, İstanbul, Otopsi Yayınevi, 2003.

KERKUKLU, Mofak Salman; **Turkmen of Iraq**, Ankara, Boyut Tanıtım Matbaa, 2007.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer; **Türk İngiliz İlişkileri: 1919-1926**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1978.

MARR, Phebe; **The Modern History of Iraq**, Oxford / Colarado, Westview Press, 1985.

MARUFOGLU, Sinan; **Osmanlı Döneminde Kuzey Irak**, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1998.

MCDOWALL, David; **Modern Kürt Tarihi**, çev. Neşenur Domanıç, Ankara, Doruk Yayıncılık, 2004.

NAKDİMON, Şalom; **Irak ve Ortadoğu'da Mossad**, 1. Baskı, çev. Ahmet Ekinci, Ankara, Elips Kitap, 2004.

NAKİP, Mahir; **Kerkük'ün Kimliği**, 1. Baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2007.

ORAN, Baskın; **Kalkık Horoz: Çekiç Güç ve Kürt Devleti**, 2. Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1998.

ÖKE, Mim Kemal; **Kerkük - Musul Dosyası**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1991.

ÖKE, Mim Kemal; **Musul Meselesi Kronolojisi**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1987.

ÖZDAĞ, Ümit; **Kerkük, Irak ve Ortadoğu: 1998-2006**, İstanbul, Bilge Oğuz, 2007.

ÖZKAN, Tuncay; **CIA Kürtleri: Kürt Devletinin Gizli Tarihi**, 11. Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004.

ÖZNUR, Hakkı; **Cahşların Savaşı: Kuzey Irak Kürt Hareketi ve**

Musul-Kerkük Meselesi, 1.Baskı, Ankara, Altinküre Yayınları, 2003.

POLK, William R.; **Irak'ı Anlamak**, 2. Baskı, İstanbul, NTV Yayınları, 2007.

SAATÇİ, Suphi; **Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı**, İstanbul, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı - İstanbul Araştırma Merkezi, 1996.

ŞİMŞİR, Bilal N.; **Türk - Irak İlişkilerinde Türkmenler**, 1 Baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2004.

TALABANÎ, Nurî; **Kerkük Bölgesinin Araplaştırılması**, çev: Zafer Avşar, İstanbul, Avesta Basın Yayın, 2005.

YAVİ, Ersal; **Kürdistan Ütopyası: 1.Dosya**, 1.Baskı, İzmir, Yazıcı Yayınevi, 2006.

YAVİ, Ersal; **Kürdistan Ütopyası: 2.Dosya**, 1.Baskı, İzmir, Yazıcı Yayınevi, 2006.

MAKALELER - KÖŞE YAZILARI - ARAŞTIRMALAR

AKEL, Ali; "BM'nin Kerkük Planı: Referandumsuz Çözüm", **Yeni Şafak**, 15 Mayıs 2008.

ALI, Omar; "Kirkuk, Iraq's Most Disputed Issue in 2009" December 28th 2009 (Erişim) <http://m.aknews.com/en/aknews/4/98025/?AKmobile=true> 10 Şubat 2010.

AL-MEHAI, Kamil; "Geographical Distrubation of Iraqi Oil Fields and Its Relation with the New Constitution", **Revenue Watch Institute**, May 27, 2006, (Erişim) <http://www.iraqrevenuewatch.org/reports/052706.pdf>, 01 Ekim 2009.

ALPTEKİN, M. Yavuz; "İrak Seçimlerinde Yaşanan Türkmen Mağlubiyetinin Arka Yüzü" **TASAM**, Stratejik Yorum No: 239, 05 Haziran 2006, (Erişim) <http://www.tasam.org/index.php?altid=1367>, 16 Ocak 2010.

ANDRES, Carter; "Halabja @ 20", **National Review Online**, March 14, 2008, (Çevrimiçi) <http://article.nationalreview.com/351643/halabja20/carter-andress>, 21 Kasım 2009.

ARMAOĞLU, Fahir; "Tarihi Perspektif İçinde Misak-ı Milli'nin Değerlendirilmesi", **Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul**, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1998.

CAGAPTAY, Soner , FINK, Daniel; "The Battle for Kirkuk: How to Prevent a New Front in Iraq" **WINEP**, Policy Watch #1138, January 16, 2007, (Erişim) <http://www.thewashingtoninstitute.com/print.php?template=C05&CID=2552>, 12 Ocak 2010.

CIEZADLO, Annia; "Iraq's Election Wild Card: Kirkuk", **Christian Science Monitor**, 7 December 2004, (Çevrimiçi) <http://www.csmonitor.com/2004/1207/p06s01-woiq.html>, 14 Ocak 2010.

CIVAOĞLU, Güneri; "Telafer'de Çuval", **Milliyet**, 15 Eylül 2004.

COCKBURN, Patrick, ENDERS, David; "Kurds Named Their Price For Putting Shia Party in Power", **The Independent**, 24 Febuary 2005, (Çevrimiçi) <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/kurdsname-their-price-for-putting-shia-party-in-power-484520.html>, 17 Ocak 2010.

COCKBURN, Patrick; "The New Invasion of Iraq", **The Independent**, 23 February 2008, (Çevrimiçi) <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/the-new-invasion-of-iraq-786142.html>, 31 Ocak 2010.

COCKBURN, Patrick; "Kurdish Victory Provokes Fear of Turkish Invasion" **The Independent**, April 11, 2003, (Çevrimiçi) <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/kurdish-victory-provokes-fears-of-turkish-invasion-594101.html>, 20 Aralık 2009.

ÇETİNSAYA, Gökhan; "30 Ocak 2005 Seçimleri Sonrası Irak", **SETA Analiz**, (Erişim) http://www.setav.org/index.php?Itemid=29&id=53&option=com_content&task=view, 16 Ocak 2010.

DECKER, Ervin; "Türkmenler Kürtleri Irak'ta Seçim Sahteciliği ile Suçluyorlar", **Frankfurter Rundschau**, 07 Şubat 2005, (Çevrimiçi) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2005/db-irak-2005-4.htm>, 15 Ocak 2010.

DEMİRMEN, Ferruh; "Oil in Iraq: By Byzantine Beginnings - Part II The Reing for a Monopoly", **Global Policy Forum**, April 26, 2003, (Erişim) <http://www.globalpolicy.org/component/content/article/185/40550.html>, 28 Eylül 2009.

FAYAD, Ma'ad; "Normalization Process in Kirkuk takes Shape" **Asharq Alawsat**, 07.02.2007, (Çevrimiçi) <http://www.aawsat.com/english/news.asp?section=1&id=7925>, 21 Kasım 2009.

GALLETI, Mirella; "Reports on Kirkuk by Modern European Visitors", **Kirkuk: The City of Ethnic Harmony**, London, Karbala Centre For Resarch & Studies, s. A1- A31, 2001.

HERSH, Seymour; "Plan B: As June 30th Approaches, Israel Looks to the Kurds" **The New Yorker**, June 28, 2004, (Çevrimiçi) http://www.newyorker.com/archive/2004/06/28/040628fa_fact, 10 Ocak 2010.

HÜRMÜZLÜ, Habib; "Kerkük Petrolleri ve Türkmenler", **Global Strateji Dergisi**, Ankara, Yıl.3, Sayı.9, İlkbahar 2007.

KADDİR, Jabbar; "The Ethnic Constitution of Kirkuk Population During a Century (1850-1958)", (Erişim) <http://www.kirkukcenter.com/Files/MBAN/6.pdf>, 22 Eylül 2009.

KAYMAZ, Nejat; "Misak-ı Milli Üzerinde Tartışmalar", **VII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler**, Cilt.III Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983, s.1941-1958.

KHALILZAD, Zalmay; "Why The United Nations Belongs in Iraq", **The New York Times**, July 20, 2007, (Çevrimiçi) <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9807E3D71431F933A15754C0A9619C8B63>, 26 Ocak 2010.

KRAMERS, J. H.; "Kerkük", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 6, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1986, s.589-591.

KUHNAVARD, Nefise; "Kürtlerin Federalizm Rüyası", **Hemşehri**, 11.06.2004, (Çevrimiçi) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2004/db-irak-34.htm>, 12 Ocak 2010.

LUTF, Gal; "How Much Oil Does Iraq Have?" May 12, 2003, **Saban Center for Middle East Policy at the Brookings Institution**, (Erişim) http://www.brookings.edu/papers/2003/0512globalenvironment_luft.aspx, 01 Ekim 2009.

MCDOWALL, David; "Kürt Sorunu: Tarihsel Bir Bakış", çev. Yavuz Alogan **Kürtler (Güncel Bir Araştırma)**, 1. Baskı, ed. Philip G.Kreyenbroek - Stefan Sperl, İstanbul, Cep Kitapları, 1994, s.14-38.

OPPEL, Richard A.; "Kurdish Control of Kirkuk Creates a Powder Keg in Iraq", **The New York Times**, August 19, 2008, (Çevrimiçi) <http://www.nytimes.com/2008/08/19/world/africa/19iht-19kirkuk.15408327.html>, 05 Şubat 2010.

PACKER, George; "The Next Iraqi War?", **The New Yorker**, October 4, 2004, (Çevrimiçi) http://www.newyorker.com/archive/2004/10/04/041004fa_fact, 12 Kasım 2009.

PAMUKÇU, Ekrem; "Kerkük Tarihi", **G.Ü. Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı.19, Güz - 2001, s.183-190.

PAMUKÇU, Gürkan; "Irak'ta Petrol Anlaşmalarının Hukuki Niteliği", **Yeni Dünya Gündemi**, 30 Mart - 6 Nisan 2008.

PAMUKÇU, Gürkan; "Mistura'nın Planı Kürtlerin Yeni Yol Haritası mı?", **Yeni Dünya Gündemi**, 8 - 15 Haziran 2008.

PARKER, Ned; "Iraqi Political Factions Jointly Pressure Kurds" **Los Angeles Times**, January 14, 2008 (Çevrimiçi) <http://www.latimes.com/news/nationworld/world/la-fg-iraq14jan14,0,1743313.story>, 01 Şubat 2010.

PİRİNÇÇİ, Ferhat; "2003 Savaşı Sonrası Süreçte Irak'ta Siyasal Yapılanma" **Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi II. Ortadoğu Semineri: Dünden Bugüne Irak, 27-29 Mayıs 2004**, Cilt.II, Elazığ, Fırat Üniversitesi Basımevi, 2004, (Çevrimiçi) www.ferhatpirincci.com/eserler/siyasal_yap.pdf, 02 Ocak 2010.

RODHE, David; "In a City Claimed by Kurds and Arabs, U.S. Troops Try to Keep Peace" **The New York Times**, April 26, 2003. (Çevrimiçi) <http://www.nytimes.com/2003/04/26/international/worldspecial/26NORT.html>, 12 Ocak 2010.

RUBIN, Michael; "Kurdish Leaders are Drunk with Power", **The Daily Star**, July 1, 2009, (Çevrimiçi) <http://www.michaelrubin.org/5784/kurdish-leaders-drunk-with-power>, 5 Şubat 2010.

RUBIN, Michael; "A Comedy of Errors: American Turkish Diplomacy and the Iraq War", **Turkish Policy Quarterly**, Spring, 2005, (Çevrimiçi) <http://www.meforum.org/701/a-comedy-of-errors-american-turkish-diplomacy>, 14 Aralık 2009.

SENANAYAKE, Sumedha; "Iraq: Committee Decision Increases Tensions In Kirkuk", **Radio Free Europe Radio Liberty**, February 08, 2007, (Erişim) <http://www.rferl.org/content/article/1074583.html>, 24 Ocak 2010.

SENANAYAKE, Sumedha; "Iraq: Turkey Keeps Nervous Eye on Kirkuk", **Radio Free Europe Radio Liberty**, January 22, 2007, (Erişim) <http://www.rferl.org/content/article/1074213.html>, 24 Ocak 2010.

SEYF, Tarık; "Kürtlerin Siyonizmi", **El Haliç**, 12 Mayıs 2004, (Çevrimiçi) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2004/db-irak-29.htm>, 11 Ocak 2010.

SUSMAN, Tina, AHMED, Asso; "Iraqi Kurds Delay Kirkuk Vote", **Los Angeles Times**, December 27, 2007, (Çevrimiçi) <http://www.latimes.com/news/nationworld/nation/la-fg-iraq27dec27,0,4255543.story>, 31 Ocak 2010.

TALABANY, Nouri; "Who Owns Kirkuk? The Kurdish Case", **Middle East Quarterly**, Winter-2007, s.75-78, (Çevrimiçi) <http://www.meforum.org/1075/who-owns-kirkuk-the-kurdish-case>, 22 Eylül 2009.

TINÇ, Ferai; "Kerkük Planı Kimseyi Memnun Etmedi", **Hürriyet**, 23 Haziran 2008.

TÜRKMEN, Zekeriya; "Mustafa Kemal Paşa'nın Musul Konusundaki Duyarlılığı ve Misak-ı Milli'de Musul", **Global Strateji Dergisi**, Ankara, Yıl.3 Sayı.9, s.107-127.

UĞUR, Fatih; "Türkiye Yeni Kerkük Sürecinde En Güçlü Taraf Olmaya Aday", **Aksiyon**, Sayı 684, 14 Ocak 2008, (Çevrimiçi) <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/news-16316-turkiye-yeni-kerkuk-surecinde-en-guclu-tarafolma-ya-aday.html>, 30 Ocak 2010.

ULUĞBAY, Hikmet; "Kurtuluş Savaşımıza Petrol Boyutundan Bakış ve Günümüze Uzanan Süreçte Petropolitik", (Erişim) http://www.ulugbay.com/blog_hikmet/?p=90, 10 Ekim 2009.

YETKİN, Murat; "Süleymaniye'de Gerçekte Neler Oldu?", **Radikal**, 20 Şubat 2007.

ZANGER, Maggy; "Refugees in Their Own Country", **Middle East Report**, number. 222, Spring 2002, (Erişim) http://www.merip.org/mer/mer222/222_zanger.html, 12 Kasım 2009.

RAPORLAR

"Caught in Whirlwind: Torture and Denial of Due Process by the Kurdish Security" **Human Rights Watch**, Vol. 19, No. 2, July 2007,

(Çevrimiçi) <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/kurdistan0707webwcover.pdf>, 25 Eylül 2009.

“Chronolgy of Events in Iraq”, **UNHCR**, April 2003, Ankara, 2004, (Çevrimiçi) <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/40322b214.pdf>, 21 Aralık 2009.

“Claims in Conflict: Reversing Ethnic Cleansing in Northern Iraq”, **Human Rights Watch**, Vol.16, No.4, August, 2004, (Çevrimiçi) <http://www.hrw.org/en/node/11985/section/4>, 17 Kasım 2009.

“Final Report on the December 15 2005 Council of Representatives Elections” **IMIE**, April 12, 2006, (Erişim) http://www.imie.ca/pdf/final_report.pdf, 20 Ocak 2010.

“Iraq and the Kurds: Resolving the Kirkuk Crisis”, **IGC**, Middle East Report, N°64, 19 April 2007, (Çevrimiçi) http://www.crisisgroup.org/library/documents/middle_east___north_africa/iraq_iran_gulf/64_iraq_and_the_kurds_resolving_the_kirkuk_crisis.pdf, 20 Ocak 2010.

“Iraq and the Kurds: Trouble Along the Trigger Line”, **ICG**, Middle East Report N°88 8 July 2009, (Çevrimiçi) http://www.crisisgroup.org/library/documents/middle_east___north_africa/iraq_iran_gulf/88_iraq_and_the_kurds___trouble_along_the_trigger_line.pdf, 14 Ocak 2010.

“Iraq Living Conditions Survey 2004, Volume I: Tabulation Report”, **UNDP** Baghdad, 2005.

“Iraq: Threat of Ethnic Tension, Violence in Kirkuk”, **UNHCR**, August 19, 2008, (Çevrimiçi) <http://www.unhcr.org/refworld/docid/48ae79b8c.html>, 26 Eylül 2009.

“Kerkük: 2007 Paneli Sonuç Bildirgesi”, **Global Strateji Enstitüsü**, Ankara, 15 Ocak 2007.

“Kerkük: 2008” Politika Raporu, **Global Strateji Enstitüsü**, Ankara, 09 Mayıs 2008.

“United Nations Press Briefing on Iraq Demographics 08.08.2003”, **UN**, (Çevrimiçi) <http://www.un.org/News/briefings/docs/2003/iraqdemobrf.doc.htm>, 24 Eylül 2009.

“Yıllık Rapor” **TPAO**, 2006.

BAKER III, James A., HAMILTON, Lee H., “The Iraq Study Group Report: The Way Forward - The New Approach”, **United States Institute of Peace**, December 6, 2006, (Çevrimiçi) http://media.usip.org/reports/iraq_study_group_report.pdf, 26 Ocak 2010.

DERSAN, Duygu; “İrak Anayasası’nın Değerlendirilmesi”, **Global Strateji Enstitüsü**, Yayınlanmamış Kurum İçi Bilgilendirme Raporu, Ankara, t.y.

HÜRMÜZLÜ, Habib; “İrak İller Meclisi Seçimleri Yasası Hakkında Hukuki Değerlendirme”, **Global Strateji Enstitüsü**, Yayınlanmamış Kurum İçi Bilgilendirme Raporu, 29 Temmuz 2008.

JAFFE, Amy Myers; “Iraq’s Oil Sector: Past, Present and the Future”, **The James A. Baker III Institute for Public Policy - Rice University**, March, 2007, (Erişim) www.rice.edu/energy/publications/docs/NOCs/Papers/NOC_Iraq_Jaffe.pdf, 28 Eylül 2009.

MIGDALOVITZ, Carol; “Iraq: The Turkish Factor” **Congressional Research Service Report for Congress**, Washington, October 31, 2002,

(Çevrimiçi) <http://fpc.state.gov/documents/organization/14957.pdf>, 01 Aralık 2009.

PAMUKÇU, Gürkan; “Kerkük’te Asayiş Sorunu”, **Global Strateji Enstitüsü**, Yayınlanmamış Kurum İçi Bilgilendirme Raporu, Ankara, 13 Ekim 2008.

GAZETELER

Asharq Alawsat
 El Ahram
 El Furad
 El Kuds El Arabi
 El Müstakbel
 El Zaman
 Frankfurter Rundschau
 Hemşehri
 Hürriyet
 Kurdistan Post
 Los Angeles Times
 Milliyet
 Radikal
 Ruzname
 Star
 The Christian Science Monitor
 The Daily Star
 The Guardian
 The Independent
 The New York Times
 The Washington Post
 Today's Zaman

Türkiye
Yeni Çağ
Yeni Dünya Gündemi
Yeni Şafak
Zaman

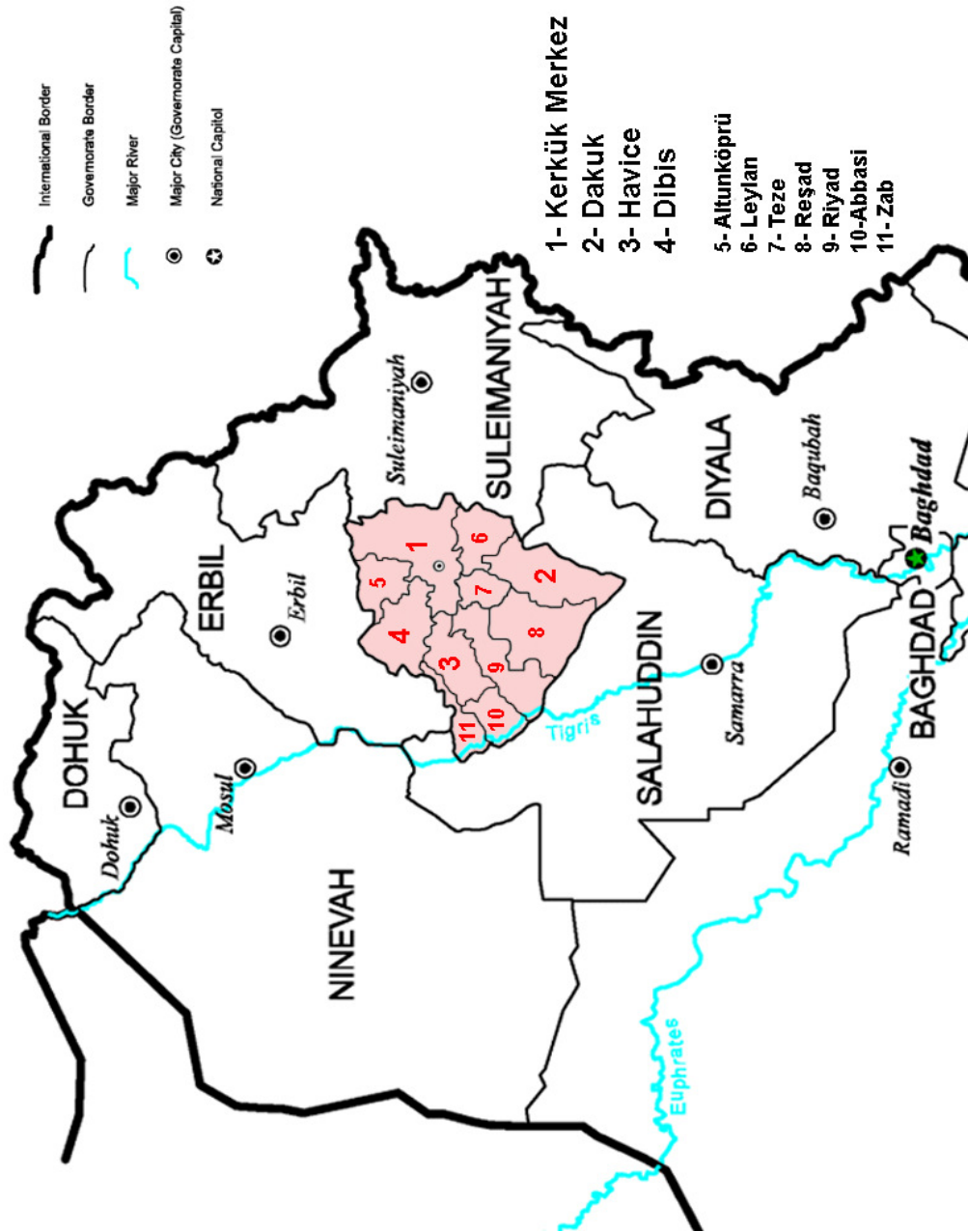
İNTERNET SİTELERİ

<http://iraqenergyexpo.com>
<http://www.bizturkmeniz.com>
<http://www.byegm.gov.tr>
<http://www.country-data.com>
<http://www.dw-world.de>
<http://www.eia.doe.gov>
<http://www.genelkurmay.mil.tr>
<http://www.globalsecurity.org>
<http://www.imie.ca/>
<http://www.irakhaber.com>
<http://www.kirkukcenter.com>
<http://www.kirkukpc.net>
<http://www.krg.org>
<http://www.kurdishaspect.com/>
<http://www.mgk.gov.tr/>
<http://www.middle-east-online.com>
<http://www.ngc.gov.iq>
<http://www.ntvmsnbc.com/>
<http://www.yakindoguhaber.com>

EKLER

Ek 1

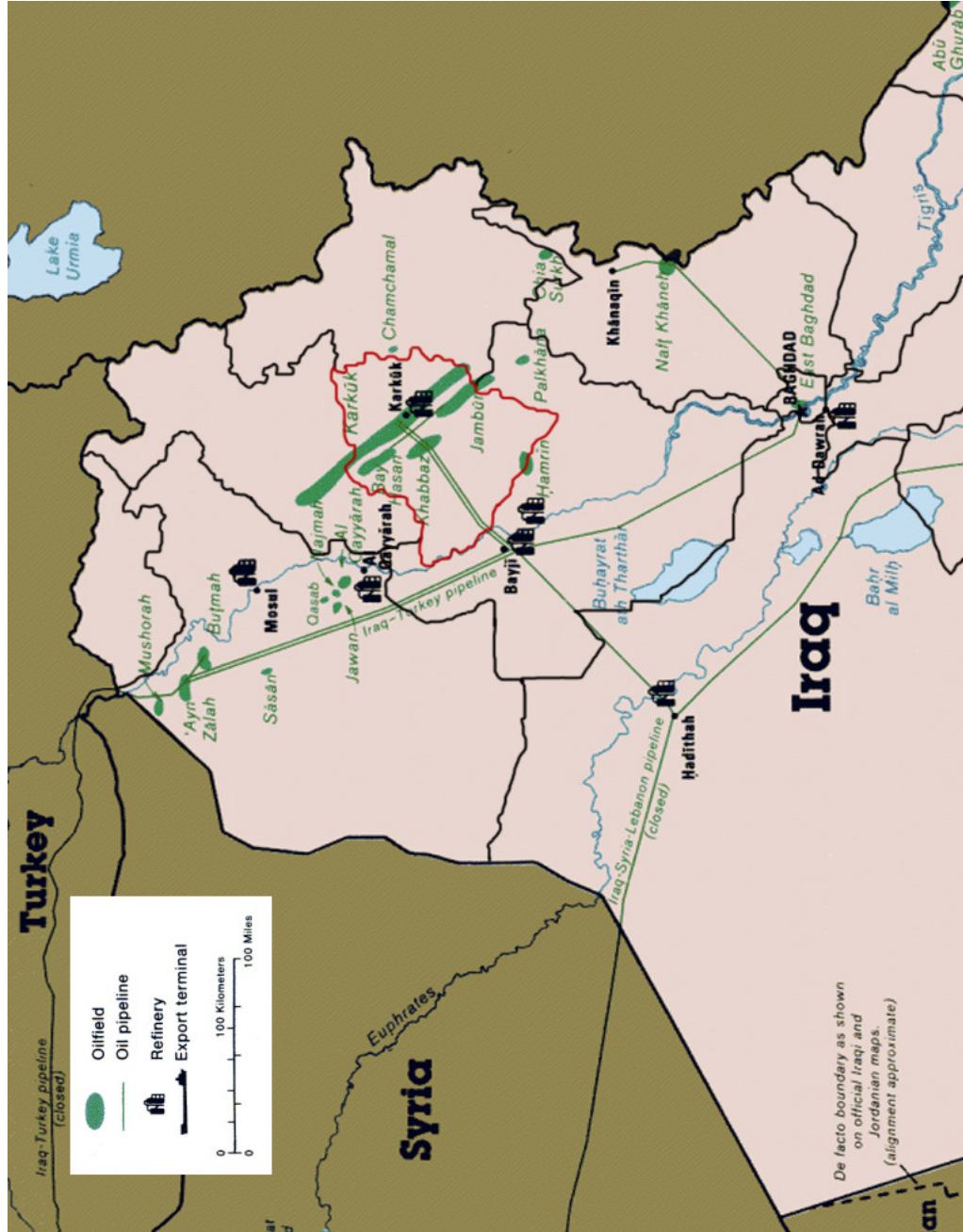
Harita 1 - Kerkük'ün Konumu ve İdari Bölümleri*

* Kaynak: Irak Haritası - <http://www.globalsecurity.org/military/world/iraq/maps-admin.htm>; İlçe ve nahiyelere bölünmüş Kerkük haritası - http://www.kirkukpc.net/English/kirkuk%20map_files/image006.jpg

Ek 2

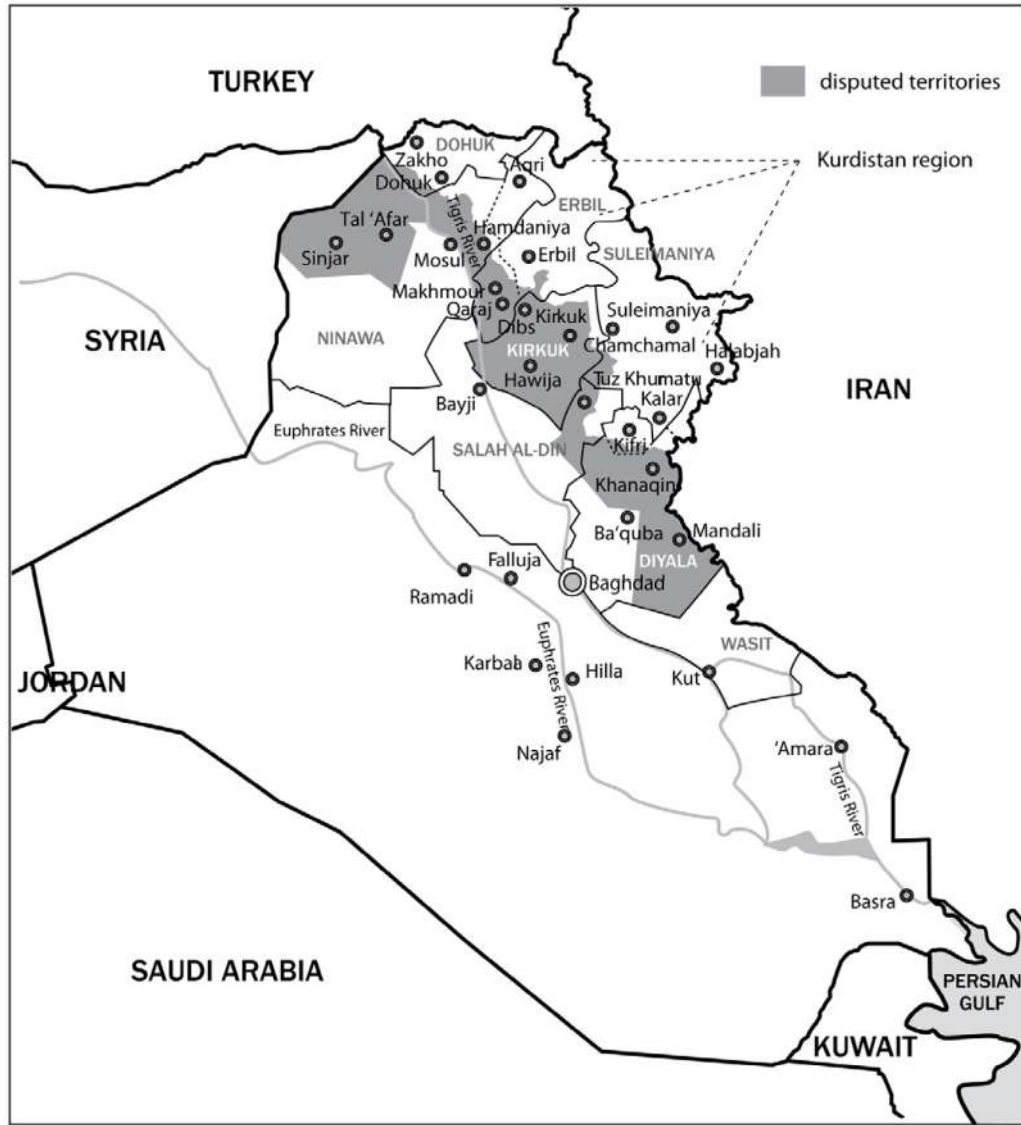
Harita 2 - Kuzey Irak Petrol Bölgeleri*

* Kaynak : http://www.eia.doe.gov/emeu/security/esar/esar_bigpic.htm.

Ek 4

Harita 5 - Kuzey Irak İhtilafı Bölgeler*

This map has been produced by the International Crisis Group. It is a modified version of a similar map appearing in Crisis Group Middle East Report N°80, *Oil for Sale: Toward a Grand Bargain on Iraq and the Kurds* (28 October 2008). Only the northern boundary of the disputed territories has been adjusted to add more detail.

* Kaynak: "Iraq and the Kurds: Trouble Along the Trigger Line", s.30.

Ek 5

Tablo 1 - 30 Ocak 2005 Kerkük İl Meclisi Seçim Sonuçları*

Parti	Oy Sayısı	Oy Oranı %	Sandalye
Kerkük Kardeşlik Listesi	237.303	59.1	26
Irak Türkmen Cephesi	73.791	18.4	8
Cumhuriyetçi Irak Grubu	43.635	10.8	5
Irak Ulusal Topluluğu	12.678	3.1	1
İslami ve Türkmen Koalisyonu	12.329	3.1	1
Türkmen Milliyetçi Hareketi	1.851	0.4	0
Ulusal Rafidain Listesi	1.554	0.4	0
Diğer	17.751	4.4	0
Toplam	400.892	100	41

* Kaynak: Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.124.

Ek 6

Tablo 2 - 30 Ocak 2005 Irak Ulusal Meclisi Seçim Sonuçları *

Parti	Oy Sayısı	Oy Oranı %	Sandalye
Birleşik Irak İttifakı (Sistani Listesi)	4,075,295	48.2	140
Kürdistan İttifakı	2,175,551	25.7	75
Irak Ulusal Uyum Listesi (Allavi Listesi)	1,168,943	13.8	40
Iraklılar Birliği (Gazi el Yaver Listesi)	150,680	1.8	5
Irak Türkmen Cephesi	93,480	1.16	3
Bağımsız Milli Seçkinler ve Kadrolar	69,938	0.87	3
Komünist Parti	69,920	0.87	2
İslami Kürt Cemiyeti	60,592	0.75	2
Irak İslami İşçi Hareketi	43,205	0.53	2
Milli Demokratik İttifak	36,795	0.45	1
Milli Rafidain Listesi	36,255	0.45	1
Mutabakat ve Tahrir Bloğu	30,796	0.38	1
DİĞER	444.819	5,55	0
TOPLAM	8,011,450	100	275

* Kaynak: M. Yavuz Alptekin, “Irak Seçimlerinde Yaşanan Türkmen Mağlubiyetinin Arka Yüzü” **TASAM** Stratejik Yorum No: 239, 05 Haziran 2006, (Erişim) <http://www.tasam.org/index.php?altid=1367> , 16 Ocak 2010.

Ek 7

Tablo 3 - 15 Ekim 2005 Anayasa Referandumu Vilayet Sonuçları *

Vilayet	Kabul %	Ret %
Anbar	3.04	96.96
Babil	94.56	5.44
Bağdat	77.70	22.30
Basra	96.02	3.98
Diyala	51.27	48.73
Duhok	99.18	0.87
Erbil	99.36	0.64
Kadisiye	96.74	3.32
Kerbela	96.58	3.42
Kerkük	62.91	37.09
Misan	97.79	2.21
Musul	44.92	55.08
Muthanna	98.65	1.35
Nasıriye	97.15	2.85
Necef	95.82	4.18
Selahaddin	18.25	81.75
Süleymaniye	98.96	1.04
Vasit	95.70	4.30

* Kaynak: 26 Ekim 2005 tarihli **Radikal**.

Ek 8

Tablo 4 - Ulusal Meclis Seçimleri Karşılaştırmalı Kerkük Sonuçları: Ocak 2005 - Aralık 2005*

Parti	Oy Sayısı			
	Ocak 2005	Aralık 2005	Fark	
Kürdistan İttifakı	237.000	312.800	+75.800	
Irak Ulusal Diyalog Cephesi	-	82.100	+82.100	
Irak Türkmen Cephesi	65.600	63.700	-1.900	
Irak Uzlaşma Cephesi	-	34.700	+34.700	
Mutabakat ve Tahrir	6.800	27.000	+21.200	
Birleşik Irak İttifakı	19.800	19.700	-100	
Irak Ulusal Listesi	22.400	13.100	-9.300	
Ulusal Rafidain Listesi	900	1.700	+800	
Diğer	44.700	40.600	-4.100	
Toplam	397.200	595.400	+198.200	
	Oy Oranı %			Sandalye
	Ocak 2005	Aralık 2005	Fark	Sayısı Aralık 2005
Kürdistan İttifakı	59,1	53,4	-5,7	5
Ulusal Diyalog Cephesi	-	14,0	+14,0	1
Irak Türkmen Cephesi	18,4	10,9	-7,51	1
Irak Uzlaşma Cephesi	-	5,9	+5,9	1
Mutabakat ve Tahrir	1,7	2,9	+1,2	1
Birleşik Irak İttifakı	4,9	3,4	-1,5	0
Irak Ulusal Listesi	5,6	2,2	-3,4	0
Ulusal Rafidain Listesi	0,2	0,3	+0,1	0
Diğer	11,3	6,8	-4,5	0
Toplam				

* Kaynak: Anderson ve Stansfield, a.g.e., s.141.

Ek 9

Tablo 5 - 15 Aralık 2005 Irak Ulusal Meclisi Seçim Sonuçları *

Parti	Oy sayısı	Oy Oranı %	Sandalye Sayısı	Lider
Birleşik Irak İttifakı (Şii)	5.021.137	41,1	128	Abdülaziz el Hekim İbrahim el Caferi Mukteda es Sadr
Kürdistan İttifakı (Kürt)	2.642.172	21,6	53	Celal Talabani Mesud Barzani
Irak Uzlaşma Cephesi (Sünni)	1.840.216	15,00	44	Adnan el Duleymi Tarık el Haşimi Halef el Ulayyan
Irak Ulusal Listesi	977.325	8,01	25	Iyad Allavi Gazi el Yaver
Irak Ulusal Diyalog Cephesi (Sünni)	499.963	4,10	11	Salih el Mutlak
Kürdistan İslami Birliği (Kürt)	157.668	1,29	5	S. Muhammed Bahaddin
Mutabakat ve Tahrir (Sünni)	129.847	1,06	3	Mişan el Ciburi
Risaliyun (Şii)	145.028	1,18	2	Şeyh Abdulhadi el Derreci
Irak Türkmen Cephesi (Türkmen)	87.993	0,72	1	Sadettin Ergeç
Ulusal Rafidain Listesi (Asuri)	47.263	0,38	1	Yonadem Kanna
Irak Ulusu Listesi (Sünni)	32.245	0,26	1	Mithat el Alusi
Yezidi Hareketi (Yezidi)	21.908	0,17	1	Emin Farhan Cicu

* Kaynak: "Final Report on the December 15, 2005 Council of Representatives Elections", **IMIE**, April 12, 2006.

ÖZET

PAMUKÇU, Gürkan; Irak İşgali Sonrası Kerkük Sorunu, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde Türkiye-Irak sınırı ciddi bir ihtilaf konusu olmuştur. Lozan Konferansı'nda çözülemeyen sorun Milletler Cemiyeti'nin devreye girmesi ile Türkiye'nin aleyhine sonuçlanmış, böylece Musul ve Kerkük, Irak topraklarına dahil edilmiştir. Irak'ta ardı ardına gelen darbeler sürecinde ve sonrasında Kerkük'ün aidiyeti, Bağdat ile Kürtler arasında en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Ancak iktidarın güç kullanmadaki cömertliği, sorunun daima Bağdat lehine çözülmesini sağlamıştır. 2003'te Baas rejimine son veren ABD işgaliyle oluşan kaotik ortamda Kürt gruplar, Kerkük'te yönetimi ele geçirmek ve demografik kompozisyonu değiştirmek suretiyle yeni bir sürecin başlamasını sağladılar. Bu süreçte Kerkük'ün geleceği Irak'ın iç meseleleri arasında birinci sıraya yükseldi. Araplar ve Türkmenler şehrin Kürt Bölgesi'ne katılmasına karşı çıktılar. Öte yandan şehrin petrol zenginliğinin Kürtlerin eline geçmesi halinde bölgesel ve uluslararası dengelerin değişeceği varsayımı, Irak'a müdahil olmaya çalışan İran'ı, hâlihazırda PKK ile mücadele ederken diğer taraftan şehirdeki Türkmenlerin geleceğinden kaygı duyan Türkiye'yi ve ülkeyi işgal altında bulunduran ABD'yi sorunun tarafları haline getirdi.

Tez, son yıllarda “komşularla sıfır sorun” düsturu ile hareket eden Türk Dış Politikası'nın Kerkük sorununda, Bölgesel Kürt Yönetimi'ni (BKY) “komşu” olarak görüp görmediği ve Kerkük meselesi adına “komşularla sıfır sorun” düsturundan ne kadar ödün vereceğine ilişkin ipuçları sunmaktadır. Kürtlerin, uzun yıllar Bağdat'a karşı sürdürdüğü mücadelenin ardından, ABD operasyonu sonucu elde ettiği kazanımları, Kerkük'ü de BKY sınırlarına dahil etmek adına riske atıp atamayacağına ilişkin öngörüler sağlamaya çalışmıştır. Yine Kürtlerin, Kerkük uğruna tüm bölgesel aktörler tarafından

“istenmeyen” ilan edilmeyi göze alıp almayacakları, bu aşamada çevre ile iyi ilişkiler kurarak varlığını meşrulaştırmayı mı yoksa ABD ile ilişkileri güçlü tutarak bölgede ABD’nin “Truva Atı” olarak görülmeyi mi tercih edeceği sorusuna cevap aramaktadır. Son olarak Tez, Irak’ın federal yapısı içerisinde Kerkük’ün gelecekteki statüsünün ülke içi dengeleri ne yönde değiştireceği ve bunun bölgesel yansımalarının neler olabileceğini ortaya koymaya çalışmıştır.

Anahtar Sözcükler

1. Kerkük
2. Irak
3. Kürtler
4. Türkmenler
5. Araplar

ABSTRACT

PAMUKÇU, Gürkan; The Kirkuk Issue After the Invasion of Iraq, Master Thesis, Ankara, 2010.

During the establishment period of Republic of Turkey, the border of Turkey-Iraq became a serious subject matter. The problem, which could not be solved at Treaty of Lausanne, was not resulted against Turkey by League of Nations to step in, therefore Mosul and Kirkuk was included to the lands of Iraq. During and after the impacts coming successively in Iraq, belonging of Kirkuk became one of the most important problems between Bagdad and Kurd groups. However, generosity of the government to use force provided the problem to be always solved in favor of Bagdad. Kurd groups in the chaotic atmosphere, which formed by the occupation of the US that ended Baathist regime in 2003, provided a new process to start by means of capturing the control in Kirkuk and changing the demographic composition. In this process, the future of Kirkuk rose to the first row among the internal matters of Iraq. Arabs and Turkmens went against joining of the city to Kurdish region. On the other hand, the assumption that regional and international balances would change in case of Kurds got the oil richness of the city, made Iran, which tried to be intervener to Iraq and Turkey, which had concerns for the future of Turkmens in the city while it was struggling with PKK and the US, which occupied the country, as the parties of the problem.

The thesis is to present clues about if Turkish Foreign Policy, which acts with the code of law called “zero problem with the neighbors”, sees Kurdish Regional Government (KRG) as a “neighbor” or not in the recent years and how much concessions will it make from the code of law called “zero problem with the neighbors”. After the struggles that the Kurds carried on to Bagdad for long years, it tried to provide predictions related if it can risk the gains that it got as a result of the US operation and if it can also risk

Kirkuk to include it in the borders of KRG. It searches for answers if the Kurds can take the risk to be announced as “unwanted” by all regional factors for the sake of Kirkuk and if it will legalize its existence by forming good relationship with the environment or if they will prefer to be seen as the “Trojan Horse” of the US in the region by sustaining its relationship with the US. In conclusion the thesis tries to present in what direction will Kirkuk’s future status in Iraq’s federal structure change the inland balances and what can be the regions reflections of this.

Key Words

1. Kirkuk
2. Iraq
3. Kurds
4. Turkmen
5. Arabs